



Handelshögskolan  
VID GÖTEBORGS UNIVERSITET  
Juridiska institutionen  
2006-01-31

# **Juridikens inflytande på företagens sociala ansvar**

**Aktiebolagets inverkan på  
Corporate Social Responsibility**

Författare: Teo William-Olsson  
Anders Luomala

Handledare: Rolf Dotevall

Tillämpade studier, 20 poäng HT 2005

Programmet för juris kandidatexamen, 180 poäng

# Innehållsförteckning

<b>FÖRORD</b> .....	<b>4</b>
<b>SAMMANFATTNING</b> .....	<b>5</b>
<b>FÖRKORTNINGAR</b> .....	<b>6</b>
<b>1 INLEDNING</b> .....	<b>8</b>
1.1 INTRODUKTION .....	8
1.2 SYFTE.....	9
1.3 PROBLEMFORMULERING .....	10
1.4 AVGRÄNSNING .....	11
1.5 DISPOSITION.....	11
<b>2 METOD</b> .....	<b>13</b>
2.1 VÅRT TILLVÄGAGÅNGSSÄTT .....	13
2.2 ÖVERSIKT – REFERENSRAM FÖR EMPIRISK UNDERSÖKNING .....	13
2.3 FORSKNING – ALLMÄNT .....	14
2.3.1 REN FORSKNING .....	14
2.3.2 SOCIAL KONSTRUKTIVISM.....	15
2.4 LITTERATURSTUDIER .....	15
2.5 FORSKNINGSMETODER.....	16
2.5.1 KVALITATIVA METODER .....	16
2.6 SAMMANFATTNING – METOD.....	16
<b>3 TEORIER</b> .....	<b>17</b>
3.1 ASSOCIATIONERNAS FRAMVÄXT .....	17
3.1.1 AKTIEBOLAGETS FRAMVÄXT .....	18
3.2 AKTIEBOLAGETS INTRESSEENTER.....	19
3.3 ETIK.....	21
3.3.1 KONSEKVENSETIK.....	25
3.3.2 PLIKTETIK .....	25
3.3.3 DYGDETIK .....	26
3.3.4 DISKURSETIK.....	27
3.3.5 GLOBAL ETIK.....	27
3.3.6 INCITAMENT .....	28
3.3.7 INSTITUTIONALISM.....	32
3.4 POLITIK OCH KULTUR .....	33
3.4.1 POLITIK, MAKT OCH KONFLIKT .....	33
3.4.2 GEMENSAM VÄRDEGRUND.....	36
3.4.3 SEMANTIK .....	37

<b>3.5</b>	<b>INTERNATIONELL RÄTT .....</b>	<b>38</b>
3.5.1	KONVENTIONER M M.....	38
3.5.2	GATT.....	41
3.5.3	WTO .....	42
3.5.4	ÖVRIGT – HUMAN RIGHTS WATCH OCH AMNESTY INTERNATIONAL .....	44
<b>3.6</b>	<b>SOCIALT ANSVAR.....</b>	<b>45</b>
3.6.1	GLOBAL COMPACT, OECD OCH GLOBALT ANSVAR .....	46
3.6.2	CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY .....	48
<b>3.7</b>	<b>PÅVERKAN PÅ CSR – EN KOMPARATION .....</b>	<b>52</b>
3.7.1	SYFTET MED VERKSAMHETEN.....	52
3.7.2	GÅVA.....	57
3.7.3	MEDBESTÄMMANDE .....	59
<b>3.8</b>	<b>CORPORATE GOVERNANCE .....</b>	<b>64</b>
3.8.1	KODER FÖR BOLAGSSTYRNING .....	65
<b>3.9</b>	<b>SAMMANFATTNING – TEORIER .....</b>	<b>68</b>
<b>4</b>	<b>RESULTAT OCH DISKUSSION .....</b>	<b>69</b>
<b>4.1</b>	<b>OLJEINDUSTRI: BRITISH PETROLEUM M FL .....</b>	<b>69</b>
4.1.1	EMPIRI BRITISH PETROLEUM M FL .....	69
4.1.2	ANALYS OCH DISKUSSION BRITISH PETROLEUM M FL.....	71
4.1.3	SAMMANFATTNING BRITISH PETROLEUM M FL .....	73
<b>4.2</b>	<b>KLÄDINDUSTRI: HENNES&amp;MAURITZ M FL.....</b>	<b>73</b>
4.2.1	EMPIRI HENNES&MAURITZ M FL.....	73
4.2.2	ANALYS OCH DISKUSSION HENNES&MAURITZ M FL.....	76
4.2.3	SAMMANFATTNING HENNES&MAURITZ M FL .....	77
<b>4.3</b>	<b>LEKSAKSINDUSTRI: BRIO M FL.....</b>	<b>78</b>
4.3.1	EMPIRI BRIO M FL.....	78
4.3.2	ANALYS OCH DISKUSSION BRIO M FL .....	79
4.3.3	SAMMANFATTNING BRIO M FL.....	81
<b>4.4</b>	<b>VATTENFÖRSÖRJNING: BECHTEL CORPORATION .....</b>	<b>81</b>
4.4.1	EMPIRI BECHTEL CORPORATION.....	81
4.4.2	ANALYS OCH DISKUSSION BECHTEL CORPORATION .....	82
4.4.3	SAMMANFATTNING BECHTEL CORPORATION.....	84
<b>4.5</b>	<b>OLJE- OCH MILITÄRINDUSTRI: HALLIBURTON .....</b>	<b>84</b>
4.5.1	EMPIRI HALLIBURTON .....	85
4.5.2	ANALYS OCH DISKUSSION HALLIBURTON .....	86
4.5.3	SAMMANFATTNING HALLIBURTON.....	87
<b>4.6</b>	<b>KEMIINDUSTRI: UNION CARBIDE CORPORATION .....</b>	<b>87</b>
4.6.1	EMPIRI UNION CARBIDE CORPORATION .....	87
4.6.2	ANALYS OCH DISKUSSION UNION CARBIDE CORPORATION .....	89
4.6.3	SAMMANFATTNING UNION CARBIDE CORPORATION .....	90
<b>4.7</b>	<b>OLJEINDUSTRI: SHELL .....</b>	<b>91</b>
4.7.1	EMPIRI SHELL.....	91
4.7.2	ANALYS OCH DISKUSSION SHELL .....	93
4.7.3	SAMMANFATTNING SHELL.....	94
<b>4.8</b>	<b>KLÄDINDUSTRI: GIFFORD.....</b>	<b>95</b>
4.8.1	EMPIRI GIFFORD.....	95
4.8.2	ANALYS OCH DISKUSSION GIFFORD.....	95
4.8.3	SAMMANFATTNING GIFFORD.....	96
<b>4.9</b>	<b>BANK OCH FÖRSÄKRING: SKANDIA.....</b>	<b>97</b>

4.9.1	EMPIRI SKANDIA .....	97
4.9.2	ANALYS OCH DISKUSSION SKANDIA .....	97
4.9.3	SAMMANFATTNING SKANDIA .....	98
<b>5</b>	<b><u>SLUTORD .....</u></b>	<b>99</b>
<b>5.1</b>	<b>FÖRSLAG TILL FRAMTIDA FORSKNING .....</b>	<b>104</b>
<b>5.2</b>	<b>AVSLUTANDE REFLEKTION .....</b>	<b>104</b>
<b>6</b>	<b><u>KÄLLOR .....</u></b>	<b>106</b>
<b>7</b>	<b><u>BILAGOR .....</u></b>	<b>116</b>
<b>7.1</b>	<b>MORALFILOSOFI .....</b>	<b>116</b>
<b>7.2</b>	<b>UTILITARISM .....</b>	<b>116</b>
<b>7.3</b>	<b>DEONTOLOGISK ETIK .....</b>	<b>117</b>
<b>7.4</b>	<b>SINNELAGSETIK .....</b>	<b>117</b>
<b>7.5</b>	<b>DYGDER .....</b>	<b>117</b>
<b>7.6</b>	<b>LÖNSAMHETSBERÄKNING .....</b>	<b>119</b>
<b>7.7</b>	<b>ANGREPPSSÅTT CSR .....</b>	<b>121</b>
<b>7.8</b>	<b>GLOBAL COMPACT-PRINCIPERNA .....</b>	<b>121</b>
<b>7.9</b>	<b>CAUX ROUND TABLE – AFFÄRSPRINCIPER .....</b>	<b>122</b>

## Förord

Vi har i arbetet med denna uppsats fått stor hjälp av vår handledare, professor Rolf Dotevall. Vi tackar honom för hans bidrag med värdefull kunskap och förmåga att lotsa oss in på kärnan i olika frågor.

Teo William-Olsson & Anders Luomala

Göteborg i januari 2006

## Sammanfattning

Företagens sociala ansvar är ett område som blivit alltmer aktuellt. Deras ansvar vid miljöförstöring, barnarbete, svältlöner, redovisningsskandaler etc har varit föremål för diskussioner och debatt världen över. Globaliseringen och dess effekter är en faktor som drivit utvecklingen inom området framåt. Syftet med detta arbete är att synliggöra juridikens inflytande på företagens sociala ansvar i allmänhet. I synnerhet utreder vi hur aktiebolagets egenskaper inverkar på CSR. För det första undersöker vi hur vinstsyftet i olika länders bolagsrättsliga reglering påverkar CSR-området. Kan det vara så att vinstsyftet motverkar företagens sociala ansvarstagande? För det andra tar vi reda på hur påståenden om odemokratiska företag hantearas. Dessutom belyser vi, för det tredje, vilken roll s k koder för bolagsstyrning spelar för arbetet inom CSR-området. För det fjärde behandlar vi frågan om bolag som i många fall är mäktigare än regeringar och därmed intar en viktig position som politiska aktörer. Inflytande i bolag är därför av stor vikt för möjlighet till påverkan. Vi har av den orsaken undersökt hur andra intressenter än aktieägare kan påverka styrningen av bolag. Här har vi bl a undersökt olika regelverk beträffande arbetstagarinflytande. För det femte berör vi bolagens miljöpåverkan. I ett arbete som detta, med ett flertal internationella utblickar, är det naturligt att till sin hjälp ta internationell rätt och dess möjligheter att stävja missbruk inom bolagssfären. Missbruket kan t ex röra kränkningar av mänskliga rättigheter, något som ibland utförs i samverkan med diktaturregimer. En annan fråga som vi behandlar är, för det sjätte, huruvida företag som säger sig följa en rad etiska riktlinjer för sin verksamhet inte efterlever dessa, d v s ansluter sig till riktlinjerna i syfte att skapa s k fasadlegitimation. Vi utreder vilka möjligheter som finns att angripa detta problem. Uppsatsen har i huvudsak tillkommit genom att vi studerat litteratur, offentligt tryck och sökt information på Internet. Således har vi inte avvikit från juridisk metod, d v s studium av lagtext, förarbeten, rättsfall samt doktrin. Det empiriska materialet har vi överlag samlat från Internet. Arbetet avgränsades genom att vi genomförde en breddstudie av nio företag från något färre branscher. Vi har översiktligt undersökt en mängd juridiska fenomen relaterade till begreppet CSR och har medvetet valt att inte behandla vissa teorier som i och för sig skulle kunna vara lämpliga i en studie som denna. Det beror dels på den begränsade tid vi haft till vårt förfogande, dels på att vi anser att de teorier vi ändå valt beskrivs tillräckligt ingående för att kunna ligga till grund för en rimlig analys av det empiriska materialet. Vi begränsar oss vidare genom att behandla aktiebolaget och några av dess motsvarigheter världen över och vi berör endast några koder för bolagsstyrning. De företag vi undersökt representerar olika branscher vilket bidrar till en tillfredställande allsidighet. Eftersom uppsatsen bygger på teorier som kan anses vara beprövade får arbetet överlag betraktas som tillförlitligt. Vi drar slutsatsen att de juridiska instrumenten – i form av lagar, konventioner men även självreglering m m – framför allt på senare år kommit att sätta allt större legal och moralisk press på företagen att handla korrekt. En alltmer finskalig måttstock har skapats gentemot vilken den internationella företagsamheten jämförs. Härigenom har juridikens roll på CSR-området tydligare artikulrats. Även det arbete olika NGO:s bedriver bidrar till detta. Samtidigt har informationsteknologi möjliggjort ökad exponering av företagen. Ett övergripande problem med den internationella rätten är emellertid att de som träffas av en förpliktelse, t ex bolag eller stater, själva tolkar den. Dessutom kan eventuella tvister lösas endast genom förhandlingar och någon överstatlig tvångsmakt finns heller inte. Således råder fortfarande ett stort glapp mellan de värden olika riktlinjer önskar förmedla och bolagens faktiska handlande; ett glapp som förhoppningsvis kommer att krympa i takt med att bolagen inser vikten av att uppträda korrekt.

## Förkortningar

ABL	Aktiebolagslag 2005
ABNT	Associação Brasileira de Normas Técnicas
AG	Aktiengesellschaft
AI	Amnesty International
AktG	Aktiengesetz
ALI	American Law Institute
BP	British Petroleum
CDP	Community Development Programme
CSP	Corporate Social Performance
CSR	Corporate Social Responsibility
DSB	Dispute Settlement Body
EG	Europeiska gemenskapen
ERA	Environmental Rights Action
EU	Europeiska unionen
FN	Förenta nationerna
FSA	Företagens sociala ansvar
GABL	Gamla aktiebolagslagen
GATRIPS	General Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights
GATS	General Agreement on Trade in Services
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
GmbH	Gesellschaft mit beschränkter Haftung
GRI	Gothenburg Research Institute <i>eller</i> Global Reporting Initiative
HD	Högsta domstolen
HKCIC	Hong Kong Christian Industrial Committee
H&M	Hennes&Mauritz
HRW	Human Rights Watch
IBRD	International Bank for Reconstruction and Development
ICC	International Criminal Court
ICJ	International Court of Justice
ICSID	International Centre for Settlement of Investment Disputes
ILO	International Labour Organization
IMF	International Monetary Fund
IRR	Internal Rate of Return
ISO	International Organization for Standardization
LSP	Lag om styrelserepresentation för de privatanställda
MBCA	Model Business Corporation Act
MBL	Lag om medbestämmande i arbetslivet
MGN	Mest gynnad nation
MOSOP	Movement for the Survival of the Ogoni People
MR	Mänskliga rättigheter
NE	Nationalencyklopedin
NGO	Non Governmental Organization
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avdelning I
NPV	Net Present Value

NRt	Norsk Retstidene
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development
PDG	Président Directeur Général
SA	Société Anonyme
SAI	Social Accountability International
SEC	Securities Exchange Commission
SEMAPO	Servicio Municipal del Aqua Potable y Alcantarillado
SIS	Swedish Standards Institute
SOU	Statens offentliga utredningar
SRI	Social Responsible Investments
SVT	Sveriges Television
TNC	Global Transnational Corporation
TPRB	Trade Policy Review Body
UCC	Union Carbide Corporation
UCIL	Union Carbide India Limited
WTO	World Trade Organization



# 1 Inledning

Företagens<sup>1</sup>, och då främst aktiebolagens, framväxt under framförallt 1900-talet har varit en viktig faktor i den ekonomiska utvecklingen i världen. Aktiebolagets fördelar, med bl a frihet från personligt betalningsansvar för bolagets skulder och ansvar bara upp till vad man satsat, har emellertid lett till avarter. På senare år har företagens sociala ansvar allt livligare kommit att diskuteras. Den 24 juni 2004 samlades 400 företagsledare och politiker från hela världen i New York under FN:s generalsekreterares, Kofi Annan, ledning. Mötet, Global Compact Leaders Summit, var startskottet för ytterligare utveckling av företagens sociala ansvar. Annan uppmanade företagen att omsätta ett antal principer i handling.<sup>2</sup>

Ovanstående fick oss anta att allt inte står rätt till. Vi ville därför fördjupa oss i huruvida orsakerna till missförhållandena står att finna i aktiebolagets natur samt på vilket sätt juridiken kan spela en roll då företags sociala ansvar riskerar att endast bli en fasad.

## 1.1 Introduktion

En vanlig associationsform är aktiebolaget och dess motsvarigheter runt om i världen. Aktiebolagets främsta fördel är frihet från personligt betalningsansvar för bolagets skulder och att man bara ansvarar med sitt insatta aktiekapital. Denna bolagsform gör det således möjligt för ett stort antal personer att gå ihop och investera kapital i bolaget och samtidigt åtnjuta begränsat ansvar. Emellertid har denna fördel, vid sidan om bl a det faktum aktiebolaget är en juridisk person<sup>3</sup> och därmed åtnjuter rättigheter som i regel tillkommer fysiska personer, kommit att missbrukas.

Efter andra världskriget omvärderades synen på vad som är mänskliga rättigheter (MR). Härigenom såddes ett frö till vad som senare kommit att aktualiseras, nämligen debatten om företagens sociala ansvar eller Corporate Social Responsibility (CSR).<sup>4</sup>

Sedan början av 1990-talet har frågan om företags etiska och sociala ansvar alltmer intensivt kommit att debatteras, såväl i nationell som i internationell rätt. Detta är en följd av en ökad globalisering där företag, framförallt de med verksamhet över hela världen, spelar en stor roll och där dessa i flera fall har större makt än länders regeringar.<sup>5</sup> Enligt Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) står de 500 största multinationella företagen för 70 % av världshandeln. Deras andel av de internationella investeringarna är 80 %.<sup>6</sup>

Ytterligare förklaringar till den ökade fokuseringen på CSR kan vara att den ökade uppmärksamheten kring miljöhot och att informationsteknologi möjliggjort blixtsnabb överföring av stora mängder information. Advokaten Claes Cronstedt menar att ”CSR är ett mjukt ämne på väg att bli hårt.”<sup>7</sup>

<sup>1</sup> Vi använder i detta arbete, så långt det är möjligt, begreppet *företag* även om det något vidare begreppet *organisation* ibland är mer korrekt och emellanåt också används av oss.

<sup>2</sup> FN 1, 2004.

<sup>3</sup> I England beskrivs begreppet bl a på följande sätt: “A company registered with the Registrar of Companies, has a legal personality distinct from its members or owners. Therefore the company itself can commit an offence and it is the company that must in general be prosecuted for it. The name of a limited company must end with the word ‘limited’ or the abbreviation ‘ltd.’” (Health and Safety Commission, 2005).

I tysk rätt framgår följande, § 1 AktG: “Die Aktiengesellschaft ist eine Gesellschaft mit eigener Rechtspersönlichkeit. Für die Verbindlichkeiten der Gesellschaft haftet den Gläubigern nur das Gesellschaftsvermögen.,,

<sup>4</sup> Knutson & Hellberg, 2004 s 1.

<sup>5</sup> S k Global Transnational Corporations (TNC).

<sup>6</sup> Magnusson & Norén, 2003 s 8.

<sup>7</sup> Knutson & Hellberg, s 2.

Den kanadensiska filmen *The Corporation*<sup>8</sup> ställer diagnos på aktiebolaget<sup>9</sup>. Den juridiska personen liknas vid en fysisk person med de fel och brister en sådan kan ha. T ex ses aktiebolaget som en psykopat med bristande empati och oförmåga att skapa varaktiga relationer. Exempel på en rad mer eller mindre tvivelaktiga ageranden från aktiebolagens sida visas, och vidare hur svårt den enskilde personen kan ha att hävda sig gentemot dessa.

Riktlinjer för företags uppförande har utarbetats och dessa uttrycks ofta som principer, rekommendationer eller koder rörande etiska frågor. Åke Magnusson och Göran Norén pekar på att mycket görs på etikområdet även om riktlinjerna ibland är svåra att finna.<sup>10</sup>

Området Socialt Ansvar<sup>11</sup> och Corporate Social Responsibility<sup>12</sup> är omskrivet. I Sverige har forskningen överlag en instrumentell<sup>13</sup> utgångspunkt. Det menar Thomas Brytting och Niklas Egels som har undersökt forskningen på området mellan 1995 och 2001.<sup>14</sup> Vad Kofi Annan antyder är att en instrumentell infallsvinkel på är möjlig; samtidigt kan forskningen vara en reaktion på den misstro mot företags etik och moral som råder i samhället.

I en kandidatuppsats från 2004, med rubriken *Socialt Ansvar – en studie av fyra företags syn på och implementering av Socialt Ansvar*, beskriver författarna Gabriella Johansson och Annelie Ubeda hur de studerade företagen ser på sitt sociala ansvarstagande. Studiens syfte var att belysa hur CSR implementeras samt att identifiera de eventuella svårigheter som härigenom kan uppstå. I studien framkommer att de intervjuade företagen tycker sig ta ett stort socialt ansvar. Tre av fyra företag säger sig ha känt av krav från konsumenter, den viktigaste påtryckargruppen, i dessa frågor. Beroende på bransch varierar emellertid intresset för etikfrågor. De undersökta företagen har, trots att de befinner sig i olika stadier av implementeringsprocessen, inga svårigheter att se vad CSR-riktlinjerna skall omfatta. Däremot ligger svårigheten i hur ord skall omsättas i handling.<sup>15</sup>

Lennart Koskinen ställer sig frågan om hög moral och god ekonomi kan förenas.<sup>16</sup> Trots att porr-, vapen- och drogbranscherna är de mest lukrativa finns det något som avhåller de flesta företag från dessa branscher – stolthet. Att tjäna pengar på något utan stolthet leder i ett längre perspektiv till att företaget går miste om de bästa medarbetarna. Således är det, enligt Koskinen, i det långa loppet förlustbringande att handla oetiskt. Trots detta är en del företag oetiska i sitt handlande.

## 1.2 Syfte

Ovanstående iakttagelser, se avsnitt 1.1, har motiverat oss till att, utifrån empiriskt material i form av rättsfall och i övrigt problematiska situationer där företag är inblandade, belysa vilken roll juridiken spelar i CSR-sammanhang; vidare också vilken roll aktiebolagets egenskaper

<sup>8</sup> Premiär i Sverige i augusti 2005. En film av Mark Achbar, Jennifer Abbott och Joel Bakan.

[www.thecorporation.com/index.php?page\\_id=8](http://www.thecorporation.com/index.php?page_id=8) [2005-09-26]

<sup>9</sup> Amer. "Corporation". Norstedts engelsk-svenska ordbok, 2000.

<sup>10</sup> Magnusson & Norén, s 7.

<sup>11</sup> Forskningsområdet skriver vi med inledande versaler medan företeelsen skrivs med gemener.

<sup>12</sup> Se vidare under avsnitt 3.6.2.

<sup>13</sup> *Instrumentellt värde*: Det värde något har som medel till något annat, vilket kan innebära (1) att det är ett medel till något som har värde eller (2) att det är ett bra medel till något som önskas av någon – eller eventuellt bägge samtidigt. Att något är ett bra medel betyder ibland bara att det är ett effektivt medel, men ibland betyder det dessutom att dåliga sidoeffekter saknas eller att goda sidoeffekter förekommer. Det som har instrumentellt värde behöver inte ha något värde i sig, i motsats till intrinsikalt värde (Nationalencyklopedin 1, 2005).

<sup>14</sup> Brytting & Egels, 2004.

<sup>15</sup> Johansson & Ubeda, 2004 s 48-49.

<sup>16</sup> Koskinen, 1999.

spelar. Syftet motiverar vi med att vi tror att kunskap inom dessa områden kan främja arbetet i riktning mot alltmer socialt ansvarstagande företag.

*För det första* vill vi sprida ljus över associationernas framväxt i allmänhet och aktiebolagens i synnerhet.

*För det andra* önskar vi nämna något om de intressenter som finns i anslutning till företag eftersom kunskap om dessa är avgörande för en konstruktiv debatt kring framtidens företag.

*För det tredje* vill vi påminna om mer grundläggande begrepp som etik och moral samt, *för det fjärde*, även kasta ljus över företagets interna politik och kultur. Skälet till detta är att dessa områden är fundamentala för förståelsen av företags beteenden. Dessutom skapar en sådan förståelse ett verktyg för framtida forskning på området.

För att skapa förståelse kring begreppet CSR går vi, *för det femte*, översiktligt igenom huvuddragen i den internationella rätten. Debatten kring företagets sociala ansvar är just nu mycket aktuell varför vi, *för det sjätte*, tar upp något om vad som händer inom det området. Samtidigt vill vi mana till kritiskt tänkande och medvetandegöra fenomenet fasadlegitimation, något som kan höra hemma i en diskussion om etik och moral.

Mer konkret är syftet med denna uppsats att undersöka vilken roll aktiebolaget och dess motsvarigheter i världen spelar i CSR-sammanhang. Vi önskar därför, *för det sjunde*, granska om något i aktiebolagets natur hänger samman med de avarter inom företagsamheten som kommit till allmänhetens kännedom på senare år. Vi belyser i samband med detta vilka yttringar av så kallat CSR-tänkande som finns i några bolagsrättsliga regleringar.

*För det åttonde* önskar vi belysa begreppet corporate governance. Begreppet är en förutsättning för förståelsen av framväxten av en uppsjö av koder för bolagsstyrning; något som för närvarande är mycket aktuellt.

Uppsatsen vänder sig i första hand till den intresserade allmänheten. I andra hand vill vi nå ut till beslutsfattare inom CSR-området, såsom vissa medarbetare i företag, politiker, lagstiftare m fl. I tredje hand tror vi att olika intressentgrupper, t ex anställda och konsumenter, kan ha glädje av uppsatsen då de i olika utsträckning påverkas av företagets agerande inom området. Till sist kan vårt arbete vara av intresse för studenter inom kanske främst juridik och ekonomi.

### 1.3 Problemformulering

*Vilken roll spelar juridiken i CSR-sammanhang?*

Huvudfrågeställningen kan delas upp i följande underfrågor:

1. *Vilken roll spelar aktiebolagets vinstsyfte?*
2. *Hur hanteras påståendet att företag är odemokratiska?*
  - a. *Hur ges andra intressenter än aktieägarna möjlighet att påverka styrningen av bolaget?*
  - b. *Hur kan konsumentens makt stärkas?*
  - c. *Hur hanteras påståenden om "svältlöner"?*
  - d. *Hur hanteras påståenden om barnarbete?*

3. Vilken roll spelar olika koder för bolagsstyrning för att stävja avarter inom bolagsfären?
4. Hur hanteras påståenden om att bolag alltmer kommit att ha större makt än regeringar?
5. Hur hanteras bolagens miljöpåverkan?
6. Hur kan juridiken komma åt begreppet "fasadlegitimation"?

## 1.4 Avgränsning

På något sätt måste en avgränsning göras. Vi har valt

- att göra en breddstudie snarare än en djupstudie. Således har vi översiktligt undersökt en mängd juridiska fenomen relaterade till begreppet CSR. Vi har medvetet valt att inte behandla en del teorier som i och för sig skulle vara lämpliga i en studie som denna. Det beror dels på den begränsade tid vi haft till vårt förfogande, dels på att vi anser att de teorier vi ändå valt beskrivs tillräckligt ingående för att kunna ligga till grund för en rimlig analys av det empiriska<sup>17</sup> materialet.
- att behandla aktiebolaget och några av dess motsvarigheter världen över. Således går vi in på den lagstiftning som avser denna bolagsform.
- att nämna endast några av de koder för bolagsstyrning som finns runt om i världen.

## 1.5 Disposition

Uppsatsen är i det kommande disponerad på följande sätt.

1. Avsnittet Metod (kapitel 2) beskriver våra infallsvinklar beträffande forskning samt hur vi arbetat vid författandet av denna uppsats.
2. Avsnittet Metod följs under Teorier (kapitel 3) av en beskrivning av de teorier som ligger till grund för vårt arbete. Vi inleder med en beskrivning av associationernas framväxt i allmänhet och aktiebolagens i synnerhet. Därefter nämner vi något om aktiebolagets intressenter. Vidare tar vi upp etik och områden som kan härledas ur begreppet, t ex incitament och s k fasadlegitimation. Därefter går vi igenom teorier kring politik och kultur samt går in något på internationell rätt. Efter detta beskriver vi områdena Socialt Ansvar och CSR då dessa är viktiga referensramar till våra frågeställningar. Vi belyser också hur tankar om CSR kan yttra sig i bolagsrättslig reglering. Slutligen behandlar vi något begreppet Corporate governance och koder för bolagsstyrning.
3. I avsnittet Resultat och diskussion (kapitel 4) presenterar, tolkar, analyserar och diskuterar vi vad som framkommit i vår empiriska undersökning.

---

<sup>17</sup> *Empiri*: Kunskap grundad på erfarenhet (Norstedts svenska ordbok, 1988).

4. Under Slutord (kapitel 5) sammanfattar vi våra iakttagelser och försöker se om vi fått svar på vår huvudfrågeställning. Vi sammanfattar här kärnan i vår diskussion och ger förslag till framtida forskning samt rannsakar oss själva; vad kunde vi ha gjort bättre?

## 2 Metod

Föregående kapitel utgjorde en inledning till vår uppsats. I detta kapitel redogör vi för hur vi kommit att välja teorier<sup>18</sup> och vidare hur vi samlat in vårt empiriska material. Vi utvecklar även vår forskningsansats.<sup>19</sup>

### 2.1 Vårt tillvägagångssätt

Denna uppsats har i huvudsak tillkommit genom att vi studerat litteratur, offentligt tryck och sökt information på Internet. Det innebär således ingen avvikelse från juridisk metod, dvs studium av lagtext, förarbeten, rättsfall samt doktrin. Det empiriska materialet har vi överlag samlat in från Internet.

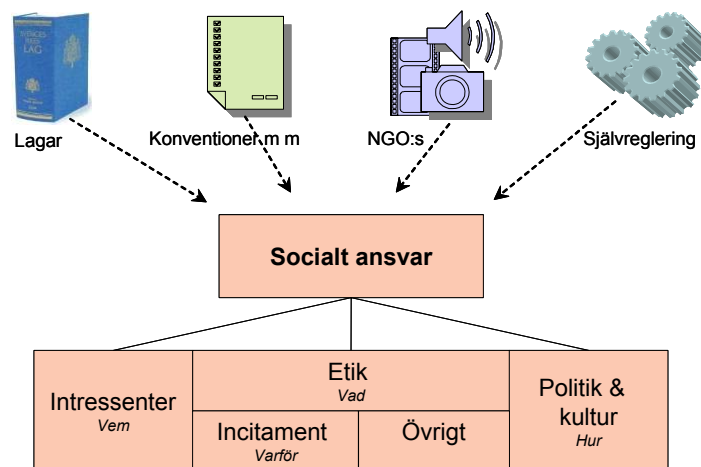
Vårt sätt att arbeta kan betraktas som ren forskning, vi har t ex inte någon uppdragsgivare. Det finns en del skrivet om å ena sidan aktiebolag och å andra sidan CSR. Syftet med vår skrena forskning är att kombinera dessa områden och främst skapa reflektion och medvetenhet kring juridikens roll inom området CSR.

Vårt arbetssätt tenderar att vara deduktivt<sup>20</sup>. Emellertid är vår ansats inte genuint deduktiv varför vi inte fördjupar oss mer i denna del. referens

Vidare kan vår forskningsmetod betecknas som kvalitativ. För en djupare beskrivning av forskning och forskningsmetoder, se avsnitten 2.3, 2.4 och 2.5.

### 2.2 Översikt – referensram för empirisk undersökning

Vi har i vår empiriska undersökning haft nedanstående modell i åtanke, se figur 1.



Figur 1 – Vad vi sökt ta reda på i vår empiriska undersökning.

<sup>18</sup> Se kapitel 3.

<sup>19</sup> Se avsnitt 2.3.2.

<sup>20</sup> Deduktion innebär att forskaren utgår från teorier och gör antaganden utifrån dessa. Därefter samlas data in, i regel med hjälp av kvantitativa metoder. Data analyseras utifrån de antaganden forskaren gjort och härigenom framkommer huruvida hypoteserna bekräftas eller falsifieras. Att vårt arbete tenderar att vara deduktivt kan motiveras av att det finns en rad ”allmänna” teorier om CSR och närliggande områden, t ex etik, utifrån vilka vi bildat oss en uppfattning. Innebörden av dessa teorier har sedan i mindre eller större utsträckning bekräftats eller falsifierats i vår undersökning.

*Företeelsen* socialt ansvar har varit av stort intresse i vår empiriska undersökning. Vi har sökt fall ur det verkliga livet där bolag i någon mån brustit i sitt sociala ansvarstagande. Exempelen representerar olika branscher inom bolagssfären. Vi har önskat få fram gentemot vilka företaget tar socialt ansvar.<sup>21</sup> Vidare har vi sökt belysa de etiska problem företagens handlande reser, d v s vad företagen gör eller underlåter göra inom området Socialt Ansvar.<sup>22</sup> Vi undersöker också varför de handlar på ett visst sätt.<sup>23</sup> Politik och kultur har vi valt att ta med eftersom området i viss utsträckning styr företagens handlande.<sup>24</sup>

Slutligen kan nämnas att socialt ansvarstagande och begrepp som CSR inte existerar i ett vakuum; lagar, konventioner, NGO:s, självreglering m m sätter både legal och moralisk press på företagen att handla korrekt.

## 2.3 Forskning – allmänt

Inför uppgiften att genomföra en undersökning är det av mycket stor betydelse att forskaren stannar upp och ställer sig några grundläggande frågor. Vilka övergripande frågor skall undersökningen besvara? Varför dessa? Har tidigare undersökningar besvarat dessa frågor och i så fall, hur? Vilket teoretiskt material behöver vi för att besvara våra frågor? Vilka data behöver vi och hur skall dessa samlas in och analyseras? Hur skall analysen svara på våra frågor och eventuellt föranleda fler frågor? Vilka svar önskar vi respektive förväntar vi oss? Är dessa i överensstämmelse med syftet med undersökningen?

Forskning kan bedrivas på olika sätt. Några huvudtyper är ren forskning, tillämpad forskning och aktionsforskning. Tillämpad forskning innebär att en lösning på ett specifikt problem eftersträvas. Här är det ofta en kund som erfar ett problem och betalar forskningen för att hitta en lösning på problemet. I denna typ av forskning ligger inte fokus på teorin i sig utan på hur den används. Det kan t ex handla om en utvärdering av en produktionsprocess eller effekten av en ny lag. Resultatet av forskningen skall alltid rapporteras till kunden.<sup>25</sup>

Att kalla vår forskning tillämpad forskning vore att gå för långt, även om uppsatsen skulle kunna utvecklas till en utvärdering av en viss reglering, t ex den svenska koden för bolagsstyrning. I vårt fall aktualiseras således ren forskning, bl a på grund av att vi inte har någon uppdragsgivare.

### 2.3.1 Ren forskning

Ren forskning kännetecknas av att den avser leda till teoretisk kunskap. Denna typ av forskning kan handla om helt nya sätt att betrakta fenomen som kommer fram ur empiriskt material, d v s leda till *upptäckter*. Eftersom upptäckter är oförutsägbara är ibland målet med ren forskning att *uppfinna* något. Här försöker forskningen, genom nya idéer, metoder eller tekniker, lösa ett specifikt problem. Vidare kan ren forskning leda till *reflektion*. Huvudsyftet är då att undersöka redan existerande teorier, tekniker eller idéer; denna gång gärna belysta ur en annan synvinkel eller i ett annat sammanhang. Forskaren måste ofta på egen hand sprida resultatet av den rena forskningen, t ex via tidskrifter.<sup>26</sup>

<sup>21</sup> Se *Intressenter*, avsnitt 3.2.

<sup>22</sup> Se *Etik*, avsnitt 3.3.

<sup>23</sup> Se *Incitament*, avsnitt 3.3.6.

<sup>24</sup> Se avsnitt 3.4.

<sup>25</sup> Easterby-Smith et al., 2002 s 9-10.

<sup>26</sup> Easterby-Smith et al., s 9.

### 2.3.2 Social konstruktivism

Forskaren kan i sin forskning ha olika s k ansatser. Vår ansats kan kallas hermeneutisk. Hermeneutiken<sup>27</sup> kan härledas ur intresset för kultur och historia. En annan beteckning på samma företeelse är fenomenologi<sup>28</sup>. Ett sätt att betrakta verkligheten som ligger nära hermeneutiken och fenomenologin är den sociala konstruktivismen. Denna tradition har utvecklats de senaste dryga 50 åren, framförallt som en reaktion på positivismens<sup>29</sup> dominerande roll inom samhällsvetenskaperna. Den sociala konstruktivismens ontologi<sup>30</sup> är att verkligheten inte är objektivt fastställbar och inte heller en uttrycklig företeelse. Istället skapas verkligheten socialt av människor. Socialkonstruktivismens epistemologi<sup>31</sup> är att kunskap skapas genom att människor delar erfarenheter, främst genom direkt kommunikation med varandra. Vidare handlar dess angreppssätt om tolkning.<sup>32</sup>

Utmärkande drag hos den sociala konstruktivismen är vidare att forskaren är beroende och en del av det som undersöks. Forskaren har egna värderingar och dennes personliga intressen är motivet till varför forskningen bedrivs. Målet är att skapa en större förståelse för ett problem eller en situation genom att olika typer av data induceras, d v s leder till en ny idé eller teori. Vidare skall intressenters syn på olika begrepp beaktas och, beträffande enheter i analysen, skall inte endast delar av verkligheten analyseras utan även helhetsbilder. Reduktionism, d v s att problem lättare förstås om de bryts ner i små beståndsdelar, spelar här en underordnad roll. Generalisering görs genom abstraktion av idéer eller teorier och i övrigt tas ofta små, omsorgsfullt motiverade stickprov.<sup>33</sup>

## 2.4 Litteraturstudier

I samband med att vi valt uppsatsämne påbörjade vi litteraturstudier då det i allt vetenskapligt arbete ingår att ”läsa på”<sup>34</sup>

Forskningsprocessen inleds med litteraturgranskning eftersom det handlar om att skapa sig en överblick över vad som tidigare skrivits inom det aktuella forskningsområdet. Kunskap om vad som tidigare gjorts hjälper dessutom forskaren att se var kunskapsbrister finns, att formulera ”rätt” huvudfråga, välja lämplig forskningsmetod etc. Med rätt huvudfråga avses att det skall vara genomförbart att arbeta utifrån denna problemformulering. Vidare anger tidigare forskning graden av relevans i den egna frågeställningen.<sup>35</sup>

I idealfallet skall forskningen öppna nya infallsvinklar och belysa områden som hittills försumrats. Det är därför nödvändigt att utforska vad som tidigare finns skrivet på området, vilket också hjälper forskaren att avgränsa sig. Skulle det visa sig att vissa ämnesområden

<sup>27</sup> Hermeneutik: Vetenskap om tolkning av texter (Svenska Akademiens ordlista, 1998).

<sup>28</sup> Fenomenologi: Filosofisk riktning som försöker ge helhetsbilder av själsliga företeelser (Norstedts svenska ordbok).

<sup>29</sup> Positivism. Dess ontologiska grundantagande är att verkligheten är objektiv och något ”därute”, d v s en yttre företeelse. Epistemologiskt gäller här att kunskap bara är giltig om den bygger på observationer av denna yttre verklighet (Easterby-Smith et al., s 28).

<sup>30</sup> Ontologi: Läran om det varandes väsen (Svenska Akademiens ordlista). Antaganden om verkligheten (Easterby-Smith et al., s 31).

<sup>31</sup> Epistemologi: Antaganden om hur undersökning av verkligheten bör göras (Easterby-Smith et al., s 31). Hur vi får kunskap.

<sup>32</sup> Easterby-Smith et al., s 29.

<sup>33</sup> Easterby-Smith et al., s 30.

<sup>34</sup> Backman, 1998 s 22.

<sup>35</sup> Backman, s 26-27.



redan behandlats ingående på ungefär samma sätt som forskaren själv tänkt sig, kan forskaren komma att behöva ompröva hela sin plan och i värsta fall tvingas lägga ner arbetet.<sup>36</sup>

## 2.5 Forskningsmetoder

Forskningsmetoder är olika sätt på vilka data samlas in, analyseras, kodalas etc. Forskningsmetoder kan förenklat sett delas in i två huvudgrupper, kvalitativa och kvantitativa. Många metoder är emellertid gränsöverskridande vilket är fallet med t ex intervjuer, etnografi och kartläggningar där tyngdpunkten i metoden får bestämma huruvida den är kvalitativ eller kvantitativ.<sup>37</sup>

Vårt uppsatsarbete kan anses ha genomförts med hjälp av kvalitativ metod. Vi har emellertid endast använt oss av sekundärkällor varför informationen först ”silats” genom primärundersökningens filter. Här ligger, å ena sidan, en risk för att vi tagit del av vinklad information. Å andra sidan kan sekundärkällor vara väl så pålitliga när lämpliga sådana påträffas – jämför t ex Internet med sitt mycket stora utbud av information.

### 2.5.1 Kvalitativa metoder

Kvalitativa metoder hjälper forskaren att hitta en mening med företeelser i en social värld, snarare än att klargöra hur ofta företeelsen dyker upp.<sup>38</sup> Kvalitativa metoder används ofta när forskaren intagit en socialkonstruktivistisk ansats i sitt arbete. De huvudsakliga, mer renodlade kvalitativa metoderna är intervjuer, observationer och dagboksmetod.

## 2.6 Sammanfattning – metod

Tillförlitligheten i vår undersökning kan diskuteras. Tillförlitlighet omfattar bl a begrepp som validitet och reliabilitet.<sup>39</sup> Beträffande validitet anser vi denna vara tämligen hög eftersom det teoretiska och empiriska material som vi använt oss av kommer från trovärdiga källor och eftersom detta material speglar det vi avsett undersöka.

Emellertid kan, på grund av tidsbegränsningar och att vi avgränsat oss till breda empiriska studier, reliabiliteten ha blivit lidande. Att vår studie snarare går på bredden än på djupet visar sig genom att vi översiktligt undersökt företag i olika branscher med betoning på nio företag. Vidare gäller som en av förutsättningarna för hög reliabilitet att undersökningen skall kunna upprepas med samma resultat. I vårt fall är detta inte fullt ut möjligt eftersom ämnets natur gör att de källor som används kan variera något mellan olika undersökningar, med delvis olika resultat som följd. Emellertid är detta inget ovanligt problem där verkligheten i regel bygger på sociala konstruktioner. Vid en helhetsbedömning anser vi tillförlitligheten vara tillfredsställande.

<sup>36</sup> Klarer, 1999 s 103.

<sup>37</sup> Easterby-Smith et al., s 85.

<sup>38</sup> Easterby-Smith et al., s 85.

<sup>39</sup> *Validiteten*, giltigheten, beskriver i vilken utsträckning vi mäter det vi avser att mäta, ungefär att ”mäta rätt saker”. *Reliabiliteten*, trovärdigheten, anger i vilken utsträckning forskaren mäter på rätt sätt, ungefär att ”mäta saker rätt”. Den s k interbedömarreliabiliteten kan öka när fler än en författare bedömer materialet.

### 3 Teorier

I föregående kapitel behandlade vi hur vi gått tillväga vid arbetet med denna uppsats samt beskrev forskning och relevanta forskningsmetoder i allmänhet. Följande kapitel behandlar de teorier vi baserar vårt arbete på. De beskriver olika aspekter som kan vara av intresse vid frågor rörande företagens sociala ansvar.

- Avsnittet **Associationernas framväxt** ger en historisk tillbakablick med fokus på aktiebolaget.
- Avsnittet **Aktiebolagets intressenter** söker skapa medvetenhet om att dessa är fler än enbart aktieägarna.
- Avsnittet **Etik** innehåller områden såsom konsekvensetik, pliktetik, dygdetik, diskursetik och global etik. Varför företag och människor är, respektive inte är, etiska tar vi upp under avsnitten incitament och institutionalism.
- Avsnittet **Politik och kultur** behandlar bl a områden såsom spridning av värderingar och semantik.
- Avsnittet **Internationell rätt** söker vidga perspektiven samt skapa medvetenhet om vilka globala ansträngningar som görs för reglerade företagets verksamhet.
- Avsnittet **Socialt ansvar** innefattar områden såsom Global Compact m m och CSR.
- Avsnittet **Påverkan på CSR** komparerar olika rättsordningar på aktiebolagsrättens område med avseende på CSR.
- Avsnittet **Corporate Governance** beskriver aktuella trender beträffande styrning av bolag.

#### 3.1 Associationernas framväxt

I alla tider har människor samverkat för att tillsammans uppnå resultat som var och en för sig inte kunnat åstadkomma. Familj och släkt utgör och har utgjort de allra tidigaste formerna för samverkan. I syfte att uppnå sammanslutningens fördelar har det bildats olika privaträttsliga associationer. För att en typisk association skall föreligga, skall två förutsättningar oftast vara uppfyllda. För det första skall det finnas ett avtal om samverkan och för det andra skall samverkan avse ett gemensamt ändamål.<sup>40</sup> Moderna kommersiella associationer i Kontinentaleuropa har rötter som går tillbaka till romersk rätt och den medeltida köpmanslagen. De första associationerna som utvecklades i Europa var *commenda* och *societas*. Dessa kom även att influera rättsutvecklingen inom företagsrätten i common law-länder såsom t ex England. *Commenda* var en av de tidigaste företagsformerna och karaktäriserades av en acceptans för idén om begränsat ansvar eftersom den tillät en passiv investerare att förse företaget med kapital med en garanti om att hans ansvar begränsades till det tillskjutna kapitalet. *Commenda* var en mycket populär företagsform i Italien och Frankrike från och med 1100-talet.

Den moderna idén om företaget som ett separat juridiskt väsen kan även härledas ur *societas* som var en association av personer med rättigheter och skyldigheter oberoende av dess individuella medlemmar. *Societas* var i grunden ett konsensualavtal där parterna hade kommit överens om ett gemensamt och lukrativt mål för företagets verksamhet. Alla parter var skyldiga att bidra med antingen kapital, egendom eller arbetskraft och de var även skyldiga att

<sup>40</sup> Hemström, 2000 s 13.

dela de vinster eller förluster som uppstod i societas. Commeda och societas kom att påverka framförallt utvecklingen av bolagsrätten.<sup>41</sup>

### 3.1.1 Aktiebolagets framväxt

En vanlig associationsform idag är aktiebolaget. Dess framväxt under framförallt 1900-talet har varit en viktig faktor i den ekonomiska utvecklingen i världen. Aktiebolagets främsta fördel är frihet från personligt betalningsansvar för bolagets skulder och att man bara ansvarar med sitt insatta aktiekapital. Denna bolagsform gör det möjligt för ett stort antal personer att gå ihop och investera kapital i bolaget och åtnjuta begränsat ansvar.

Som första riktiga aktiebolag i egentlig mening betraktas vissa medeltida italienska banker i 1400-talets Genua. I början av 1600-talet uppstod emellertid även aktiebolagsliknande handelskompanier i Holland och England: det engelska respektive holländska Ostindiska kompaniet.

Även i Sverige uppstod ett stort antal kompanier under 1600-talet, även om det redan sedan länge fanns Stora Kopparbergs Bergslag som uppvisade vissa aktiebolagsliknande drag. Staten hade stort inflytande i kompanierna och de grundades genom statliga privilegier. Emellertid avtog den statliga kontrollen successivt och kompanierna fick alltmer en privaträttslig karaktär, exempelvis fick delägarna själva välja styrelse. Det mest kända kompaniet i Sverige var det Ostindiska kompaniet som under en tid uppnådde stora ekonomiska framgångar.

Den första aktiebolagslagen i Sverige stiftades 1848 och var en viktig beståndsdel i Sveriges industrialisering eftersom den gav företagen nya utvecklingsmöjligheter. Lagen var starkt influerad av den franska Code de Commerce och stadgade att bolagsordningen måste stadfästas av Konungen för att aktieägarna skulle åtnjuta frihet från personligt ansvar för bolagets förpliktelser.<sup>42</sup> Så långt hade företagen haft en nära anknytning till familjen och genom aktiebolaget kunde detta förhållande lösas upp. Lagen ledde till stor kapitalkoncentration i aktiebolagen och banade väg för stora industriella satsningar i privat regi. De som startade aktiebolag kom för det mesta ur en trängre krets och de strävade i första hand efter den begränsade ansvarigheten snarare än att öka kretsen ägare. Aktierna var därför utställda på höga belopp och innehades av få enskilda. Aktiebolagsformens sätt att locka till sig kapital från allmänheten blev vanligt först i ett senare skede i Sverige.<sup>43</sup> 1848 års aktiebolagslag i Sverige ersattes 1895 av en ny lag. Den nya lagen blev dock inte långlivad då det kom en ny lag redan 1910 som var starkt influerad av tysk rätt, bl a innehöll den minoritetsskydd. Lagen från 1910 utgör i grova drag stommen i 1975 års lag som upphörde att gälla 2005-12-31.

Även om lagen om aktiebolag gjorde det möjligt att initiera företagsetableringar i Sverige, var det ändå i USA aktiebolaget fick sitt stora genombrott i slutet av 1800-talet. Bolaget (*eng Corporation*) blev en sk juridisk person som var åtskild från både ägare och ledning. Den kunde stämma eller bli stämd i rätten; den kunde likvideras av jurister och inte av läkare, och så länge den inte var insolvent var den odödlig. Bolaget kunde höja sitt kapitalinnehav genom aktieförsäljning på börsen. Vissa av de stora aktiebolagen som bildades i slutet av 1800-talet i USA skulle visa sig vara solida företag som expanderade till jättar inom den amerikanska ekonomin. Dessa företag var föregångare till dagens multinationella företag.<sup>44</sup>

<sup>41</sup> An International Survey of Companies Law in the Commonwealth, North America, Asia and Europe, 1998 s 63 ff.

<sup>42</sup> Johansson, 2001 s 23.

<sup>43</sup> Schön, 2000 s 154.

<sup>44</sup> Kemp, 1990 s 12.

Missbruk av aktiebolagsformen har lett till reformering av aktiebolagslagar i olika länder och så tidigt som på 1700-talet fanns det bolagsfallissemang som fick ekonomiskt katastrofala konsekvenser. Nämnas bör bl a det franska Mississippibolaget och engelska South Sea Company. Dessa bolags aktier drevs av spekulation upp till anmärkningsvärda priser för att sedan bli värdelösa efter att bolagen fallit. I Sverige tog reformarbetet av den svenska aktiebolagslagen fart efter Kreugerkraschen på 1930-talet.<sup>45</sup>

### 3.2 Aktiebolagets intressenter

Begreppet intressent är inte entydigt. Intressen i ett företag kan avse allt från att vara en enskilda kund hos företaget till att ha en tillsvidareanställning i det enda företaget på orten.<sup>46</sup>

Förenklat sett är ett företags intressenter oumbärliga för företaget ur överlevnadssynpunkt. Så länge företaget klarar av att upprätthålla förväntningar om en bidrags-belöningsbalans gentemot sina intressenter finns förutsättningar för företaget att leva vidare.<sup>47</sup>

Som ett led i ett projekt med namnet *Redefining the Corporation*, vilket startade 1995 i USA men som även involverat forskare från Kanada, England och Finland, sammanställde M.B.E. Clarkson ett antal texter inklusive en egen text. Syftet med projektet var att öka uppmärksamheten kring bolags inneboende egenskaper, syfte och styrning, särskilt när de startar internationell verksamhet. Fokus har legat på intressenter kring bolag.<sup>48</sup>

Clarkson själv forskade under en 10-årsperiod kring CSR ur ett intressentperspektiv. Hans syfte var att skapa ett ramverk och en metodologi baserad på hur företag faktiskt agerar gentemot sina intressenter. Detta ramverk underlättar insamling av data samt analys och utvärdering av företags sociala uppträdanden, hävdar Clarkson.<sup>49</sup>

Enligt Clarkson är intressenter personer eller grupper av personer som har eller anser sig ha äganderätt, rättigheter eller andra intressen i företaget och dess aktiviteter, med avseende på förfluten tid, nutid och framtid. De rättigheter eller intressen dessa människor gör gällande bygger på företagets tidigare handlande och kan vara av olika natur; legal, moralisk, individuell eller kollektiv. Vid en indelning av intressenter i olika kategorier hamnar vanligen de intressenter som har liknande intressen i samma grupp.<sup>50</sup>

Clarkson hävdar att *primära intressenter* är de vars fortlöpande deltagande i företaget är ett villkor för företagets överlevnad. Aktieägare, investerare, anställda, kunder, leverantörer samt offentliga intressenter såsom stat och kommun vilka bidrar till infrastruktur, reglering och som tar ut skatter och avgifter, är alla exempel på primära intressenter. Företaget och dess primära intressenter är i stor utsträckning beroende av varandra. En primär intressent som av missnöje drar sig ur relationen kommer mer eller mindre allvarligt att skada företaget. Ur detta perspektiv kan företaget betraktas som ett system av grupper av primära intressenter.<sup>51</sup>

*Sekundära intressenter*, menar Clarkson, är de som antingen påverkar eller påverkas av företaget. Dessa intressenter är inte inblandade i transaktioner med företaget och är inte heller en förutsättning för dess överlevnad. Massmedia och en mängd grupper med specialintressen är exempel på sekundära intressenter. Massmedia har t ex förmåga att påverka den allmänna

<sup>45</sup> Johansson, s 24.

<sup>46</sup> Lundahl & Skärvad, 1982 s 18.

<sup>47</sup> Brytting, 2005 s 159.

<sup>48</sup> *Redefining the Corporation*, 2005.

<sup>49</sup> Clarkson, 1995 s 92.

<sup>50</sup> Clarkson, s 108.

<sup>51</sup> Clarkson, s 108.

opinionen beträffande företaget. Något förvånande är att terrorister<sup>52</sup> av vissa företag måste räknas som sekundära intressenter då dessa kan förorsaka företaget allvarlig skada.<sup>53</sup>

### *Intressentmodellen*

I mitten av 1960-talet kom den s k intressentmodellen till Sverige. I modellen åskådliggörs företaget i förhållande till dess intressenter. Modellen beskriver vidare företaget utifrån ett företagsledningsperspektiv där företagsledningens roll gentemot företagets omvärld lyfts fram.

Åtskillnad görs, enligt en teori, mellan å ena sidan *primära intressenter* såsom företagsledning och anställda samt, å andra sidan, *sekundära intressenter* vilka utgörs av alla andra. Sekundära intressenter indelas i *direkta intressenter* – kunder, leverantörer, kommun, lokala arbetstagarorganisationer – och *indirekta intressenter* – ägare, staten, långgivare, central arbetsgivarorganisation och allmän opinion.<sup>54</sup>

En annan teori på området delar in intressenterna i *direkta* respektive *representativa* intressenter. De anställda, de anställdas organisationer i företaget, ägarna, leverantörerna, kreditgivarna, kommuner med direkt koppling<sup>55</sup> till företaget, staten om den har en direkt koppling till företaget, kunder och konkurrenter är exempel på direkta intressenter. Representativa intressenter är bl a staten i egenskap av lagstiftare, myndighetsutövare och övervakare. Fler exempel på representativa intressenter är kommunen i egenskap av myndighetsutövare<sup>56</sup>, arbetstagarförbundens och arbetsgivarorganisationernas topporganisationer samt motsvarande organ för ägarna.<sup>57</sup>

Milton Friedman, som för övrigt erhöll Sveriges riksbanks pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne 1976<sup>58</sup>, ansåg att företagsledningens enda uppgift är att tillfredsställa ägarnas intresse, d v s att sträva efter vinstmaximering. Vidare ansåg Friedman att företagets enda intressent är aktieägarna.<sup>59</sup>

Intressentmodellen har emellertid kritiserats. Även om en grundläggande tanke hos intressentmodellen är att företaget inte bara tillgodoser ägarnas intressen, d v s att företaget har fler intressenter än ägarna, hävdar en del kritiker att intressentmodellen endast ser till huvudmannens (*läs* ägarnas) intresse. Under årens lopp har emellertid alltmer förfinade tolkningar gjorts kring vilka företagets intressenter är. Detta har resulterat i att intressentmodellens kritiker alltmer enats om att företagets verksamhet faktiskt kommer fler än ägarna tillgodo.<sup>60</sup>

Idag ses en organisation mer som en koalition av intressenter eftersom en vidare syn på intressentbegreppet krävs om organisationen skall kunna formulera en hållbar strategi. Organisationen måste kunna ha flera mål parallellt, t ex att gå med vinst, att ha en god miljöpolicy

<sup>52</sup> Terrorister beaktas i förekommande fall vanligen när företaget utarbetar sina strategier.

<sup>53</sup> Clarkson, s 109.

<sup>54</sup> Lundahl & Skärvad, s 19.

<sup>55</sup> Direkt koppling syftar här på direkta affärer med eller intressen i företaget.

<sup>56</sup> Emellertid står kommunen också i ett beroendeförhållande till företaget eftersom företaget skapar arbetstillfällen vilket i sin tur genererar ökade skatteintäkter för kommunen.

<sup>57</sup> Lundahl & Skärvad, s 19-20.

<sup>58</sup> Belöningen kritiserades bl a på grund av Friedmans försvar för den ekonomiska politik Chiles militärdiktatur förde.

<sup>59</sup> Brytting, s 160.

<sup>60</sup> Lundahl & Skärvad, s 17-18.

och att främja goda arbetsförhållanden. Företag inom offentlig sektor måste ha en god relation med politiker för att även fortsättningsvis få anslag etc.<sup>61</sup>

Med ett bredare synsätt på vilka intressenterna är blir organisationens gräns mot omgivningen mindre tydlig. Brytting hävdar att en risk med intressentmodellen är att, även om fler intressenter än aktieägarna synliggörs, den intressentgrupp som är mest outhärlig för organisationen tas tillvara mest. Därför kan intressentmodellen förklara varför företag som bedriver en av allmänheten ifrågasatt, och t o m motarbetad<sup>62</sup>, verksamhet kan fortleva. Verksamheten kan fortgå eftersom sådana företag uppenbarligen lyckas upprätthålla förväntningar om en bidrags-belöningsbalans gentemot sina intressenter. Således finns i intressentmodellen ingen försäkran om att etiska värden i praktiken ges möjlighet att ta plats vid sidan av strategiskt, ekonomiskt tänkande.

Emellertid *kan* intressentmodellen tolkas ur ett mer etiskt perspektiv, menar Brytting. För det första bör frågan ställas vilka som berörs av organisationens verksamhet. För det andra bör det s k intergenerationsproblemet beaktas, d v s även icke-existerande personer skall has i åtanke. För det tredje är ägarnas intresse inte homogent. En del ägare föredrar utdelning framför återinvestering, en del föredrar ett högre risktagande än andra etc. Förenklat sett kan ägare delas in i *företagsförvaltande ägare* och *placerare*. Företagsförvaltande ägare är vanligen i majoritet och deras ägande mer långsiktigt. De kräver information och inflytande över hur företaget drivs, jfr begreppet corporate governance.<sup>63</sup> Placerarna däremot kännetecknas av ett relativt litet och kortsiktigt ägande i företaget. En följd av detta är att företaget är mindre beroende av placerarna än av de företagsförvaltande ägarna.<sup>64</sup>

Brytting hävdar vidare att ett företag inte endast har skyldigheter gentemot sina intressenter, det har också rättigheter, t ex att göra en etisk analys av de krav och önskemål intressenterna har. Denna analys har en mängd redan existerande regleringar på området till sin hjälp, t ex konventioner och deklARATIONER.<sup>65</sup>

### *Intressenter i Affärsprinciper*

Sektion 3 i affärsprinciper<sup>66</sup> tar upp hur de värderingar som begreppen ”kyosei” och ”mänsklig värdighet” står för tillämpas i praktiken.<sup>67</sup> I sektionen nämns några av företagets olika intressenter samt hur dessa bör behandlas utifrån ett företagsperspektiv.

## **3.3 Etik**

Begrepp som etik och moral är till sin karaktär grundläggande för hur en människa eller grupper av människor gör eller underlåter att göra. Vi kommer därför i detta avsnitt gå igenom begreppen etik och moral.

Etik kan beskrivas som:

*”(Av grek. thiko's 'som har att göra med karaktären', 'moralisk', 'sedlig'), studiet av moraliska fenomen och föreställningar, av gammalt en gren av såväl filoso-*

<sup>61</sup> Brytting, s 160.

<sup>62</sup> T ex företag som säljer vålds- och barnpornografi.

<sup>63</sup> Se avsnitt 3.8.

<sup>64</sup> Brytting, s 164-165.

<sup>65</sup> Brytting, s 161-162.

<sup>66</sup> Se bilaga, avsnitt 7.9.

<sup>67</sup> För en beskrivning av begreppen, se avsnitt 3.3.5.

*fin som teologin. Etik och moral uppfattas ibland som synonymer, men här avses med moral människors praktiska handlande och därmed förbundna, inte alltid klart uttryckta värderingar. En persons eller grupps moral visar sig i vad den gör eller underlåter att göra. Med etik avses den teoretiska reflexionen över moralen och dess grund.*<sup>68</sup>

Etik handlar om att främja det gemensammas bästa. Etik hjälper således en människa eller grupper av människor att ta eget ansvar och härigenom agera för det gemensammas bästa. Först när en människa tillåts handla fritt kan hon ta ett individuellt etiskt ansvar. Det gemensammas bästa bygger på värden som av de flesta upplevs som goda, värdefulla och eftersträvansvärda.<sup>69</sup>

Moral kan beskrivas som:

*”(Fr. morale, av lat. mora ’lis ’som rör sederna’, av mos, genitiv mo ’ris, ’sed’), uppfattning om rätt och orätt. En individs eller en grupps moral visar sig i vad de gör eller underlåter att göra, medan deras etik är deras reflexioner över det berättigade i vad de gör eller underlåter att göra. När man t ex talar om filosofen Kants moral, är det hans handlingssätt och vanor man åsyftar. Talar man om Kants etik, är det normalt hans skrifter om moralens grunder man avser. Av detta skäl är t ex affärsmoral och affärsetik inte heller riktigt detsamma, även om man ibland inte skiljer mellan etik och moral, i synnerhet inte mellan adjektiven ’etisk’ och ’moralisk’. Jfr etik.*<sup>70</sup>

Det sätts vanligen likhetstecken mellan etik och moralfilosofi.<sup>71</sup> Moral- och etikbegreppen förutsätter, skriver Ewa Menckel och Lucie Laflamme, en humanistisk grundsyn, en tro på människans förmåga och en insikt om att varje individ kan visa såväl godhet som ondska. En renodlat naturvetenskaplig infallsvinkel på tillvaron medger inte någon etik.<sup>72</sup>

Ekonomi och etik skall inte sammanblandas; verksamhetens enda samhälleliga skyldighet är att generera vinst, hävdade Milton Friedman.<sup>73</sup> Han menade vidare att företagen skulle sköta rationaliseringsarbetet och effektiviteten; välgörenhet och omsorg var det upp till privatpersoner att sörja för. Friedman hävdade att företagsledningar som ägnar sig åt välgörenhet samtidigt, i någon form, stjälar från aktieägarna.<sup>74</sup>

Sedan dess har emellertid företag alltmer insett att effektivitet och etik går att koppla samman. Det är till och med så att företagen numera måste förhålla sig till etik. Företag som har ett tydligt etiskt förhållningssätt attraherar inte endast kunder och anställda; även riskkapitalister blir mer villiga att satsa pengar i etiska företag.<sup>75</sup> Genom historien har etik vanligen handlat om hur människor skall förhålla sig till varandra. Detta har kritiserats; de globala miljöhoten måste tvinga fram en mer vid tolkning av begreppet etik. Om alla människor och länder levde med en materiell standard motsvarande genomsnittssvenskens skulle ytterligare fyra

<sup>68</sup> Nationalencyklopedin 2, 2005.

<sup>69</sup> Brytting, s 27.

<sup>70</sup> Nationalencyklopedin 3, 2005.

<sup>71</sup> Se bilaga, avsnitt 7.1 och även Nationalencyklopedin 4, 2005.

<sup>72</sup> Menckel & LaFlamme, 2004 s 4.

<sup>73</sup> ”The business of business is business” (Friedman, 1970).

<sup>74</sup> Brytting, s 22.

<sup>75</sup> Koskinen, s 8.

jordklot behövas, skriver biologen, författaren och miljödebattören Stefan Edman<sup>76</sup>. Med denna inställning är Sverige en s k ohållbar nation, ett uttryck som frekvent användes under FN:s konferens om miljö och utveckling i Rio De Janeiro 1992.

Även Albert Schweitzer, doktor i medicin, filosofi och teologi, kritiserade det historiska förhållningssättet till etik:

*”Det stora felet med att hittillsvarande etik är att den tror sig endast behöva befatta sig med människors förhållningssätt mot varandra. I själva verket gäller frågan hur människan förhåller sig till världen och till allt liv som kommer inom räckhåll för henne. Etisk är hon först när allt liv såsom sådant är henne heligt, växtens och djurets likväl som människans eget.”*<sup>77</sup>

En tolkning av innebörden av Schweitzers uttalande är att människan måste *vörda och vårda* alla djurarter på jorden, all genetisk variation (DNA-koder) samt alla biotoper<sup>78</sup>. Visserligen måste människan ges rätt att döda och äta andra organismer, men dessa får inte utrotas. Ett dilemma uppstår emellertid beträffande organismer som skadar och t o m dödar människan, t ex AIDS-viruset. Enligt Stefan Edman måste ett utrotande av sådana skadliga företeelser tillåtas, även om de på sikt kanske skulle komma att representera DNA.<sup>79</sup> Således går Schweitzers uttalande inte att tillämpa fullt ut.<sup>80</sup>

Den gren av etik som kallas miljöetik kännetecknas av nyckelord som *kretsloppsförståelse, global solidaritet, konsekvensanalys* och *rätt till existens*. Kretsloppsförståelse slår hål på produktions- och konsumtionssamhället; ett sådant samhälle hotar basen för välfärdssamhället. Global solidaritet innebär att miljöpolitik måste baseras på en insikt om att ett land *”endast är ett kvarter i den globala byn.”*<sup>81</sup> Konsekvensanalys bygger på en insikt om att de beslut som fattas idag kan få avsevärda konsekvenser i framtiden. Här krävs både fantasi och inlevelseförmåga hos beslutsfattarna. Vidare innebär rätt till existens att arter, som till synes är värdelösa för människan idag, inte får utrotas och inte heller exploateras i någon större omfattning. Deras rätt till existens kan baseras på det faktum att de finns till. Undantag måste dock göras i de fall människan allvarligt hotas av artens existens.<sup>82</sup>

Ett skäl till att ett företag bör bete sig etiskt är dess intressenter. Eftersom intressentgrupperna ur överlevnadssynpunkt är oumbärliga för företaget är det viktigt att företaget är pålitligt och trovärdigt. Företaget måste upprätthålla förväntningar om en *bidrags-belöningsbalans* gentemot sina intressenter. Störs denna balans kommer på längre sikt företaget att gå under. På så sätt kan sägas att marknaden slår ut den som inte uppför sig oantastligt. Ett långsiktigt hållbart företagande kräver en balans i företaget mellan ekonomi, ekologi och etik.<sup>83</sup>

Framtidens företag måste bli mer vakna för personalens individuella behov, hävdar Lennart Koskinen. Eftersom människor är olika och unika är det ur en företagsetisk synvinkel viktigt att utveckla en människovärdig och livsvänlig arbetskultur. Först härigenom kan företaget

<sup>76</sup> Edman, 1994 s 151.

<sup>77</sup> Edman, s 153.

<sup>78</sup> Biotop: ekologiskt enhetligt område, landskapstyp (Svenska akademiens ordlista).

<sup>79</sup> Jfr emellertid smittkoppor som formellt sett har utrotats men där virus finns kvar, förvarat inlåst på några laboratorier i världen.

<sup>80</sup> Edman, s 154.

<sup>81</sup> Edman, s 155.

<sup>82</sup> Edman, s 155-156

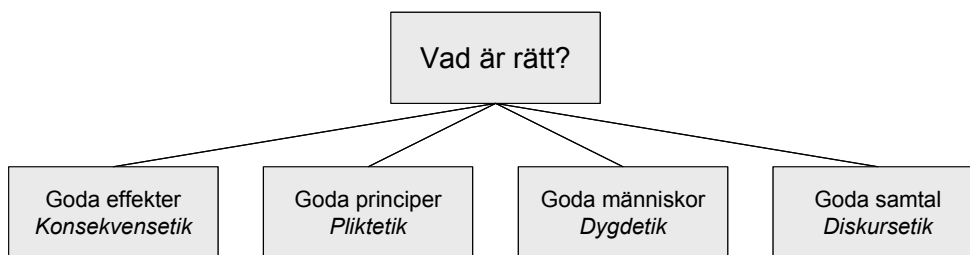
<sup>83</sup> Brytting, s 17.



också attrahera de bästa medarbetarna; god etik blir god ekonomi. Det är av stor vikt att mål och medel hålls isär. Människan är målet.<sup>84</sup>

Vad som nu framförts låter enkelt och självklart. Emellertid kan etik komma i konflikt med effektivitet och lönsamhet. T ex kan kortsiktiga affärer vara lukrativa och det är inte heller alltid lätt att se vad som är gott och ont. Västvärldens välstånd har, menar en del kritiker, byggts upp och upprätthålls genom oetiska handelsvillkor. Om nu människor tror att etik alltid lönar sig finns en risk att det lönsamma får agera ”vikarie” för det goda. Det gäller således att förstå att etiken måste ges utrymme att styra utformningen av det ekonomiska livet.<sup>85</sup>

Inom området etik finns olika riktningar. Vi behandlar nedan fyra av dem: *konsekvensetik*, *pliktetik*, *dygdetik* och *diskursetik*.<sup>86</sup> Dessa riktningar används inom organisationer och kompletterar varandra (se figur 2).



Figur 2 – Fyra sätt att betrakta etik.<sup>87</sup>

Försök att dela upp etik har även gjorts av Stefan Tengblad och Freddy Hällsten som i en rapport från Gothenburg Research Institute (GRI)<sup>88</sup> delat upp etik enligt följande:

- *Organisatorisk etik* (pliktetik): Hierarki, generalitet, tillhörighet.
- *Ekonomisk etik* (konsekvensetik): Lönsamhet, effektivitet, innovation.
- *Personorienterad* (dygdetik): Individualism, mångfald, relationer.

Den organisatoriska etiken baseras på upprättandet av hierarkiska relationer. Ledningen formulerar generella riktlinjer för medarbetarna. Tillhörighet främjas och medarbetarna får privilegier som får dem att lojalt rätta sig efter organisationens normer och beslut. Gemensam värdegrund och gemensamma regler styr handlingarna.

Ekonomisk etik omfattar, hävdar författarna, ägarnas intressen. Dessa intressen handlar bl a om lönsamhet, effektiv användning av resurser, innovation och måluppfyllelse.

Vidare handlar, enligt författarna, personorienterad etik om att se medarbetarna som individer. Nyckelord här är ömsesidigt förtroende, aktning, ansvarstagande och ett bejakande av mångfald.

Även om de olika grenarna av etik är berättigade, menar Tengblad och Hällsten att plikt- och konsekvensetiken kommit att dominera framför dygdetiken. Framförallt gäller detta plikt-

<sup>84</sup> Koskinen, s 85.

<sup>85</sup> Brytting, s 23.

<sup>86</sup> Så kallad global etik (se avsnitt 3.3.5) kan härledas ur dessa fyra riktningar.

<sup>87</sup> Brytting, s 37.

<sup>88</sup> Tengblad & Hällsten, 2000.

etiken. För att skapa balans gentemot det ekonomiska tänkandet måste dygdetiken ges en mer framträdande roll.

I Sverige och i många andra länder är etiken ett resultat av värderingar som vuxit fram genom historien. Vanligen baseras dessa värderingar på religion; i Sverige t ex, den lutherska kyrkan.<sup>89</sup>

### 3.3.1 Konsekvensetik

Denna form av etik gör gällande att riktigheten i en handling kan fastställas på grundval av värdet hos dess konsekvenser. Här jämförs vanligen värdet av handlingens konsekvenser med värdet av alternativens konsekvenser. Om värdet av konsekvensen av en handling är minst lika stort som det högsta värdet av konsekvenserna av handlingsalternativen, är handlingen moraliskt riktig.<sup>90</sup>

Ekonomiska modeller utgår vanligtvis från att aktörer handlar för att maximera sin vinst. Detta är den allt annat överskuggande yttringen av konsekvensetik. I vissa fall nöjer sig dock aktörer med vinster som når över en viss miniminivå.

Det är hart när omöjligt att skapa normer och regler för alla tänkbara, och för den del också otänkbara, situationer. Konsekvensetiken får då komplettera pliktetiken<sup>91</sup>, menar Koskinen.<sup>92</sup> Konsekvensetik i sin maximerande form identifieras ofta med utilitarism.<sup>93</sup> I företagssammanhang är uttryck som långsiktig framgång, avkastning på investerat kapital och arbete, tillväxt, nya marknadsandelar, kundnytta och kvalitet uttryck för en utilitaristisk syn. Mitt i alla dessa uttryck gäller det emellertid, menar Koskinen, att företaget tänker långsiktigt och ser bortom nästa kvartalsrapport. I annat fall blir kvaliteten, förtroendet för företaget och de anställdas välbefinnande lidande. Vacklande etik leder således i ett längre perspektiv till dålig ekonomi, hävdar Koskinen.

### 3.3.2 Pliktetik

Konsekvensetiken tillåter, menar en del kritiker, brott mot vissa etiska grundprinciper om konsekvensen av en handling är minst lika bra som konsekvenserna av varje alternativ handling. Principer om rättvisa, människolivets okränkbarhet etc kan således kränkas av konsekvensetikern.<sup>94</sup>

Plikt-, eller rättighetsetik, handlar däremot om huruvida en handling *är* rätt eller fel.<sup>95</sup> Detta kan bestämmas genom i vilken utsträckning en handling stämmer överens med pliktens inneboende moraliska principer. Som exempel kan nämnas att pliktetikern inte tillåter mord, även om denna handling får konsekvensen att färre människor blir mördade.<sup>96</sup>

Kant, som levde 1724-1804, förespråkade starkt den deontologiska etiken. Enligt honom måste etik ha sin grund i förnuftet. Även om du befinner dig i trångmål eller i en pinsam situation får du inte ljuga. I sitt så kallade kategoriska imperativ yttrar Kant: "*Handla enbart utifrån sådana principer som du skulle vilja se upphöjda till allmän lag.*" Om alla skulle ljuga

<sup>89</sup> Menckel & Laflamme, s 4.

<sup>90</sup> Brytting, s 39.

<sup>91</sup> Se avsnitt 3.3.2. Se även Nationalencyklopedin 6, 2005.

<sup>92</sup> Koskinen, s 41.

<sup>93</sup> Se bilaga, avsnitt 7.2.

<sup>94</sup> Brytting, s 44.

<sup>95</sup> Jämför med deontologisk etik (Nationalencyklopedin 8, 2005. Se även bilaga, avsnitt 7.3).

<sup>96</sup> Jfr Israels riktade mord på ledande personer inom organisationen Hamas.

när det passade dem skulle det leda till en urholkning av innebörden av att ljuga; detta eftersom lögn står i relation till en förväntan att höra sanningen.

Kant varierade sitt kategoriska imperativ genom yttranden som: ”*Handla så att du behandlar människor, dig själv och andra, som mål i sig och aldrig medel*” och ”*handla så att din vilja genom sina principer uppfattar sig själv som allmän lagstiftare*”.

Konfucius (551-479) tros ha sagt att ”*det ni inte vill att andra skall göra mor er, det skall ni inte heller göra mot dem.*” Uttrycket liknar det i Nya Testamentet: ”*Allt vad ni vill att människan skall göra för er, skall ni också göra för dem.*”

Pliktetikens tre grundpelare, som finns inbyggda i Kants kategoriska imperativ, innebär att etiska riktlinjer dels skall vara *universellt giltiga*, dels skall *respektera* andra människor och se dem som mål i sig och slutligen framhäva människans etiska *autonomi*. Den sistnämnda grundpelaren innebär att förnuftet skall dominera etiken; känslor och drifter hör inte dit.<sup>97</sup>

Företag som skrivit ner sina principer och riktlinjer formulerar dem vanligen pliktetiskt, hävdar Koskinen.<sup>98</sup> Dessa normer och regler, som man söker försvara genom rena förnuftsargument, Guds vilja eller företagsledningen beslut, skall uppmana till eftersträvansvärda handlingar. Handlingarna är eftersträvansvärda eftersom de bygger på normer med ett egenvärde; handlingarnas konsekvenser är ovidkommande. Exempel på uttryck inom företags sfären som uttrycker pliktetiskt tänkande:

- Vi bör uppmuntra samarbete.
- Kunden är i centrum.
- Vi visar varandra ömsesidig omsorg och respekt.
- Män och kvinnor skall ges samma möjligheter till vidareutveckling.
- Vi intresserar oss för varandra.

Uttrycket *pliktetik* är inte helt korrekt eftersom begreppet plikt kan härledas även ur konsekvensetik.<sup>99</sup>

### 3.3.3 Dygdetik

Vad skall prioriteras, att vara logiskt konsistent eller hjälpa människor i nöd? Denna fråga ställer Brytting.<sup>100</sup> Eftersom människor är unika och den ena situationen inte är den andra lik går det inte att generalisera och formulera universella normer, menar han. Den goda handlingen är resultatet av ett väl genomtänkt fritt val i en verklig situation. Dygdetiken söker således koppla samman etiken med vardagen. Brytting nämner vidare Aristoteles som hävdade att dygderna bättre kan förstås genom ett studium av det liv ansedda och beundrade människor för.<sup>101</sup> Förebilder spelar således en viktig roll om förståelse skall skapas av hur en dygd omsätts i handling.

<sup>97</sup> Brytting, s 45-46.

<sup>98</sup> Koskinen, s 39.

<sup>99</sup> Nationalencyklopedin 5, 2005.

<sup>100</sup> Brytting, s 51.

<sup>101</sup> Således inte den typ av ”kändisar” som idag frekvent befolkar massmedia, såsom kvällstidningar, TV-shower etc (vår anmärkning).

Dygd- eller, som den också kallas, sinnelagsetiken<sup>102</sup>, går bortom vilken avsikt en person har i sitt beteende. Om den så kallade avsiktsetiken lägger vikt vid en persons avsikt och därmed förlåter misstag om avsikten var god, ser dygd- eller sinnelagsetiken till en persons karaktär eller sinnelag.<sup>103</sup> Detta synsätt fokuserar individens handlingsbenägenhet. Med utgångspunkten att existensen är ytterst komplicerad är det varken möjligt eller lämpligt att vårt handlande styrs av några enkla moraliska principer. Syftet blir istället att hos människan väcka olika dygder till liv, d v s benägenhet att i olika situationer agera på ett moraliskt oantastligt eller riktigt sätt. Här finns starka kopplingar till Aristoteles. Framför allt inom den engelskspråkiga moralfilosofin har, under de senaste decennierna, dygdetiken upplevt en pånyttfödelse.<sup>104</sup>

Dygdetikens fader, Aristoteles, beskrev dygden som *”den hållning genom vilken man är en god människa och utför sitt verk väl”*. Dygden är således inte bara en abstrakt egenskap utan kommer konkret till uttryck i hur man agerar. Beträffande företag kan ett högt och välmotiverat förtroende bidra till att företagets intressenter överser med misstag från företagets sida. Här kan vi jämföra med Jesu uttalande: *”Av frukten känner man trädet; ett gott träd bär goda frukter.”*<sup>105</sup>

Inom företagssfären bygger dygderna på vad som numera krävs i affärlivet, bl a smidigt samspel och samarbete. Dygderna skulle då bli; hederlighet, rättvisa, förtroende och fasthet.<sup>106</sup> Äldre föreställningar om företagsledaren som ”djungelkrigare” eller ”pokerspelare” fungerar inte idag. En ”god” organisation kännetecknas, hävdar Brytting, av vänlighet, lojalitet, stolthet och förmåga att känna skam.<sup>107</sup>

### 3.3.4 Diskursetik

På grund av den mängd olika värderingar som idag råder, bl a som ett resultat av tekniska förändringar, är dygdetiken otillräcklig då den i alltför stor utsträckning bygger på lokala traditioner. Vid ökad handel, ökat resande och ökad kommunikation mellan kulturer världen över, ökar risken för kulturkrockar. Globala problem måste lösas globalt genom organiserade och välgrundade åtgärder. Etiken får inte baseras på sociala överenskommelser, menar förespråkarna för diskursetiken. Den tyske sociologen och filosofen Jürgen Habermas menar att, då flera normsystem existerar parallellt, dessa system inte skall ställas emot varandra. Snarare bör vi sträva efter att finna det som förenar dem. En utveckling av Kants kategoriska imperativ i diskursetisk riktning skulle kanske resultera i följande formulering: *”Handla enbart utifrån sådana principer som du skulle vilja se upphöjda till allmän lag bland dem som är berörda och deltar i argumentationsgemenskap i syfte att nå konsensus.”*<sup>108</sup>

### 3.3.5 Global etik

Språk historia, sedvänjor lagstiftning och religion skiljer sig mellan platser på jorden. Finns det då någon gemensam, gränsöverskridande etisk grundsyn i världen? Brytting anser att det finns en minsta gemensamma nämnare *”som består av principer och normer som upprepas under olika tidsepoker och på skilda platser och som tycks likna varandra trots att de uttrycks*

<sup>102</sup> Se bilaga, avsnitt 7.4. Se också Nationalencyklopedin 9, 2005.

<sup>103</sup> Koskinen, s 50.

<sup>104</sup> Nationalencyklopedin 7, 2005.

<sup>105</sup> Koskinen, s 50-51.

<sup>106</sup> För en utveckling av dygder, se avsnitt 7.5.

<sup>107</sup> Brytting, s 54-55.

<sup>108</sup> Brytting, s 61-64.

i olika språk, återspeglar olika historier och olika synsätt på världen.”<sup>109</sup>, d v s en moralisk minimalism. Innebörden av denna är att det i världen ofta går att finna restriktioner mot våldsutövning, grundläggande uppfattningar om rättvisa och ömsesidig omtanke. Detta bör också, menar Brytting, kunna användas inom företagssfären.

Ett exempel på försök att ta fram en global etik är *Council for a Parliament of the World's Religions*<sup>110</sup> där en gemensam förklaring antogs till skydd för människors oförytterliga och okränkbara värdighet ”... oavsett ålder, kön, ras, hudfärg, fysiska eller mentala funktionshinder, språk, religion, politisk åsikt eller nationell och social härkomst”.<sup>111</sup>

Ytterligare ett exempel på strävanden efter en global etik kommer från företagsvärlden, de så kallade Caux-principerna<sup>112</sup>. Dessa principer för affärer formulerades 1993 av politiker och framstående företrädare för näringslivet.

### Caux Round Table – affärsprinciper

Principerna bygger på grundläggande etiska ideal: *kyosei* och *mänsklig värdighet*. Det japanska uttrycket ”kyosei” innebär att leva och arbeta tillsammans för det gemensamma bästa. Härigenom möjliggörs samexistens mellan samarbete och ömsesidigt välstånd i en anda av sund och rättvis konkurrens. ”Mänsklig värdighet” handlar om att varje människa är unik, hon är ett mål i sig. Hon får inte utnyttjas för andras syften, inte ens flertalets önskemål.

De allmänna principerna i sektion 2 försöker belysa innebörden av begreppen ”kyosei” och ”mänsklig värdighet”. Sakägarprinciperna i sektion 3 handlar om den reella användningen av de värderingar begreppen står för. En fullständig uppställning av principerna finns i bilaga, avsnitt 7.9.<sup>113</sup>

### 3.3.6 Incitament

Incitament, eller drivkraft, kan beskrivas som ”en omständighet som stimulerar till viss verksamhet”.<sup>114</sup>

Samspelet mellan livshållning och incitament i företag och andra organisationer avgör i stor utsträckning vilken framgång de har inom olika områden. Exempelvis gynnas företagets humankapital av incitament som främjar kunskapsutveckling. Emellertid är incitament för vissa inte incitament för andra. Tågluffaren drivs sannolikt av helt andra värden än statussökaren.<sup>115</sup> Detsamma gäller inom ett företag; olika medarbetare har olika incitament vilket kan bli särskilt påtagligt i större företag där delegering är vanligt. Det ligger således en utmaning för företaget i att hantera informationsflödena och framförallt i att skapa en gemensam värdegrund<sup>116</sup>. Härigenom kan olika incitament närma sig varandra.<sup>117</sup>

Företagen måste uppleva att incitamenten att bete sig korrekt och ta socialt ansvar är aktuella, relevanta och rättvisa. Genom att göra det dyrt för företag som struntar i socialt ansvarsstagande kan omgivningen styra företagets incitament.

<sup>109</sup> Brytting, s 199.

<sup>110</sup> Ett tvåårigt arbete där 200 företrädare för olika trosriktningar medverkade.

<sup>111</sup> Brytting, s 199.

<sup>112</sup> The Caux Round Table Principles, 1994.

<sup>113</sup> Caux Round Table.

<sup>114</sup> Norstedts svenska ordbok.

<sup>115</sup> Lyttkens, 1993 s 120.

<sup>116</sup> Se även avsnitt 3.4.2.

<sup>117</sup> Laffont & Martimort, 2002 s 2.

Företagens incitament att ta socialt ansvar bygger på en rad etiska överväganden, d v s hur företagen etiskt motiverar sitt sociala ansvarstagande. Motiven varierar.

### *Strategi, taktik, operation*

Ett företag kan börja agera mer etiskt och socialt ansvarstagande av strategiska eller, ibland, taktiska skäl.

Begreppet *strategi* betyder långsiktigt, övergripande tillvägagångssätt.<sup>118</sup> Det förekommer emellertid flera olika definitioner av begreppet:

- Strategi är en bred formel för hur en verksamhet skall kunna konkurrera, uppnå sina mål samt vad som krävs för att dessa föresatser skall förverkligas. Genom att formulera en konkurrenskraftig strategi ställs företaget i relation till sin omgivning.<sup>119</sup>
- Strategi är det sätt på vilket beslut fattas angående tilldelning av resurser i en organisation. Dessa beslut rör önskvärda mål samt idéer om hur dessa kan uppnås, både på etablerade och icke-etablerade sätt.<sup>120</sup>

Framförallt företagsledningen använder sig av strategiska modeller när den lägger upp företags strategi. Strategin omfattar i regel en tidsrymd från inte fullt två år och framåt.<sup>121</sup>

*Taktik* är ett planmässigt tillvägagångssätt anpassat efter situationens krav; ibland den konkreta utformningen av en långsiktig plan.<sup>122</sup> Taktiska modeller används i huvudsak av mellanchefer som ett redskap att tilldela och övervaka företagets resurser. Taktiska modeller avser normalt tidsrymder från en månad upp till knappt två år.

Begreppet *operation* betyder en avgränsad handling med flera delmoment, bestämt syfte och ofta innehållande någon konkret åtgärd.<sup>123</sup> Operativa modeller används vanligen av lägre chefer som ett stöd i det dagliga arbetet i företaget. Modellernas tidsaspekt är alltifrån en dag upp till en månad.<sup>124</sup> Det är föga troligt att företag upprättar ett CSR-program eller motsvarande av operativa orsaker.

Strategi, taktik och operation är, uttryckt i etiktermer, i regel exempel på konsekvensetik. Ett företags CSR-arbete kan förenklat sett delas in i två nivåer som är avhängiga företagets engagemang på CSR-området. Det s k *ansvarssteget* fordrar mer tid och resurser än det s k *handlingssteget*.<sup>125</sup> Företag befinner sig vanligen i den taktiska fasen av CSR, *handlingssteget*, vilket innebär att företagen söker uppfylla de förväntningar som samhällsdebatten om ”det goda företaget” ställer upp. CSR-arbetet syftar då till att ge något tillbaka till samhället. Emellertid gör företaget satsningar, vanligen i projektform, som sällan kommuniceras till externa målgrupper; snarare finns krav på att satsningen skall ge något tillbaka till det egna företaget. Vidare påverkar CSR-arbetet endast i undantagsfall företagets affärer i övrigt och arbetet rörer inte någon större uppmärksamhet i samhället. Genom att fokusera internt kan företaget lättare avbryta CSR-satsningar om de ekonomiska omständigheterna kräver det.

<sup>118</sup> Norstedts svenska ordbok.

<sup>119</sup> Porter, 1980. I Robson, 1997 s 4.

<sup>120</sup> Robson, 1997 s 5.

<sup>121</sup> Turban & Aronson, 2001 s 105.

<sup>122</sup> Norstedts svenska ordbok.

<sup>123</sup> Norstedts svenska ordbok.

<sup>124</sup> Turban & Aronson, s 105.

<sup>125</sup> Löhman & Steinholtz, 2003 s 109.

Företag som bygger in CSR i sin strategi möter mer komplexa frågeställningar. De har höjt sin ambitionsnivå och tagit klivet mot det s k *ansvarssteget*. Ett företag i ansvarssteget har bestämt sig för att skapa mer bestående värden. Med utgångspunkt i sina funktionella värderingar<sup>126</sup> och en klar definition av vilka intressenterna är formulerar företaget sin affärsidé och sina grundläggande handlingsprogram. Eftersom företag inom ansvarssteget bestämt sig för att de *vill* ta ansvar kommer CSR-arbetet snarare att handla om att driva ett företag än att driva ett projekt. Tabellen i avsnitt 7.7 klargör vad som kännetecknar handlings- respektive ansvarssteget.<sup>127</sup>

### Värdering

Värdet av en företeelse kan vara svårt att fastställa. En organisation som bestämmer sig för att aktivt ta socialt ansvar eller utarbeta ett CSR-program baserar sitt beslut på en rad faktorer som alla implicit eller explicit värderas. Genom en värdering får vi svar på vad som är önskvärt och värdefullt, enklare uttryckt, vad som är gott. Värderingen kan t ex syfta på tekniska, estetiska, moraliska eller ekonomiska värden.<sup>128</sup>

Ofta värderas en företeelse genom att värdet översätts till pengar. I ekonomiska termer är värdet det belopp till vilket något kan bytas, köpas eller säljas. En vara upplevs ofta som lättare att värdera än en tjänst. I motsats till en tjänst går en vara att ta på och den kan också lagras i väntan på att användas. Hur värderas t ex den tillfredsställelse en äldre person känner av att få tätare besök av hemhjälp? Hur värderas en organisations moraliska ställningstagande när den skapar ett CSR-program?

Den värdeteori som idag dominerar härstammar från de idéer som formulerats av neoklassiska ekonomer, t ex Jevons, Marshall, Walras. Denna värdeteori introducerades på senare delen av 1800-talet och syftade till att förklara kostnadernas inverkan på tillgången och behovens inverkan på efterfrågan.<sup>129</sup>

Det värde som kan uppskattas vid en värdering bildar utgångspunkt för förhandlingar vid olika förpliktelser. Värdet existerar först när åtagandet exponeras i en affärsprocess. Vidare är det i realiteten inte någon större skillnad om affärsprocessen gäller, å ena sidan varor och tjänster och, å andra sidan olika åtaganden.<sup>130</sup>

Många företag idag drivs i form av aktiebolag<sup>131</sup>. Syftet med aktiebolagets verksamhet är som huvudregel att bereda vinst åt aktieägarna<sup>132</sup> varför varje användning av bolagets egendom skall framstå som försvarlig utifrån en rad kriterier<sup>133</sup>. En följd av detta är att åtaganden som svårare låter sig mätas i pengar, t ex moraliska åtaganden i form av ett anslutande till initiativ såsom Globalt Ansvar<sup>134</sup>, är underordnat hänsyn till bolagets ekonomiska ställning. Detta framgår av 17:5 aktiebolagslagen som anger att *"bolagsstämman eller, om saken med hänsyn till bolagets ställning är av ringa betydelse, styrelsen, får besluta om gåva till allmän-*

<sup>126</sup> Med funktionell värderingsgrund menas de värderingar företaget som "person" har. Värderingsgrunden måste kopplas till företagets finansiella och operativa uppdrag (Löhman & Steinholtz, s 121).

<sup>127</sup> Löhman & Steinholtz, s 110.

<sup>128</sup> Trollestad, 2000 s 260.

<sup>129</sup> Bra Böckers Lexikon, 1989.

<sup>130</sup> Thorell, 1999 s 176.

<sup>131</sup> Det finns cirka 300 000 aktiebolag i Sverige. Av dessa är omkring 1 000 s k publika bolag (Fölster & Rydeman, 2004). Sedan 2004 har det totala antalet aktiebolag ökat något.

<sup>132</sup> 3:3 ABL.

<sup>133</sup> 17:3 ABL.

<sup>134</sup> Se vidare under avsnitt 3.6.1.

nyttigt eller därmed jämförligt ändamål, om det med hänsyn till ändamålets art, bolagets ställning och omständigheterna i övrigt får anses skäligt och gåvan inte strider mot 3 §". Denna bestämmelse kan komma att aktualiseras när aktiebolag påbörjar CSR-relaterade aktiviteter, t ex formulerar ett CSR-program. En värdering av gåvan (läs CSR-programmet) måste göras, vilket emellertid endast gäller om CSR-programmet formuleras på icke-affärsmässiga grunder, d v s är att likställa med gåva.

Den eventuella kostnad företaget ådrar sig efter det att ett CSR-program eller liknande antagits anger "gåvans" värde. Till negativa värden hör till exempel kostnader för spridning av och utbildning i CSR-tänkande i företaget medan positiva värden står att finna i positiv publicitet som i sin tur kan leda till ökad försäljning.

Värdering är en förutsättning för att eventuell lönsamhet i ett CSR-program eller liknande skall kunna bedömas.

### Lönsamhet

Eftersom de flesta företag har som huvudsyfte att gå med vinst måste värdet av deras investeringar eller åtaganden uppskattas på något sätt. Redan i Bibeln finns exempel på tankar om ekonomiskt utbyte; i Lukasevangeliet 14:28 står att läsa: "Om någon av er vill bygga ett torn, sätter han sig då inte ner och räknar ut vad det kostar, för att se om han har råd med bygget?"<sup>135</sup>

Nettonuvärdes-, internränte- och pay backmetoderna är några exempel på hur värdet av ett åtagande kan beräknas.<sup>136</sup>

*Nettonuvärdesmetoden* (net present value, NPV) innebär att summan av framtida diskonterade<sup>137</sup> inflöden från verksamheten minskas med det som investeras i verksamheten idag. Ett NPV större än noll indikerar att det kan vara värt att satsa på investeringen. En annan metod för att bedöma en investering är *internränta* (internal rate of return, IRR). Ytterligare en beräkningsmetod är *pay back-metoden* där den tid det tar innan en initial investering betalat sig fastställs.

Metoderna har både styrkor och svagheter. En relativt mindre risk för felaktiga slutsatser gör dock att NPV-metoden möjligtvis är att föredra.<sup>138</sup>

Vissa nyckeltal kan vidare vara till stor hjälp när ett företag upprättar och utvärderar ett CSR-program eller liknande. Nyckeltal beräknas i regel med utgångspunkt i företagets balans- och resultaträkningar. Vanliga nyckeltal är soliditet, räntabilitet på eget kapital, räntabilitet på totalt kapital, vinstmarginal och kapitalomsättningshastighet.<sup>139</sup>

### Vinstmaximering och externa effekter

Med extern effekt menas att en aktivitet medför en förmån eller kostnad för en tredje part utan att denna ersatts för kostnad eller betalat för förmån.

<sup>135</sup> Bibeln, 2000.

<sup>136</sup> Pinches, 1996 s 17, 73, 186.

<sup>137</sup> *Diskontera*: Nedräkna med hänsyn till att pengars värde i regel minskar med tiden (inflation). Kostnaden för att de investerade pengarna inte kunnat satsas på annat, den s k alternativkostnaden, kan också beaktas i kalkylräntan.

<sup>138</sup> För en fördjupning av beräkningsmetoder, se bilaga avsnitt 7.6.

<sup>139</sup> Thomasson et al., 2002 s 344-350.



Externa effekter av verksamheter kan uppträda i två former, positiva eller negativa. Positiva effekter föreligger om någon i sin verksamhet ger upphov till en fördel för en annan part, utan att givaren ersätts av mottagaren. Vanliga exempel på positiva effekter är sk sk spin off-effekter när ett företag satsar kapital på utbildning av medarbetare som senare kommer något annat företag till nytta. Negativa effekter är motsatsen, d v s någon skadar i sin verksamhet direkt eller indirekt annan part utan att denna kompenseras av den första. Ett klassiskt exempel är när utsläpp från ett företag drabbar omgivningen.

Subventioner används ofta för att stödja verksamheter som ger upphov till positiva externa effekter; t ex subventioneras utbildning och miljövänliga produktionstekniker. I de verksamheter som inte subventioneras men som medför positiva effekter blir produktionen ofta för låg därför att kostnaderna är för höga.<sup>140</sup> Subventionens motsats, d v s skatt, används beträffande verksamheter som medför negativa effekter och där produktionen ofta är för hög eftersom verksamheten inte behöver beakta de kostnader som de negativa externa effekterna ger upphov till. Det mest uppenbara exemplet är miljöskatter som belastar företag med höga utsläpp.

För samhällsekonomen är det viktigt att kunna se helheten då de beslutar om en viss åtgärd, t ex om en miljöskatt. Företag agerar som vinstmaximerare och gör kalkyler där en avvägning görs mellan marginalkostnad och marginalintäkt. Med marginalkostnad avses den kostnad eller uppoffring som produktionen av ytterligare en enhet för med sig. Marginalintäkten är den intäkt som produktionen av ytterligare en enhet medför. Den för samhällsekonomin mest effektiva produktionsnivån inträffar när marginalintäkten är lika stor som marginalkostnaden. Så länge marginalintäkten är större än marginalkostnaden skall företaget fortsätta att producera till dess dessa parametrar är lika stora. Emellertid kan företagets produktion av en viss vara ge upphov till exempelvis miljöskadligt avfall; något som kan komma att påverka samhället i sin helhet negativt. Ytterligare exempel är företag som exploaterar sina arbetare och detta i sin tur ger upphov till mer arbetsskador bland de anställda. I länder där företag inte behöver betala för sina sjukskrivna anställda kommer kostnaden för dessa i stället att belasta samhället.

Sammanfattningsvis verkar följande samband gälla: Om företaget inte behöver bekosta de negativa externa effekter som företagets produktion ger upphov till, kommer det att, som ovan nämnts, producera för mycket eftersom det i sin marginalkostnads- och marginalintäktanalys inte beaktar den externa kostnaden.

### 3.3.7 Institutionalism

Organisationer har ett stort inslag av formell verksamhet vid sidan av de informella, dagliga göromålen. Det är emellertid inte säkert att organisationsmodeller, regler och procedurer alltid gynnar organisationens effektivitet. Tvärtom kan dessa modeller, regler och procedurer hjälpa organisationen att uppfylla, eller åtminstone ge sken av att uppfylla, omvärldens förväntningar och krav. Härmed bidrar den formella organisationen till att omgivningen *antar* att organisationen uppfyller omgivningens förväntningar och krav, oavsett det riktiga i detta antagande. Den formella organisationens huvuduppgift blir då att skapa och upprätthålla legitimitet, en prydlig fasad. Således innebär organisationens strävan efter legitimitet att den uppfyller en mängd krav som, sett ur ren produktionssynpunkt, är onödiga.<sup>141</sup>

Så kallad fasadlegitimation kan exemplifieras på många sätt. Företag som upprättar ett CSR-program i syfte att endast skaffa sig ett slags kvalitetsstämpel, utan att fylla programmet

<sup>140</sup> Case, Fair et al., 1999 s 363 ff.

<sup>141</sup> Meyer & Rowan, 1977 s 165-166.

med innehåll, skapar en yttlig legitimitet. Antag t ex att någon i universitetsvärlden, som satts att sköta kvalitetssäkringen på en institution och därmed författar skrivelser etc, även har till uppgift att utvärdera sitt eget arbete. Även rekryteringsprocedurer som följs, trots att företaget redan på förhand bestämt sig för att anställa en viss person, är ett exempel på hur företaget söker skapa legitimitet.

Nya yttre krav på organisationen leder till tre saker, hävdar Meyer och Rowan.<sup>142</sup> För det första växer nya organisationer fram med uppgift att ta sig an dessa krav. För det andra skapas nya funktioner, regler eller procedurer i befintlig organisation och, för det tredje kommer organisationer att i högre grad likna varandra. En form av gruppptryck bildas, både inom en organisation, t ex mellan avdelningar, och mellan organisationer. Påståendet bekräftas även av DiMaggio och Powell.<sup>143</sup> De menar att organisationer går i riktning mot att alltmer likna varandra, en företeelse de kallar institutionell isomorfism<sup>144</sup>. Denna likhet kan bero på tre saker, hävdar författarna. För det första finns lagar och regler som i olika hög grad framtvingar vissa sätt att bedriva verksamhet. För det andra finns yrkesgrupper som lärt sig ungefär samma saker och att en viss verksamhet skall bedrivas på ett bestämt sätt. För det tredje bidrar osäkerhet till att många organisationer väljer att göra som alla andra.

Organisationer som har förmågan att upprätthålla hög legitimitet får en lättare tillvaro; de blir mer betrodda och ifrågasätts inte i lika hög grad som andra organisationer. Detta kan vara viktigt då organisationen t ex behöver ekonomiskt stöd såsom statliga anslag eller lån av olika slag.<sup>145</sup>

### 3.4 Politik och kultur

Organisationer kan betraktas ur ett politiskt perspektiv vilket innebär en syn på organisationen som ett dynamiskt och intrikat nätverk av individers och gruppers intressen. Begreppet kultur betecknar bl a *”i vilken form en (viss) större grupp människor ordnar sin försörjning och organiserar gemensamma angelägenheter på”*; även *”sammanfattningen av allt som skapats av människor för att ge (högre) andliga upplevelser.”*<sup>146</sup>

#### 3.4.1 Politik, makt och konflikt

##### *Politik*

Det politiska perspektivet beträffande organisationer kan beskrivas på följande sätt:<sup>147</sup>

- Organisationer består av koalitioner av individer och intressegrupper av olika slag.
- Mellan individer och intressegrupper i olika koalitioner råder varaktiga skillnader beträffande ståndpunkter, information, intressen, värderingar och tolkningar av verkligheten.
- De flesta viktiga beslut handlar om att fördela begränsade resurser.
- Begränsade resurser och dynamiken i organisationer skapar konflikter varför makt blir ett betydande inslag i samspelet.

<sup>142</sup> Meyer & Rowan, s 150-151.

<sup>143</sup> DiMaggio & Powell, 1983 s 231-233.

<sup>144</sup> *Isomorfi*: Systematisk likhet i form eller struktur i de väsentliga avseendena, trots olikhet i material eller dylikt (Norstedts svenska ordbok).

<sup>145</sup> Meyer & Rowan, s 167.

<sup>146</sup> Norstedts svenska ordbok.

<sup>147</sup> Bolman & Deal, 2005 s 232-234.

- De mål som uppställs och de beslut som fattas är resultatet av förhandling, köpsläende och tävlan om bra positioner.

Exempel på olika intressen är, å ena sidan, det enskilda företags intressen och, å andra sidan, allmänhetens intressen. Eventuella varaktiga skillnader i ståndpunkter, intressen, värderingar etc kan ha sin grund i att några människor i första hand tänker på säkerhet medan andra tänker mer på ekonomi. I lågkonjunkturer och i övrigt svåra tider blir begränsade resurser mer påtagliga. Politik kommer då att spela en större roll. Begränsade resurser och varaktiga skillnader mellan individer ”bäddar för” konflikter; makt blir då mycket viktig. De antaganden varpå det politiska perspektivet bygger lyfter således fram dynamiken i maktkoncentrationen. Beroendeförhållanden föranleder koalitioner även om beroendeförhållandena bara är partiella. Vidare tilltar politisk verksamhet i takt med att varaktiga åsiktsskillnader ökar och knappa resurser leder till ökat politiskt spel, särskilt under perioder av svårigheter.

### *Makt*

Förmågan att övervinna motstånd och ändra människors handlingsätt är kännetecknande för makt; därför blir utövandet och fördelningen av denna en mycket viktig fråga. Ur ett politiskt perspektiv betonas inte först och främst företagsledningens maktutövning och målformuleringar. Dessa härstammar istället från ett politiskt spel mellan nyckelpersoner i företaget.<sup>148</sup> Formell makt betraktas med ett politiskt synsätt som ett av flera former för inflytande.

Det ses som viktigt att tillgodose behov, såväl hos individen som hos gruppen. Emellertid betonas, med ett politiskt synsätt, att olika mål kan vara oförenliga med varandra och att resurser är begränsade. Detta medför att många behov hamnar på kollisionskurs med varandra.

Det politiska perspektivet har svårigheter att rangordna olika lösningar på organisatoriska problem. Intressekollisioner ses som något ofrånkomligt; fokus ligger på hur olika intressegrupper uttrycker sina önskemål och uppåddar makt i sina strävanden. Författaren Foucault skriver:

*”Jag har försökt att synliggöra de återkommande former där makt påverkar och uttrycks i kunskap och kunskap verkar på samma sätt på makt. Vi kan inte bara slå oss till ro med att ’makten’ behöver den eller den upptäckten, den eller den kunskapen, utan borde lägga till att makten i sig skapar nya saker att veta något om, och att den också innebär en samling av information... På det sättet skapar maktutövningen ständigt kunskaper...”<sup>149</sup>*

Ett sätt att dela in sociala system är i *styrande* och *påtryckningsgrupper*. Påtryckningsgrupper önskar utöva inflytande underifrån. De styrande kan fatta bindande beslut för påtryckningsgrupperna och utövar vidare social kontroll över dessa grupper. Social kontroll är av väsentlig betydelse för dem som innehar en formell befattning. Endast så länge påtryckningsgrupperna har tillräcklig respekt för dem kan de styrande behålla sin formella makt.<sup>150</sup>

Ett företags incitament att bete sig etiskt och ta socialt ansvar kan vara resultatet av ett politiskt maktspel i företaget. Det finns olika källor till makt:<sup>151</sup>

<sup>148</sup> Bolman & Deal, s 239.

<sup>149</sup> Foucault, 1975 s xvi.

<sup>150</sup> Bolman & Deal, s 239-240.

<sup>151</sup> Bolman & Deal, s 241-243.

- *Position.* Den position en person innehar medför en viss grad av formell makt. Härigenom kan makthavaren utföra vissa åtgärder som icke-innehavare inte kan. Vidare ger positionen individen varierande grad av förhandlingsutrymme i olika nätverk.
- *Kompetens och information.* Personer som har förmåga att lösa olika uppgifter får makt. Detta gäller även personer med tillgång till och kontroll över information.
- *Kontroll över belöningar.* Den som kan ge belöningar av olika slag, såsom t ex mer stimulerande arbetsuppgifter, högre lön och olika slag av stöd, får makt.
- *Tvång.* En möjlighet att kunna utöva tvång innebär en förmåga att störa, straffa, inskränka eller blockera. Ett exempel på tvångsmakt är rättsväsendets möjlighet att tvinga en individ att handla på ett visst sätt. Ett annat exempel är militärens användande av vapen gentemot fiender och civila.
- *Allianser.* Personer med ett nätverk av kontakter och vänner kan lättare förverkliga sina ståndpunkter.
- *Dagordning.* Den som kontrollerar dagordningen i organisationen får inflytande, vilket ofta är ett resultat av ett utbrett kontaktnät.
- *Tolkning.* Den som skapar beslutsunderlag ges möjligheten att, före andra, tolka och definiera vissa fenomen. Härigenom styr de indirekt vilka beslut som fattas. Vidare ges ofta auktoriteter inom ett visst område även tolkningsföreträde inom andra områden där de kanske inte borde ha det.
- *Person.* Personer med utstrålning, förmåga att uttrycka sig, en stark vilja eller social och politisk kompetens får makt.

Maktutövare som utövar sin makt genom flera maktkällor ökar sin möjlighet att behålla den. Att tro att ens position räcker i det långa loppet är ofta ett misstag. Många chefer har inte själva tillräcklig makt att uträtta saker.

### Konflikt

Företag som tar steg i riktning mot ett mer etiskt uppförande och socialt ansvar drabbas inte sällan av interna konflikter. Ofta gäller dessa olika uppfattningar om riktlinjerna för företagets sociala ansvarstagande. Ur en politisk synvinkel är konflikter inte nödvändigtvis av ondo, snarare är de normaltillståndet. Fokus ligger således inte på att lösa konflikterna utan snarare på hanteringen av konflikterna, d v s att strategiskt och taktiskt göra konflikterna mindre skadliga för de inblandade. Konflikter uppstår ofta i gränsområdena mellan olika enheter, grupper och avdelningar. Det finns olika slag av konflikter. *Horisontella konflikter* återfinns mellan divisioner och funktioner i företaget. *Vertikala konflikter* förekommer mellan olika nivåer i företagets hierarki, t ex mellan företagsledning och avdelningschefer eller mellan avdelningschefer och anställda. *Kulturella konflikter* uppstår mellan grupper med olika värderingar, livsstilar, traditioner och åsikter. Skillnader i kön, ras, arbetssätt etc kan leda till kulturella konflikter. Det är inte ovanligt att företag omedvetet för in samma kulturella konflikter som råder ute i samhället. Vidare kan kulturella konflikter skapas internt i företaget, t ex när medarbetare avancerar i hierarkin.<sup>152</sup>

<sup>152</sup> Bolman & Deal, s 246.

*”En fridfull och harmonisk organisation kan mycket väl vara en apatisk, fantasi-lös, stagnerad, rigid och okänslig organisation... Konflikter främjar nya idéer och nya sätt att angripa problem och stimulerar på så sätt innovation.”<sup>153</sup>*

Detta gäller endast om konflikterna hanteras på ett verkningsfullt sätt. I annat fall bryter konflikterna ner företaget. Det är emellertid möjligt – och nödvändigt – att föra en kreativ politik i syfte att skapa mer effektiva, etiska och rättvisa företag.<sup>154</sup>

### 3.4.2 Gemensam värdegrund

Ett företag som upprättar ett CSR-program har lättare att lyckas om det klargör sin värdegrund för medarbetarna. Frågan är dock om det är moraliskt riktigt att påverka individens personliga sätt att värdera fenomenen i riktning mot en gemensam värdegrund. Vidare, under vilka omständigheter är det moraliskt rätt att medvetet och explicit försöka skapa en gemensam kultur? Dessutom, vilken livsåskådning eller vilka livsåskådningsantaganden kommer till uttryck i olika organisationers värderingsarbete?

Trollestad, som ställer ovan nämnda frågor, anger som syfte med sin studie att utifrån ett etiskt och livsåskådningsvetenskapligt perspektiv utforska organisationers strävan att skapa en gemensam värdegrund.<sup>155</sup>

De slutsatser Trollestad drar är att människan, tillsammans med andra, behöver ha en gemensam förståelse av verkligheten; detta eftersom hon är en social varelse. Människor måste också i vissa avseenden ha en gemensam syn på vad som är eftersträvansvärt. Uppfylls dessa förutsättningar möjliggörs för människor att kunna leva och arbeta ihop och bilda en kultur, t ex en företagskultur. Människan är både skapare av och en produkt av företagskulturen.<sup>156</sup> Även om individens integritet och autonomi skall respekteras skall företaget inte överge sin ambition att skapa en gemensam värdegrund. Det viktiga är att medarbetarna får vara med att utforma sitt arbetsliv. Härigenom blir de också mer lojala mot företaget eftersom de bättre känner det sammanhang i vilket de verkar. Såväl det individuella som det gemensamma välbefinnandet stiger; i och med detta ökar också legitimiteten för företagets riktlinjer och handlingar.<sup>157</sup>

De omständigheter under vilka det är moraliskt rätt att medvetet och uttryckligen försöka skapa en gemensam kultur kan utgöras av de fall då företaget ställs inför väsentliga värdefrågor. Prioriteringar, förändringar, personalutveckling etc går lättare att genomföra med utgångspunkt i en gemensam värdegrund. Företaget behöver då inte underkastas en auktoritär regelstyrning på nytt.<sup>158</sup>

Trollestad konstaterar i sitt arbete att den livsåskådning som kommer till uttryck i de undersökta organisationernas värderingsarbete omfattar alla människors lika värde, respekt för individens integritet, delaktighet och förtroende, och ledarskap med social kompetens. Livsåskådningen sammanfattas av författaren såsom en grundinställning präglad av öppenhet samt nyfikenhet på människan och livet.<sup>159</sup>

<sup>153</sup> Bolman & Deal, s 245.

<sup>154</sup> Bolman & Deal, s 249.

<sup>155</sup> Trollestad, s 19.

<sup>156</sup> Trollestad, s 238-239.

<sup>157</sup> Trollestad, s 241-242.

<sup>158</sup> Trollestad, s 242.

<sup>159</sup> Trollestad, s 243-248.

### Lärande organisationer

För att skapa och upprätthålla en gemensam värdegrund är ett företag betjänt av att vara en skapande organisation. Organisationer av detta slag utvecklar ny kunskap utifrån tidigare erfarenheter. Ett sådant organisationsminne är avgörande för organisationens överlevnad. Effektiv kunskapsbildning kräver, för det första, att det finns en mening, d v s en klar och bestämd framtidssyn på vad den lärande organisationen skall vara. För det andra behövs styrning beträffande organisationens arbetssätt och, för det tredje, mätinstrument, d v s metoder till hjälp att fastställa graden av lärande inom organisationen.

Fem huvudaktiviteter kännetecknar en lärande organisation: problem löses systematiskt, kreativt experimenterande främjas, lärdom dras av tidigare erfarenheter, goda förebilder studeras och, slutligen, kunskap sprids snabbt och effektivt inom organisationen.<sup>160</sup>

Den lärande organisationen är således bättre rustad att skapa och upprätthålla en gemensam värdegrund än de organisationer som inte kan kallas lärande.

Vikten av att inom organisationen ge utrymme för olika livshållning betonas av Lyttkens:<sup>161</sup>

*”Människor med olika livshållning söker sig till, eller skapar, olika mönster för lärande.”*

Härigenom gynnas kompetensförnyelsen i organisationen vilket är utslagsgivande för hur väl organisationen presterar. En gemensam värdegrund kan bidra till att de olika mönstren för lärande strävar mot samma mål.

### 3.4.3 Semantik

Semantiken<sup>162</sup> är en del av språkvetenskapen. Begreppets upphovsman, Michel Bréal, nämner i sin bok på området:

*”I denna andra del föreslår vi en undersökning av orsakerna till att ord, som en gång skapats och försetts med en bestämd betydelse, sedan utvidgar eller inskränker denna betydelse, överför den från ett begreppscomplex till ett annat, stiger eller sjunker i värde, med ett ord – ändrar betydelse. Just denna andra del utgör **semantiken** eller vetenskapen om betydelserna.”<sup>163</sup>*

Semantik är följaktligen läran om betydelser. Begreppet beskriver förhållandet mellan det språkliga uttryckets form och dess innebörd. Semantik är en del av ett vidare begrepp, semiotik, d v s teckenlära. Något kan nämnas om skillnaden mellan semantik och pragmatik. Det senare undersöker vad enskilda ord eller satser normalt betyder såsom symboler i förhållande till det de betecknar. Emellertid är det inte helt klart om det är en påtaglig skillnad mellan pragmatik och semantik.<sup>164</sup>

När semantikens problem analyseras bör den sociala kommunikationsprocessen också klargöras. Om detta inte görs ”kan man mycket lätt hamna i verbalismens och formalismens

<sup>160</sup> Turban & Aronson, s 353.

<sup>161</sup> Lyttkens, s 120.

<sup>162</sup> Semantik (grek. sema: tecken). Den franske lingvisten Michel Bréal skapade termen i sin bok *Essai de sémanistique. Science des significations* som utgavs i slutet av 1800-talet (Schaff, 1967 s 11).

<sup>163</sup> Bréal, 1904 s 8.

<sup>164</sup> Bra Böckers Lexikon.

återvändsgränd.”<sup>165</sup> Detta bör organisationen komma ihåg när den försöker skapa en gemensam värdegrund; en process behäftad med svårigheter:

*”Eftersom olika människor har olika erfarenheter av världen kommer därför orden inte att innebära exakt detsamma för alla.”*<sup>166</sup>

### 3.5 Internationell rätt

Till skillnad från nationell rätt skiljer sig internationell rätt genom att den mest reglerar förhållanden mellan stater, och inte förhållanden mellan fysiska - eller privaträttsliga juridiska personer. Man kan säga att stater är de internationella reglernas skapare och subjekt. Det finns inte någon överstatlig tvångsmakt som ser till att stater efterlever avtal och konventioner som de ingått. Emellertid finns det internationella domstolar av olika slag, bl a International Court of Justice (ICJ) som bedrivs i Förenta Nationernas (FN) regi. De stater som är medlemmar i FN omfattas av ICJ:s jurisdiktion.<sup>167</sup> Det är bara stater som kan initiera och föra processer inför domstolen<sup>168</sup> även om ICJ – såvida det ligger i linje med dess regler och normer – kan inhämta information från internationella organisationer såsom FN, EG, WTO o s v om så är påkallat. I ett uppmärksammat fall, kallat ”Reparation for injuries”<sup>169</sup>, fick dock FN rätt att föra talan mot en stat inför ICJ.

Domstolen avgör tvister där en eller flera parter har förbrutit sig mot ingångna traktat eller andra internationella åtaganden och regler. ICJ:s domar är inte prejudicerande och behöver inte följa tidigare domar. Det finns inte heller någon möjlighet att ompröva ICJ:s domar. De primära rättskällor domstolen har att använda sig av är internationella traktater, sedvanerätt och generella rättsprinciper.<sup>170</sup>

En annan internationell domstol är den internationella brottmålsdomstolen (International Criminal Court, ICC). Dess uppgift är att ställa personer till svars för allvarliga brott mot mänskligheten. ICC är underordnad nationell rätt såvida denna utövas effektivt. Här gäller dock att enbart fysiska personer kan ställas till svars.<sup>171</sup>

#### 3.5.1 Konventioner m m

Traktatsrätten behandlas i Wienkonventionen.<sup>172</sup> Konventionen reglerar tillämpningen av internationella traktat mellan stater. Bland annat skall tolkningen av en traktat följa principen om *pacta sunt servanda* och konventionen uppställer även vissa regler om ogiltighetsgrunder som kan anföras av en stat för att göra ett internationellt avtal ogiltigt om skäl till det är för handen, se artikel 46-53. Vissa formkrav måste dock vara uppfyllda för att traktater skall kunna göras gällande. Dessa är bl a att de skall vara skriftliga och ratificeras av staten, se artikel 11-14. Viktigt att notera är att Wienkonventionen endast gäller mellan stater, se artikel 1.

<sup>165</sup> Schaff, s 156.

<sup>166</sup> Cassirer, 1993.

<sup>167</sup> Statute of the International Court of Justice (1945), kapitel II artikel 36.

<sup>168</sup> Statute of the International Court of Justice, kapitel II artikel 34.

<sup>169</sup> Cassese, 2002 s 74.

<sup>170</sup> Statute of the International Court of Justice, kapitel II artikel 38.

<sup>171</sup> Rome Statute of the International Criminal Court (1998).

<sup>172</sup> Vienna Convention on the Law of Treaties (1969).

*FN-stadgan (1945)*

FN-stadgan, som upprättades 1945, innehåller hänvisningar till mänskliga rättigheter. I ingressen står att FN intygar ”tron på mänskliga rättigheter, envars värdighet och värde, jämlikhet mellan man och kvinna”. I FN-stadgans artikel 1.3 kan läsas att ett av ändamålen med FN som organisation är att uppnå internationellt samarbete för att främja och understödja respekt för mänskliga rättigheter. I artikel 55 c stadgas att FN även skall främja icke-diskriminerande global respekt för mänskliga rättigheter.<sup>173</sup>

FN-stadgan utgör grunden för ett mellanstatligt MR-samarbete och som ett led i detta har FN:s generalförsamling antagit en mängd MR-resolutioner. Emellertid är dessa inte att betrakta som konventioner och de är inte heller bindande för stater. Dessa skall istället mer ses som rekommendationer till medlemsländerna. Dock skulle man kunna hävda att resolutionerna uppnått sedvanerättslig status.<sup>174</sup>

*FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (1948)*

Förenta nationernas generalförsamling antog enhälligt en förklaring om mänskliga rättigheter 1948. I ingressen står att den skall vara ”en gemensam riktlinje för alla folk och alla nationer”.<sup>175</sup> Den innefattar politiska, medborgerliga, ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Observera att förklaringen är en resolution och således inte någon konvention. I resolutionen uttrycks en rätt till liv, frihet och personlig säkerhet, förbud mot slaveri och tortyr etc.

*Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (1950)*

För att en stat skall bli part till Europakonventionen skall den för det första vara medlem av Europarådet som är en samarbetsorganisation i fråga om skydd för mänskliga rättigheter och som är helt skilt från EU. För det andra måste staten underteckna och ratificera konventionen.<sup>176</sup>

Var och en som vistas i en konventionsstat och inom dess jurisdiktion åtnjuter skydd. Detta gäller inte bara fysiska personer utan även juridiska. Konventionen uppställer skydd mot bl a tortyr och omänsklig behandling, förbud mot slaveri och tvångsarbete. Den stadgar även en rätt till liv, rättvis rättegång, yttrandefrihet m m.

Europadomstolen är den enda dömande instansen när en kränkning av en konventionsrättighet begåtts. Både stater och enskilda kan klaga inför domstolen. Konventionsstat är förpliktad att rätta sig efter domstolens utslag.

Sverige införlivade Europakonventionen 1995 i form av lag (1994:1219), jfr även regeringsformen 2:23.<sup>177</sup>

<sup>173</sup> Fisher, 2001 s 15.

<sup>174</sup> *Resolution*: gemensamt offentligt uttalande; *Konvention*: formell överenskommelse om angelägenheter av gemensamt intresse på visst område (Norstedts svenska ordbok).

<sup>175</sup> Fisher, s 23.

<sup>176</sup> Fisher, s 31.

<sup>177</sup> Fisher, s 67.



*Internationell konvention om medborgerliga och politiska rättigheter (1966)*

Denna konvention innefattar ungefär samma medborgerliga och politiska rättigheter som FN:s allmänna förklaring (1948). Många länder är anslutna till konventionen, däribland Sverige. Rättigheterna omfattar alla människor som uppehåller sig i en konventionsstat. I artikel 2.2 stadgas att konventionsstat skall vidta erforderliga åtgärder för att implementera konventionsrättigheterna, t ex genom lagstiftning. Om en konventionsrättighet kränks skall enskilda få möjlighet att väcka talan mot kränkningen inför statens domstolar och myndigheter, se artikel 2.3. Här finns även skydd mot tortyr, slaveri och slavhandel, rätt till liv o s v.<sup>178</sup>

Konventionens efterlevnad upprätthålls genom ett rapporteringssystem där konventionsstater skall rapportera till en kommitté och redogöra för vilka åtgärder de vidtagit för att skydda konventionsrättigheterna. Emellertid måste en stat förklara att den erkänner konventionens klagomålsförfarande för att kommittén skall kunna pröva om staten kränkt konventionen.<sup>179</sup> Kommittén har även behörighet att pröva enskildas klagomål.

*Internationell konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (1966)*

I konventionen slås fast att alla folk har självbestämmanderätt och folket ges rätt att fritt bestämma över sin politiska ställning och fullfölja sin egen utveckling på de ekonomiska, sociala och kulturella områdena.

Konventionen ger enskilda rätt till avlönat arbete samt betald semester. Traktaten skyddar även rätten att initiera och bedriva fackföreningar samt att bli medlem i en sådan. Här stadgas att barn inte skall exploateras socialt eller ekonomiskt. Att sätta barn i arbete som äventyrar deras hälsa och moral o s v skall t o m vara straffbart.

Konventionens efterlevnad upprätthålls även här genom ett rapporteringssystem där stater skall avge rapport om vilka åtgärder de vidtagit för att realisera innehållet i densamma.<sup>180</sup> Konventionen omfattar emellertid inte något klagomålsförfarande.

*FN-konventionen om barnets rättigheter (1989)*

Konventionen innehåller regler för hur barn skall behandlas och vilka rättigheter barn har. De stater som åtagit sig att följa konventionen har lovat att efter bästa förmåga följa ”barnens lag” och även tillförsäkra att barnen får det skydd som stipuleras i ”lagen”.<sup>181</sup> Länder binder sig till konventionen genom att ratificera den.

Konventionen stadgar bl a att alla barn skall åtnjuta samma rättigheter och det är således inte tillåtet att behandla vissa barn sämre än andra p g a annan hudfärg, religion eller språk m m, se artikel 2. Barnen tillförsäkras även en rätt att säga vad de tycker, artikel 12. Ett viktigt stadgande är att barnets bästa skall komma i första hand, se artikel 3. Även bestämmelsen att barnet har rätt till liv och hälsa är av stor betydelse, artikel 6.

Skyddet mot ekonomiskt utnyttjande av barn, t ex barnarbete, är av stor vikt då denna företeelse inte är helt ovanlig, framförallt i utvecklingsländer. Artikel 32 syftar till att skydda barnet från ekonomiskt utnyttjande och från att det tvingas utföra arbete som kan vara skadligt eller hindra dess utbildning eller äventyra dess hälsa eller skada dess fysiska, psykiska, andliga, moraliska och sociala utveckling.

<sup>178</sup> Fisher, s 24.

<sup>179</sup> Fisher, s 27.

<sup>180</sup> Fisher, s 30.

<sup>181</sup> Unicef, 2003.

### 3.5.2 GATT

Efter andra världskriget ville segrarmakterna inte återuppleva sina erfarenheter från tiden efter första världskriget och från mellankrigstiden. Man ville undvika att stater bedrev protektionistisk politik med höga tullar och andra handelshinder eftersom den ledde till minskad handel och minskat samarbete mellan länderna.

1944 hölls ett möte med representanter från 44 länder i Bretton Woods i USA. Där angavs riktlinjerna för hur världsekonomin skulle organiseras efter kriget. Man upprättade bl a Internationella valutafonden (International Monetary Fund, IMF) och Världsbanken (International Bank for Reconstruction and Development, IBRD) för att stödja de krigsdrabbade länderna. Man misslyckades dock med att upprätta en världshandelsorganisation vid den tidpunkten. Emellertid antogs ett utarbetat förslag till avtal om handelspolitik i Genève 1947, the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT).<sup>182</sup>

GATT var tänkt att vara en del av stadgan för en världshandelsorganisation, dock kom man inte överens om vissa av organisationens bestämmelser och således kom organisationen aldrig till stånd. I avsaknad av en organisation fick man bestämma sig för säregna institutionella lösningar. I avtalet anges att de parter som ingått avtalet skall vidta gemensamma åtgärder och detta tolkades i praktiken att parterna kunde sammanträda och fatta beslut. Dessa sammanträden präglades av att beslut fattades genom enhällighet och var ett uttryck för en diplomatisk tradition där man inte formellt påtvingade part några beslut. De avtalsslutande parterna hade, förutom årliga möten, även sk rundor. Dessa var en serie möten under längre tid där man diskuterade handelspolitik, främst att sänka tullar.<sup>183</sup>

#### *Regler*

De materiella reglerna i GATT<sup>184</sup> gäller för varor och inte för tjänster. Tjänster regleras istället av tjänstehandelsavtalet GATS<sup>185</sup>. Av GATT artikel 1 kan man utläsa den sk mest gynnsam nations-principen (MGN). Den innebär att varje handelspolitisk förmån för någon stat även skall gälla för andra avtalsslutande stater. Man får således inte diskriminera andra handelsparter och inte heller skriva preferensavtal. Vissa undantag finns dock i fråga om etablering av tull- och frihandelsområden, se artikel 24.

En annan viktig bestämmelse i GATT gäller avveckling av tullar. När man inträder avtalet måste man frysa existerande tullar och följa nya nivåer som förhandlas fram. Tullar reduceras således successivt.<sup>186</sup>

Avtalet reglerar även förhållanden efter import och det innebär att en stat inte får behandla importerade varor sämre än de varor av samma slag som är inhemskt producerade.<sup>187</sup> Framförallt får man inte diskriminera importerade varor med hänvisning till hur de är producerade, jfr dock asbest-målet<sup>188</sup>.

<sup>182</sup> Seth, 2004 s 31.

<sup>183</sup> Seth, s 35.

<sup>184</sup> GATT är en underavdelning till WTO-avtalet, se även avsnitt 3.5.3.

<sup>185</sup> General Agreement on Trade in Services (1994).

<sup>186</sup> GATT artikel 2.

<sup>187</sup> GATT artikel 3.

<sup>188</sup> Canada/EG, asbest, AB 2001 (WT/DS135).

I GATT finns även ett generellt förbud mot kvantitativa restriktioner för utrikeshandeln.<sup>189</sup> En kvantitativ restriktion är en åtgärd som i praktiken är att jämställa med tull. Det kan t ex röra sig om import- eller exportkvoter.

Dock finns det undantag från detta förbud och dessa stadgas i GATT artikel 20. Om vissa skäl är för handen får stater genomföra vissa åtgärder som i vanliga fall strider mot GATT-avtalet. Ett undantag är t ex att stater får införa åtgärder som är nödvändiga för att skydda den allmänna moralen; detta gäller bl a ett importförbud mot pornografiska skrifter och filmer. Ett annat och viktigt undantag är att stater får vidta åtgärder som är nödvändiga för att skydda människors, djurs eller växters liv eller hälsa. Handelshinder är även tillåtet om varor i en stat har tillverkats av fångar eftersom det skulle innebära att dessa varor kan säljas billigt vilket i sig innebär en otillbörlig konkurrensfördel. Artikel 20 kan även ge stater möjlighet att förbjuda import från länder som inte uppfyller kraven på vissa rättigheter eller skyddsnivåer för arbetstagare. Emellertid har man inte kunnat upprätta en s k social klausul i WTO-avtalet<sup>190</sup> men många fackföreningar i i-länder har haft önskemål om att en sådan klausul borde införas i avtalet.<sup>191</sup>

Globaliseringen har medfört att konkurrensen ökat mellan länder. Därför har man i GATT även en regel om undantag till skydd för den inhemska industrin. Detta undantag kan t ex tillämpas om inhemsk industri skulle slås i spillror om den inte får ”andrum” att utvecklas.

Om det skulle bli aktuellt med undantag från en stats sida skall den iakttä en proportionalitetsprincip som innebär att åtgärden både skall vara nödvändig och proportionell till sin effekt.

### 3.5.3 WTO

I Uruguay inleddes en s k runda 1986 i syfte att skapa en världshandelsorganisation. Det var dock först vid ett möte 1993 i Marrakech, Marocko, som man slutligen kom överens och undertecknade ett multilateralt avtal. Avtalet – World Trade Organization Agreement (på svenska WTO-avtalet) – började gälla 1995. Avtalet innehåller överlag institutionella regler; de materiella återfinns i de olika avtal som omfattas av WTO. Således är WTO en organisatorisk överbyggnad till GATT, GATS och GATRIPS<sup>192</sup>. WTO-avtalet har som mål att främja handelsliberalisering men har även bl a full sysselsättning i de avtalsslutande länderna, hållbar utveckling avseende optimalt utnyttjande av jordens resurser och högre levnadsstandard som ideologiska grundbultar. Enligt organisationsavtalet har WTO fem skilda uppgifter.<sup>193</sup> En uppgift är att WTO skall utgöra den institutionella ramen för implementeringen, tillämpningen och funktionen av WTO-avtalet. En annan är att WTO skall vara en arena för förhandlingar. En tredje uppgift är att tillhandahålla och administrera en särskild tvistlösningsprocedur. En fjärde är att granska handelspolitiken och en femte, slutligen, att samarbeta med Internationella valutafonden och Världsbanken.<sup>194</sup> WTO: s högsta beslutsinstitution är Ministerkonferensen som sammanträder vartannat år. Antalet medlemstater var 149 i december 2005.

<sup>189</sup> GATT artikel 11.

<sup>190</sup> Se avsnitt 3.5.3.

<sup>191</sup> Seth, s 174.

<sup>192</sup> General Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights (1994).

<sup>193</sup> WTO-avtalet artikel 3.

<sup>194</sup> Seth, s 51.

### Beslutsregler

I regel är det svårt att få till stånd beslutsregler i internationella organisationer eftersom stater är ovilliga att acceptera regler som innebär att de förlorar sin nationella självbestämmanderätt. ”En stat – en röst” kan upplevas som ett sådant hinder medan en enhällighetsregel som ger vetorätt för alla stater kan vara svår att förena med kravet på en effektiv organisation. Emellertid fattades beslut i GATT nästan alltid genom konsensus vilket innebär att om ingen av staterna opponerar sig mot ett förslag anses det vara antaget. Den praxis som tillämpats i GATT skall tillämpas även i WTO.

Principen om konsensus innebär formellt sett en princip om enhällighet eftersom varje medlemsstat kan stoppa beslutet. I praktiken är regeln att se som en majoritetsregel då många stater inte vågar gå emot ett förslag som fått stor uppslutning. Förberedelsemöten har stor betydelse för utgången eftersom besluten i realiteten fattas vid dessa. De stora handelsnationerna utövar då stor makt.

Om inte konsensus kan nås finns det även möjlighet att företa omröstning med majoritetsbeslut. Dock är detta sällsynt då principen om konsensus är en viktig symbol för WTO vilket stärker organisationens legitimitet. Om ett omröstningsförfarande skulle komma till stånd har varje medlemsstat en röst. De beslutsregler som stadgas i WTO-avtalet är omständliga och generellt kan man dra slutsatsen att en medlemsstat inte blir bunden av något som den inte accepterar.<sup>195</sup>

### Efterlevnadskontroll

För kontroll av WTO-avtalet finns en institution för övervakning och en för tvistlösning. *Övervakningen* sker genom ett speciellt avtal, Trade Policy Mechanism, som översatt till svenska innebär handelspolitisk granskning. Det ansvariga organet för denna granskning är Trade Policy Review Body (TPRB). Alla medlemsstater finns representerade där. Syftet med avtalet är att stater skall efterleva reglerna. Granskningen innebär att medlemsstaterna regelbundet i en rapport får svara på en del frågor om landets handelspolitik. Frågorna handlar om grundläggande handelspolitiska spørsmål såsom icke-diskriminering, liberalisering, stabilitet och förutsebarhet i handelspolitiken samt förekomsten av handelshinder.

Det primära med granskningen är att den sprider information och ger insyn i en stats handelspolitik. Rapporterna är viktiga även för invånare i slutna länder vars regeringar inte kan granskas på grund av brist på information.<sup>196</sup>

Vad gäller WTO:s *tvistlösningsystem* finns det ett särskilt avtal som reglerar det. Parterna kan enligt avtalet välja om en tvist skall avgöras av skiljemän. I annat fall löses en tvist mellan två stater genom en skiljedomspanel som avgör huruvida en regelöverträdelse skett. Framställan görs hos Dispute Settlement Body (DSB). Inom ett halvår skall panelen avge en rapport där den tar ställning till om överträdelse förelegat. Denna rapport kan överklagas till ett överprövningsorgan, Appellate Body.

Om en stat anses ha brutit mot WTO-avtalet, t ex genom otillåtet handelshinder, skall den vidta de åtgärder som krävs för att efterleva avtalet. Om detta inte sker kan den kränkta staten vidta åtgärder mot den felande genom att t ex höja tullen för den staten.<sup>197</sup> Rättssystemet i WTO har, till skillnad mot nationell rätt, inga sanktioner mot avtalsbrott i form av straff eller

<sup>195</sup> Seth, s 53.

<sup>196</sup> Seth, s 79.

<sup>197</sup> Seth, s 82.

skadestånd. Länder åläggs istället att i framtiden rätta sig efter WTO:s riktlinjer och ändra sitt beteende. Bristen på avskräckande moment uppvägs dock av att en stat som återkommande bryter mot regler riskerar att undergräva det förtroende den åtnjuter inom internationell handel.<sup>198</sup>

Oftast är det i-länder som utnyttjar WTO:s tvistlösningssystem. Av 148 klagomål under perioden 1995-1999 rörde 66 klagomål mellan i-länder, 42 där ett i-land anförde klagomål mot ett u-land, 21 där ett u-land klagade på ett i-land, 15 klagomål mellan u-länder och fyra fall där i-länder och u-länder tillsammans anförde klagomål mot ett i-land.<sup>199</sup>

### 3.5.4 Övrigt – Human Rights Watch och Amnesty International

Det finns en mängd organisationer, t ex Non-Governmental Organizations, som arbetar till skydd för mänskliga rättigheter. Här några exempel:

#### *Human Rights Watch*

Organisationen bildades 1978 under namnet Helsinki Watch. På den tiden arbetade man med att tillse att länderna i det forna Sovjetblocket respekterade de mänskliga rättigheterna enligt Helsingforsstadgan. Under 1980 växte organisationen och de olika s k Watch-kommittéerna slogs 1988 samman under namnet Human Rights Watch (HRW). HRW är idag USA:s största organisation beträffande mänskliga rättigheter med mer än 150 professionella medarbetare; dessutom tillkommer frivilliga. Verksamheten är baserad i New York men bedrivs även från kontor i bl a Bryssel, London, Moskva och Hong Kong.

HRW undersöker brott mot mänskliga rättigheter och publicerar sedan sina resultat i dusintals böcker och rapporter varje år. Den stora publiciteten kring resultaten bidrar till att vålla obehag för de regeringar som kränker de mänskliga rättigheterna. Därefter söker HRW träffa företrädare för dessa regeringar i syfte att få till stånd en ändring av regeringarnas respektive beteenden. I vissa extrema fall utövar HRW påtryckningar i syfte att bidra till en minskning av militärt och ekonomiskt stöd till de kränkande regeringarna.

HRW följer utvecklingen i mer än 70 länder runtom i världen; inte endast beträffande mänskliga rättigheter utan också, mer specifikt, angående barns och kvinnors rättigheter. Bland en mängd ytterligare aktiviteter kan nämnas att HRW övervakar vapenhandel med kränkande regeringar samt granskar företags respekt för mänskliga rättigheter.

Vidare kan nämnas att HRW som skäl för sin verksamhet anger en tro på att alla människor skall komma i åtnjutande av mänskliga rättigheter, såsom de uttrycks i internationell standard.

#### *Amnesty International*

Amnesty International (AI) är en global organisation som arbetar för mänskliga rättigheter. AI bildades 1961 på initiativ av den brittiska advokaten Peter Benenson. Organisationen är fristående från regeringar, politiska ideologier, ekonomiska intressen och religioner. Arbetet bygger på grundliga utredningar av brott såväl mot mänskliga rättigheter som mot internationella konventioner som reglerar dessa rättigheter.

När AI talar om mänskliga rättigheter utgår man från FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna<sup>200</sup>. Amnesty har som sin vision en värld där varje människa åtnjuter

<sup>198</sup> Seth, s 108.

<sup>199</sup> Seth, s 110.

<sup>200</sup> Se avsnitt 3.5.1.

alla de rättigheter som ingår i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna. AI strävar efter att förverkliga visionen genom att göra utredningar samt söka förhindra och avbryta grova kränkningar av rätten till fysisk och psykisk integritet, åsikts- och yttrandefrihet och av rätten att inte bli diskriminerad. Även om AI stödjer allt det som nämns i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna fokuserar organisationen sitt arbete på ett begränsat antal av rättigheterna.

AI:s söker hjälpa människor som fängslas för sina åsikters skull, torteras, döms till döden, mördas av politiska motiv eller på annat sätt får sin fysiska eller psykiska integritet allvarligt kränkt. Vidare arbetar AI för dem som allvarligt och systematiskt diskrimineras på grund av politisk eller religiös åsikt, etnisk tillhörighet, kön eller sexuell läggning.

AI verkar genom att utreda, dokumentera, utöva påtryckningar, informera, utbilda samt skapa opinion. Syftet är att förebygga, förhindra och göra slut på kränkningar av de mänskliga rättigheterna. Mer konkret arbetar AI för exempelvis samvetsfångar<sup>201</sup>, mot dödsstraff och mot tortyr. Vidare söker man numera också hjälpa dem som får sina ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter grovt kränkta.<sup>202</sup> Idag har AI cirka 1,8 miljoner medlemmar i mer än 150 länder.

### 3.6 Socialt Ansvar

I takt med att världsekonomin alltmer kommit att globaliseras – det finns idag omkring 60 000 multinationella företag, 4 000 av dem har sitt säte i Sverige – har företagen att hantera ökade etiska krav både beträffande eget och intressenters agerande. De ökade etiska kraven kommer bl a från politiska system, fackföreningar, NGO:s och marknaden själv. Marknaden består t ex av konsumenter och investerare.

Begreppet företags sociala ansvar är inte enhetligt preciserat, hävdar Karin Spetz.<sup>203</sup> Emellertid avgränsas det av internationella överenskommelser såsom bl a FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna.<sup>204</sup>

De normer som försöker reglera företagens sociala ansvar återfinns bl a i OECD:s riktlinjer<sup>205</sup>, EU:s grönbok på området<sup>206</sup>, FN:s Global Compact<sup>207</sup>, ILO:s konventioner och deklARATIONER<sup>208</sup> samt en mängd uppförandekoder, både inom och utanför företag.<sup>209</sup> Den svenska regeringen har översatt initiativet Global Compact till Globalt Ansvar.<sup>210</sup> Beträffande begreppet grönbok kan nämnas att den är EU-kommissionens första presentation av de första idéerna till gemensamma åtgärder.<sup>211</sup>

Eftersom företags sociala ansvar bygger på frivillighet varierar deras engagemang på området från att vara minimalt till att vara mycket omfattande.<sup>212</sup>

<sup>201</sup> *Samvetsfånge*: Den som fängslats på grund av sin politiska åsikt.

<sup>202</sup> Amnesty International 1, 2005.

<sup>203</sup> Spetz, 2003 s 101.

<sup>204</sup> FN 2, 1948.

<sup>205</sup> OECD, 2000.

<sup>206</sup> EU:s grönbok, 2001.

<sup>207</sup> FN 3, 1999.

<sup>208</sup> ILO, 2000.

<sup>209</sup> Svenskt Näringsliv, 2002. I Magnusson & Norén, s 136.

<sup>210</sup> Regeringen 1, 2002.

<sup>211</sup> En grönbok kan följas av en s k vitbok som är ett officiellt dokument från EU-kommissionen med förslag till åtgärder inom ett visst område. En vitbok kan liknas vid en svensk regeringsproposition (EU-ordlista, 2004).

<sup>212</sup> Spetz, s 15.

Stanford-professorn Theodore J Kreps (1897-1981) introducerade i början av 1930-talet en kurs kallad *Business Activity and Public Welfare*, en föregångare till dagens kurser om företags sociala ansvar. På 1960-talet förde författaren George Goyder denna tanke vidare i sin bok *The Responsible Company*. I boken användes uttrycket *Social Audit* vars innebörd till en början bestod i att utomstående organisationer granskade ett företags redovisning av sitt sociala ansvarstagande. Det var emellertid först på 1990-talet som denna redovisning började göras av företaget självt föranlett av systematisk analys av hur intressenter påverkades av företaget.<sup>213</sup>

### 3.6.1 Global Compact, OECD och Globalt Ansvar

Detta avsnitt beskriver FN:s Global Compact, OECD:s riktlinjer och deras relation till det svenska projektet Globalt Ansvar.

#### *Global Compact*

Vid World Economic Forum i Davos, Schweiz, 1999 uppmanade FN:s generalsekreterare Kofi Annan företrädare för näringslivet att ta globalt ansvar. Detta blev startskottet för det internationella initiativet Global Compact. Deltagande i initiativet är frivilligt men de företag som deltar skall tillsammans med FN följa tio principer<sup>214</sup> inom områdena mänskliga rättigheter, arbetsvillkor, miljö och korruption.<sup>215</sup> Principerna i fullständig lydelse återfinns i bilaga, avsnitt 7.8.

Initiativet Global Compact kan sägas vara en värdegrund som bygger på FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna<sup>216</sup>, ILO:s så kallade kärnkonventioner (core conventions) samt några miljöprinciper. Initiativet utgör basen för CSR<sup>217</sup>.

#### *OECD*

OECD:s riktlinjer är gemensamma rekommendationer till globala företag från 36 regeringar. Principerna, som tillkom 1976, har omförhandlats fyra gånger. Den senaste förändringen, som gjordes år 2000, innebar att riktlinjerna skall gälla i alla länder, att företagen skall arbeta med miljöfrågor och mot korruption. Riktlinjerna har utformats i samarbete mellan representanter för fackföreningar, arbetsgivare och NGO:s<sup>218</sup>

I OECD:s riktlinjer framhålls bl a att företagen skall respektera mänskliga rättigheter, bidra till en hållbar utveckling och de anställdas fortbildning. Beträffande information skall företagen ge en god sådan om sin verksamhet, produkter, tjänster och finansiella status. Vidare skall, vad gäller anställda, deras fackliga rättigheter respekteras, samarbete med dem främjas, barnarbete motarbetas samt konsekvenser av nedläggningar mildras.

I riktlinjerna uttrycks också att företagen kontinuerligt skall sträva efter att förbättra miljön, skydda miljö, säkerhet och hälsa samt tillämpa försiktighetsprincipen.

<sup>213</sup> Canadian Business for Social Responsibility, 2003 s 7.

<sup>214</sup> Ursprungligen nio principer. Den tionde principen skrevs in vid Global Compact-toppmötet i New York 24 juni 2004.

<sup>215</sup> Regeringen 2, 2005.

<sup>216</sup> Se avsnitt 3.5.1.

<sup>217</sup> Se avsnitt 3.6.2.

<sup>218</sup> Regeringen 3, 2005.

Företagen skall vidare, enligt riktlinjerna, inte ge mutor utan istället främja öppenhet och de anställdas medvetenhet om företagets negativa inställning till sådana företeelser. Konsumenternas intressen skall tillvaratas och vetenskap och teknik skall så långt det är möjligt överföras till värdlandet.

Beträffande konkurrens anger riktlinjerna att företagen inte skall samarbeta med konkurrenter så att den fria konkurrensen hämmas. Vidare skall företagen betala sina skatter i tid.<sup>219</sup>

### *Globalt Ansvar*

I mars 2002 initierade dåvarande utrikesministern, handelsministern och biståndsministern det frivilliga projektet Globalt Ansvar. Projektet, som vänder sig till det svenska näringslivet, syftar till att stödja OECD:s riktlinjer för multinationella företag och principerna i FN:s Global Compact. Detta skall bli genom att Sverige i något snabbare takt än omvärlden skall påverka den internationella utvecklingen.

Globalt Ansvar skall främja svenska företags arbete för mänskliga rättigheter, grundläggande arbetsvillkor, bekämpande av korruption och en bättre miljö. Näringsliv, fackföreningar, enskilda organisationer, regeringskansliet och statliga verk skall samarbeta till stöd för företagens sociala ansvar.

Projektet, som är ett komplement till svensk handels- och utrikespolitik, är ett sätt att använda och förstärka den trovärdighet som Sverige och svenska företag uppnått internationellt inom de områden som projektet berör. Dessutom bedöms Globalt Ansvar främja svensk export eftersom det bidrar till positiv etisk laddning av varumärken, en egenskap som alltmer efterfrågas.

*”Debatten om företagens ansvar blir alltmer intensiv. Det är glädjande att svenskt näringsliv har tagit en aktiv roll i arbetet för en god miljö och goda arbetsvillkor. Det gagnar både Sverige och världen. Vår ambition är att vi i Sverige ska påverka den internationella utvecklingen genom att röra oss lite snabbare och med lite större kraft på hemmaplan, vilket också kan ge positiva effekter på svensk konkurrenskraft.”*<sup>220</sup>

Globalt Ansvar har tre mål. För det första skall det bidra till förverkligandet av mänskliga rättigheter och hållbar utveckling. För det andra skall projektet stärka svenska företags konkurrenskraft. För det tredje, slutligen, skall det bidra till att kunskapen om de multilaterala regelverken ökar.<sup>221</sup>

---

<sup>219</sup> Regeringen 3.

<sup>220</sup> Regeringen 4, 2002.

<sup>221</sup> Regeringen 5, 2002.



### 3.6.2 Corporate Social Responsibility

Begreppet Corporate Social Responsibility (CSR) har på senare år vunnit alltmer terräng, framförallt sedan det börjat användas i EU:s arbete för Europas näringsliv. CSR, som kan översättas med Företagens Sociala Ansvar (FSA), står för en mängd olika företeelser till hjälp för företagets etiska arbete, t ex riktlinjer, hjälpmedel och konferenser.<sup>222</sup> EU definierar CSR som "ett begrepp som innebär att företagen på frivillig grund integrerar sociala och miljömässiga hänsyn i sin verksamhet och i sin samverkan med intressenterna".<sup>223</sup>

Företeelsen CSR har uppstått ur den förändring som skett i världen de senaste 20 åren. Såväl politik som företagande har påverkats av globaliseringen; politiken har fått mindre inflytande över företag och individer. Vidare har en förskjutning skett från materiella till immateriella värderingar. Att ha enastående varor och bra service är inte tillräckligt. Företagen måste, för att hävda sig i konkurrensen, ha goda värderingar och ta socialt ansvar. Eftersom de flesta företag idag redan använder värderingar och ansvar som ett sätt att vinna konkurrensfördelar är huvudfrågan inte *om* man skall ställa upp på detta, utan *hur*. Detta är viktiga frågor för företagen eftersom de alla kommer att bli bedömda, både av politiker och olika intressenter.

Konsumenter är idag bättre informerade än tidigare; de efterfrågar i allt högre grad produkter som är hållbart och ansvarsfullt framställda. Detta innebär bl a att konsumenterna vill ha information om produktions sätt, produktinnehåll och en översiktlig bild av företagets verksamhet. Dessutom är konsumenterna allt oftare ägare till företagen via fonder och försäkringar varför de vill veta hur verksamheten sköts.<sup>224</sup>

Eftersom området CSR utvecklats mycket under senare år har den svenska översättningen av begreppet, företagets sociala ansvar, inte riktigt kommit att täcka in hela innebörden av CSR. Tre sk agendor ligger bakom CSR: *Sustainability*, eller hållbar utveckling beträffande ekonomi, sociala frågor och miljöaspekter, är härlett ur AGENDA21<sup>225</sup>. *Corporate Accountability* handlar om företagets trovärdighet och ansvar. *Corporate Governance* behandlar hur företag styrs. Begreppet inrymmer företeelser som öppenhet och trovärdighet.<sup>226</sup>

En mängd begrepp liknar CSR, t ex Corporate Citizenship eller Social Responsible Investments (SRI). Emellertid har CSR kommit att bli den mest etablerade benämningen inom näringsliv, politik och forskning. Många globala politiska beslut som fattas inom t ex FN och EU, hänvisar till begreppet CSR.<sup>227</sup>

CSR kan både tillämpas lika för alla företag och anpassat till ett specifikt företag. Likheten består i de gemensamma riktlinjer som används för redovisning, certifieringar, märkningar och dylikt. Som exempel kan nämnas att arbetet med att ta fram en ny ISO<sup>228</sup>-standard på området har inletts. SIS<sup>229</sup> och ABNT<sup>230</sup> i Brasilien leder tillsammans arbetet. Målet är att den nya standarden, ISO 26000, skall publiceras 2008.<sup>231</sup>

<sup>222</sup> Brytting, s 241.

<sup>223</sup> EU:s grönbok, s 6.

<sup>224</sup> Löhman & Steinholtz, s 15-16.

<sup>225</sup> FN 4, 1992.

<sup>226</sup> Se även avsnitt 3.8.

<sup>227</sup> Löhman & Steinholtz, s 16-17.

<sup>228</sup> International Organization for Standardization.

<sup>229</sup> Swedish Standards Institute.

<sup>230</sup> Associação Brasileira de Normas Técnicas.

<sup>231</sup> ISO, 2005.

Ett mer komplicerat, men i regel mer värdeskapande, sätt att tillämpa CSR är att skraddarsy begreppet efter företagets egna värderingar. Att endast kopiera en tillämpning från någon konkurrent kan medföra att skälen till varför företaget gör det ena eller det andra blir otydliga.

Om företaget endast förklarar *att* värden skapas, inte *varför* och *hur*, kommer medarbetarnas intresse att svalna och lojaliteten svikta. Risken för fasadlegitimation är stor.<sup>232</sup> Härigenom äventyras de anställdas engagemang i CSR-frågor, ett engagemang som kan visa sig vara avgörande på längre sikt. Företagets goda handlingar måste således förklaras mot bakgrund av samhälle, miljö, etik, sociala aspekter och företagsekonomi.

En mycket viktig ingrediens i CSR är företagets samspel med omvärlden. Här aktualiseras hur relationer till intressenter kan förbättras, både till kvantitet och till kvalitet.<sup>233</sup>

### *Svenskt Näringsliv*

I ett yttrande från 22 februari 2002 har Svenskt Näringsliv givit sin syn på CSR. Organisationen anser att svensk lagstiftning omfattar den värdegrund CSR bygger på. Därför aktualiseras frågan om CSR i huvudsak beträffande u-länder och nyligen industrialiserade länder. Vidare anser organisationen att CSR endast avser grundläggande och etablerade s k kärnvärden. Svenskt Näringsliv motiverar sin inställning med att företagets huvudsakliga roll är att effektivt och resurssnålt leverera varor och tjänster till sina kunder. Företagets grundläggande samhällsansvar är att de respekterar såväl skrivna som oskrivna regler. Inte nog med det, varje företag har ett individuellt ansvar; därför kan, menar organisationen, inte någon kollektiv skuld övervältras på företagsamheten bara för att ett fåtal företag bär sig mindre bra åt.

Vidare tar Svenskt Näringsliv avstånd från åsikter om företagen som orsaken till globala problem. Tvärtom bidrar, påstår man, multinationella företag till ett förbättrat samhälls- och näringsliv genom att de t ex betalar högre löner än lokala företag och också inför miljövänligare teknik. Farhågor för s k race to the bottom är överdrivna, menar organisationen.

Det är vidare stater som har det huvudsakliga ansvaret för och möjlighet att påverka CSR-frågor. Emellertid kommer marknaden i en alltmer transparent värld, i högre grad än fler regleringar, påverka företags beteende eftersom företag inte vill riskera negativ publicitet. Frivilliga instrument, såsom certifieringsförfaranden, uppförandekoder, standardiserade övervakningsrutiner och redovisningsmetoder, har en inneboende styrka eftersom de är resultatet av en marknadspåverkan. Svenskt Näringsliv betonar att det i CSR-sammanhang inte finns en modell som passar alla företag. Eftersom det i slutändan är företagets uppträdande som räknas skall företag få fria händer att själva besluta hur de vill ta sitt ansvar, hävdar man.

Sammanfattningsvis ställer sig Svenskt Näringsliv bakom Global Compacts värdegrund och säger sig utgå från att företag respekterar mänskliga rättigheter, arbetsrättsprinciper och grundläggande miljöstandarder. Emellertid skall företaget självt få välja på vilket sätt det vill arbeta med CSR-frågor.<sup>234</sup>

<sup>232</sup> Se avsnitt 3.3.7.

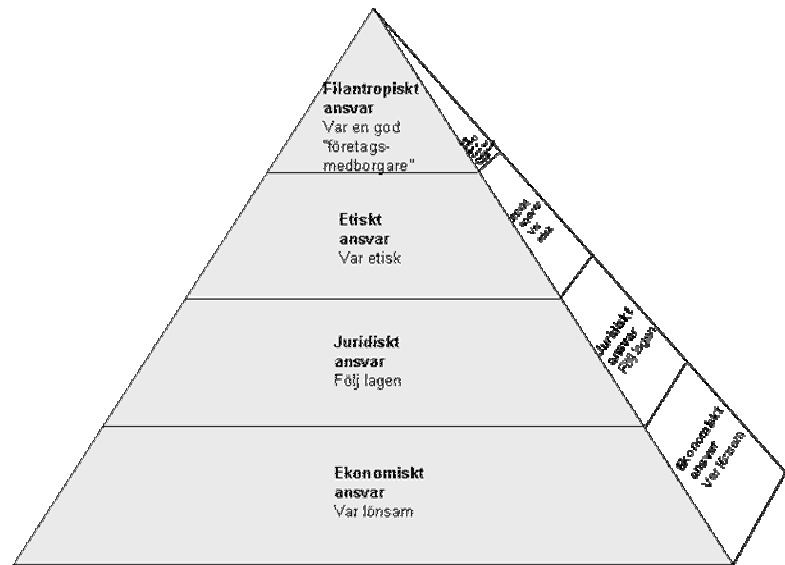
<sup>233</sup> Löhman & Steinholtz, s 18-19.

<sup>234</sup> Svenskt Näringsliv 1, 2002. I Magnusson & Norén, s 136-138.

*Carrolls pyramid*<sup>235</sup>

Modellen, som tagits fram av Archie B. Carroll, söker förklara begreppet CSR genom att bryta ner det i fyra beståndsdelar. Dessa beståndsdelar, eller sociala ansvarsområden, utgörs av ekonomiskt ansvar, juridiskt ansvar, etiskt ansvar och filantropiskt ansvar.

Företagens totala sociala ansvar består av de sammanlagda åtagandena inom delområdena. Pyramiden skall tolkas som att de olika delarna är beroende av varandra. Vidare vill modellen förmedla den ständiga dynamik som råder mellan de olika ansvarsområdena. Modellen kan misstolkas som att det är tillräckligt att företaget uppfyller de olika delarna men vid olika tidpunkter. Carroll betonar emellertid att alla delar är lika viktiga och skall infrias vid varje tillfälle.



Figur 3 - CSR-pyramiden (Carroll, 1991 s 42, vår bearbetning).

1. På en första nivå ligger *ekonomiskt ansvar*. Om ekonomin inte är sund är de övriga förpliktelseerna enbart tveksamma antaganden. Emellertid är en strävan efter godtagbar vinst – något som var vanligt i företagandets barndom – inte detsamma som en strävan efter vinstmaximering, vilket numera kommit att bli det förhärskande synsättet.<sup>236</sup>
2. Samhället låter inte företag agera endast i syfte att skapa vinst utan förväntar sig dessutom att företag dessutom följer lagar, förordningar och andra regler. Företag måste således ta *juridiskt ansvar*. Ett sådant ansvar reflekterar ett slags nedskrivna etik som innefattar grundläggande uppfattningar om rättvist och rimligt företagande. Juridiskt ansvar utgör tillsammans med ekonomiskt ansvar basen för marknadsekonomin.<sup>237</sup>
3. Även om det ekonomiska och juridiska ansvaret omfattar etiska normer sammanfattar det *etiska ansvaret* de kriterier, riktlinjer och förhoppningar kunder, medarbetare, ägare och samhället har beträffande vad som kan anses vara rättmätigt och riktigt. Det etiska ansvaret kan vidare ses som ett skydd för intressenternas etiska privilegier. Dessa kriterier, riktlinjer och förhoppningar, kan reflektera ändrade samhällsvärderingar, som i sin tur kan leda till ny lagstiftning. Miljö- och konsumentrörelser är exempel på aktiviteter som lett till ny lagstiftning. Etiskt ansvar avspeglar således etiska krav baserade på nya samhällsvärderingar som företagen förväntas ställa upp på, oavsett om kraven sträcker sig längre än till nedskrivna regler såsom t ex lagar. Moralfilosofin<sup>238</sup>

<sup>235</sup> Carroll 1991, s 39-48.

<sup>236</sup> Carroll, s 40-41.

<sup>237</sup> Carroll, s 41.

<sup>238</sup> Se avsnitt 7.1.

spelar en viktig roll i det etiska ansvaret. Vidare råder en påtaglig växelverkan mellan det etiska och det juridiska ansvaret eftersom värderingar driver på i riktning mot ökat juridiskt ansvar samtidigt som förväntningar på företag att agera mer etiskt än vad som reflekteras i det juridiska ansvaret ökar.<sup>239</sup>

4. Företag som agerar för att uppfylla samhällets förväntningar på dem som ”corporate citizens” – goda ”företagsmedborgare” – tar *filantropiskt ansvar*. Detta innebär att företaget aktivt arbetar för mänsklig välfärd. Exempel är bidrag till kultur, utbildning eller till samhället i stort. Skillnaden mellan filantropiskt och etiskt ansvar är att ett företag som inte tar något filantropiskt ansvar alltså kan vara etiskt ansvarstagande. Även om samhället förväntar sig att företag är filantropiska bygger ett sådant ansvar helt och hållet på frivillighet och godtycklighet från företagets sida. Vidare innefattar CSR visserligen filantropi men består inte enbart av sådant ansvar, hävdar Carroll. Filantropi är mindre viktigt än de övriga ansvarsområdena och kan betraktas som ”grädden på moset”, som Carroll uttrycker det.<sup>240</sup>

Slutligen kan framhållas att CSR-pyramiden delar in företagets sociala ansvarstagande i kategorier. Dessa skildrar företagets *agerande*, inte *principerna* bakom CSR. Således beskriver modellen snarare företagets sociala agerande, ett begrepp kallat Corporate Social Performance, CSP. Carrolls kategorier kan alltså betraktas som ett pedagogiskt verktyg just för en sådan beskrivning.

#### *Konkretisering av CSR-arbete*

Beträffande företags CSR-arbete kan detta mer konkret stödjas av följande fyra punkter:<sup>241</sup>

1. Utgå från Global Compacts tio principer och se till att dessa förstås och följs i organisationen. Säkerställ att principerna rymmer med företagets grundläggande värderingar, uppfattning av sina intressenter och affärsidé.
2. Ta intryck av OECD:s riktlinjer för multinationella företag där det ansvarfulla beteendet beskrivs mer detaljerat, på operativ nivå. Riktlinjerna behandlar såväl företagets interna som externa arbete.
3. Låt tredje part certifiera miljö- och arbetsrättsliga frågor, ISO 14001<sup>242</sup> respektive SA8000<sup>243</sup>. Oavsett om någon certifiering görs bidrar ett medvetandegörande av dessa områden till att företaget utvecklas så som det önskar.
4. Ta intryck av Global Reporting Initiative (GRI) som är ett hjälpmedel för företag att redovisa sitt resultat i termer av ekonomi, socialt agerande och miljö. GRI kan användas både för att ta fram kärnpunkter i CSR-arbetet och för att underlätta redovisning av CSR-satsningar.

<sup>239</sup> Carroll, s 41-42.

<sup>240</sup> Carroll, s 43.

<sup>241</sup> Brytting, s 241.

<sup>242</sup> ISO14001 är en internationell miljöhanteringsstandard.

<sup>243</sup> SA8000 är en social standard framtagen av Social Accountability International (SAI).

## 3.7 Påverkan på CSR – en komparation

### 3.7.1 Syftet med verksamheten

I svensk rätt anges det konkreta verksamhetsföremålet i bolagsordningen. Det anger vad för slags verksamhet bolaget ämnar bedriva och några direkta begränsningar beträffande verksamhetens art finns inte, så länge den är lovlig. Syftet med verksamheten behöver dock inte anges särskilt i bolagsordningen.<sup>244</sup> Det är mer att betrakta som ett uttryck för vad som skall uppnås genom den bedrivna verksamheten. Ett till synes självklart syfte med verksamheten är att generera vinst åt de personer som satsat pengar genom att köpa aktier i bolaget. De förväntar sig att få en rimlig avkastning på satsat kapital vilket ofta utgör det starkaste incitamentet till att placera kapital i aktier. Därför har man i ABL 3:3<sup>245</sup> stadgat att syftet, då inget annat anges i bolagsordningen, skall vara att ge vinst åt aktieägare. Regeln kan betraktas som ett vinstpåbud som bolagsledningen har att beakta i sitt beslutsfattande.

Redan i 1848 års aktiebolagslag fastställdes att syftet med verksamheten i ett bolag primärt är att generera vinst åt aktieägarna.<sup>246</sup> Emellertid fördes resonemang i förarbetena till 1895 års aktiebolagslag huruvida skydd för andra intressen än aktieägarnas och borgenärernas skulle lagfästas. Dock beslutade man att inte införa något sådant skydd i aktiebolagslagen. Synen på syftet har sedan dess varit oförändrad. Med begreppet aktieägarnas intresse menas inte bara de vid bolagsstämman närvarande aktieägarnas intresse eller majoritetens intresse, utan alla nuvarande aktieägares intresse.<sup>247</sup>

Även om vinstpåbudet anger den ram som bolagsledningen måste hålla sig inom vid sitt beslutsfattande är det ett vagt begrepp. För att närmare granska begreppet ”syftet med verksamheten” är det lämpligt att titta på bolagsledningens skadeståndsansvar och se hur mycket ledningen kan avvika från syftet utan att vara culpös vid sitt beslutsfattande. De förvaltningsåtgärder som styrelse och verkställande direktör har kompetens att utföra enligt 8:4 och 8:29 ABL<sup>248</sup> får inte avvika för mycket från syftet. Man kan säga att syftet utgör en måttstock till hjälp att avgöra huruvida ledningen varit oaktsam.<sup>249</sup>

Professor Rolf Dotevall<sup>250</sup> menar dock att det angivna syftet med verksamheten enligt 3:3 ABL inte är möjligt att använda som måttstock vid ansvarsbedömningen annat än vid uppenbara avvikelser. Ansvarsbedömningen begränsas i så fall till att man med stöd av regeln kan registrera de riktigt grova avstegen från syftet. Kontentan av det sagda är att bolagsledningen får ett visst utrymme att tillgodose andra intressen än aktieägarnas utan att för den skull bli ansvarig.

Emellertid är det obestriddligen så att ett företag måste sträva efter överskott i verksamheten för att kunna överleva. Därmed står vinstpåbudet i 3:3 ABL i samklang med det svenska samhällssystemet i ett makroekonomiskt perspektiv.

Enligt den s k neoklassiska teorin leder företagets vinstmaximering till en effektiv användning av knappa resurser i en marknadsekonomi. Investeringsbenägenheten påverkas av om vinst förväntas eller inte. Om det inom ett område ges höga vinster kommer dessa att vara

<sup>244</sup> Dotevall, 1999 s 115.

<sup>245</sup> Jfr GABL 12:1 tredje st.

<sup>246</sup> Dotevall, 1989 s 376.

<sup>247</sup> Dotevall, 1989 s 376.

<sup>248</sup> Jfr 8:3 och 8:25 GABL.

<sup>249</sup> Dotevall, 1999 s 121.

<sup>250</sup> Rolf Dotevall är professor i handelsrätt vid Göteborgs universitet.

goda indikatorer för dem som skall fatta beslut om investering.<sup>251</sup> Att företag har vinstmaximering som främsta mål borgar i så fall för att en effektiv samhällsekonomi åstadkoms. Dock är begreppet vinst svårt att precisera eftersom det inom de ekonomiska vetenskaperna finns en mängd olika definitioner av det.

Ett mer konkret exempel på krafter som driver bolagen i riktning mot vinstmaximering är Stockholmsbörsens krav för notering på den s k A-listan. Här räcker det inte att ett bolag dokumenterar att det har vinstintjäningsförmåga; vinsten skall dessutom vara av rimlig storleksordning i jämförelse med branschen i övrigt.<sup>252</sup>

### *Annat syfte än vinstsyfte*

Som nämnts ovan kan man i bolagsordningen ange att verksamheten skall ha ett annat syfte än att bereda vinst åt aktieägare, 3:3 ABL. Syftet kan vara att gynna andra intressen än aktieägarnas intresse; t ex kan syftet vara politiskt, vetenskapligt, kulturellt eller välgörenhetsbetingat. Syftet kan också vara att en del av vinsten skall gå till understödjande av ett ideellt ändamål medan vinsten i övrigt skall tillkomma aktieägarna.<sup>253</sup>

Bolagsstämman har möjlighet att fatta beslut om att verksamhetsföremålet skall ha ett annat syfte än vinst. Beslutsreglerna finns i 7:42-45 ABL<sup>254</sup>. Av 7:43 kan utläsas att beslut, som innebär att aktieägares rätt till bolagets vinst eller övriga tillgångar minskas genom en föreskrift enligt 3:3 ABL, skall biträdas av samtliga aktieägare som är närvarande vid bolagsstämman och som tillsammans företräder minst nio tiondelar av samtliga aktier i bolaget. Dock får beslutet om ändring av bolagsordning inte verkställas innan det har registrerats i aktiebolagsregistret, 3:5 ABL<sup>255</sup>. Därför är det viktigt att beslutet genast anmäls för registrering.

En minoritet kan dock lida skada av ett beslut om ändring av bolagsordningen, även om ett visst skydd ges av reglerna om kvalificerad majoritet. Därför har man i aktiebolagslagen en likhetsprincip som förbjuder bolagsstämman att fatta beslut som är ägnat att bereda otillbörlig fördel för aktieägare eller annan, till nackdel för annan aktieägare. Denna generella regel återfinns i 7:47 ABL<sup>256</sup>. Även om ett beslut att ändra bolagsordningen har fattats med kvalificerad majoritet kan detta upphävas om det anses strida mot likhetsprincipen.

Vidare gäller, oavsett om det finns möjlighet att ha en föreskrift i bolagsordningen om särskilt ändamål med bolagets verksamhet, att borgenärsskyddsreglerna inte kan kringgå. Överföringar av tillgångar från bolaget som inkräktar på det bundna kapitalet är lika otillåtna i ett bolag där syftet är att främja andra ändamål än enbart vinst, t ex politiska intressen. Likaså är överföringar som strider mot försiktighetsregeln i samma mån otillåtna, se 17:3 andra stycket ABL<sup>257 258</sup>.

Ibland kan dock vinstpåbudet strida mot allmänhetens bästa; att enbart drivas av vinstsyftet skulle inte alltid gagna en god social utveckling. Regeringen har därför kommit med ett förslag om upprättande av en bolagsform som mer tar hänsyn till andra faktorer än enbart vinst.

<sup>251</sup> Dotevall, 1989 s 407.

<sup>252</sup> Stockholmsbörsen, 2005 s 4-5.

<sup>253</sup> Prop 1975:103 s 476.

<sup>254</sup> Jfr 9:30-33 GABL.

<sup>255</sup> Jfr 9:35 GABL.

<sup>256</sup> Jfr 9:37 GABL.

<sup>257</sup> Jfr 12:2 andra st GABL.

<sup>258</sup> Andersson, Johansson & Skog, 2003 s 12:9 ff.

Förslaget till bolagsform heter *aktiebolag med särskild vinstutdelningsbegränsning*.<sup>259</sup> I propositionen anges skälen till behovet av en ny bolagsform:

*”Sådana verksamheter som sedan gammalt har bedrivits i offentlig regi har på senare tid kommit att bedrivas i nya former, bl.a. som privata företag. Syftet har bl.a. varit att åstadkomma en verksamhetsform där enskildas initiativ och engagemang kan tas till vara, att korta beslutsvägarna och i vissa fall att ge vinst åt företagets ägare. En utveckling där användandet av privata företag skapar möjligheter att ta till vara enskilda initiativ och ökar mångfalden är i och för sig önskvärd. Utvecklingen är dock inte helt utan problem. Det kan ibland vara problematiskt att verksamheter som är beroende av någon form av offentliga bidrag domineras av kommersiella intressen. Enligt regeringens uppfattning bör man i möjligaste mån säkerställa att de offentliga medel som använts för att finansiera exempelvis sjukhus kommer välfärdstjänsternas mottagare till del. Upparbetade överskott bör huvudsakligen stanna kvar i företagen och användas för att konsolidera och utveckla dessa. På det internationella planet märks tydliga rörelser för att främja en utveckling mot icke-vinstsyftande verksamheter. Även i Sverige har betydelsen av den s.k. sociala ekonomin uppmärksammats. Med social ekonomi avses sådana organiserade verksamheter som primärt har samhällliga ändamål, bygger på demokratiska värderingar och är organisatoriskt fristående från den offentliga sektorn. De har allmännytta eller medlemsnytta, inte vinstintresse, som främsta drivkraft.”*<sup>260</sup>

Regeringen utvecklar sin argumentation för en ny bolagsform:

*”Regeringen anser således att det bör införas en företagsform som tillgodoser ovanstående behov, en företagsform med ett annat syfte än att bereda ägare eller medlemmar vinst. En företagsform för verksamhet som drivs i ett annat syfte än att ge ägarna vinst skulle kunna fungera som en viktig signal om att sådana enskilda verksamheter behövs som ett värdefullt komplement för att utveckla den offentliga verksamheten. En sådan företagsform skulle dessutom kunna ha en roll att spela även på den övriga marknaden som ett alternativ för konsumenter som efterfrågar producenter med en mer ideell prägel. En verksamhet som drivs i den nya företagsformen bör kunna få en slags ’garantistämpel’ som kan antas få goodwill-skapande effekt. Att verksamheten styrs av andra intressen än att skapa vinst bör dessutom kunna öka allmänhetens förtroende för verksamheten i fråga. Den nya företagsformen bör vidare kunna attrahera investerare som, för att satsa kapital, vill få garantier för att satsade medel och upparbetade överskott stannar kvar i företaget. Det bör således kunna bli intressant att investera i den nya företagsformen i samma utsträckning som det i dag är intressant att bidra ekonomiskt till t.ex. ideella föreningars och stiftelsers verksamhet. Det finns alltså anledning att komplettera den nuvarande lagstiftningen.”*<sup>261</sup>

<sup>259</sup> Prop 2004/05:178. Se även SOU 2003:98.

<sup>260</sup> Prop 2004/05:178, s 18.

<sup>261</sup> Prop 2004/05:178, s 21.

I förslaget utreds om en sådan bolagsform ligger i linje med EG-rätten. Där konstaterar man att publika bolag av allt att döma inte kan vara aktiebolag med begränsad vinstutdelning eftersom det skulle strida mot EG-rätten.

Organisationen Svenskt Näringsliv är kritisk till förslaget och anger som skäl att det skulle inskränka de privata alternativen och inte gagna en nödvändig utveckling av dessa verksamheter mot bättre tillgänglighet, högre kvalitet och ökad samhällsekonomisk effektivitet. De huvudsakliga argumenten mot förslaget är att verksamheten i ett sådant bolag riskerar att bli ekonomiskt ineffektiv, att bolagsformen i förlängningen kan befaras leda till konkurrenssnedvridning, att den riskerar att komma i konflikt med EG-rätten, att ett sådant aktiebolag kan medföra svåröverskådliga bolagsrättsliga problem samt att det inte finns något behov av en ny bolagsform av detta slag.

Svenskt Näringsliv anser vidare att det självklart är utomordentligt viktigt att upprätthålla hög kvalitet inom områdena vård, skola och omsorg, liksom på många andra områden. Det finns dock ingen motsättning mellan vinstsyfte och hög kvalitet, menar man. En förutsättning för att åstadkomma vinst är att verksamheten bedrivs så att tjänsterna uppfyller de krav som ställs avseende innehåll, kvalitet, tillgänglighet och kostnad och därmed efterfrågas av konsumenterna.<sup>262</sup>

## USA

Beträffande amerikansk rätt kan sägas att syftet med verksamheten sätter en gräns för bolagsledningens handlingsutrymme, ungefär som i Sverige. Det sätter en ram inom vilken bolagsledningen måste hålla sig när den fattar beslut.

Det rådde från början en uppfattning i USA att syftet med ett bolags verksamhet är att tillgodose aktieägarnas intressen.<sup>263</sup> Emellertid har rättsläget ändrats och numera råder en uppfattning att bolaget har ett ansvar gentemot det allmänna som sträcker sig längre än till enbart effektiv och lönsam produktion av varor och tjänster. I linje med denna praxis anses bolagets långsiktiga utveckling vara det primära syftet med verksamheten.<sup>264</sup>

Liksom i svensk rätt är det svårt att exakt fastställa en gemensam uppfattning i amerikansk rätt avseende syftet med verksamheten. För att hitta en sådan gemensam uppfattning bör man inte bara titta på praxis inom området utan även söka ledning i ALI Principles. Det syfte som anges där ger en någorlunda bra bild av det rådande rättsläget. I § 2.01 ALI Principles anges riktlinjer för bolagets ledning. Där stadgas att man skall generera kapital i en verksamhet i syfte att ge vinst åt bolaget och öka aktieägarnas kapital. Här betonas ett långsiktigt tänkande.<sup>265</sup> Dock måste detta syfte modifieras av ett socialt hänsynstagande. Denna modifiering ger enligt ALI Principles bolagsledamöterna en vid ram att agera inom. Det innebär att ledningen inte behöver försöka uppnå vinst i varje åtgärd bolaget vidtar och vidare att bolagsledningen inte fortlöpande behöver bedöma huruvida varje affärsaktivitet bolaget utför är mer vinstgivande än någon annan för bolaget potentiell verksamhet.

Kravet och betoningen på långsiktighet genom den regel som uppställs i § 2.01 (b) ger bolagsledningen goda möjligheter att beakta etiska principer. Bolagsledningen kan t ex, i de fall man ingått ett kontrakt som leder till stor förlust för det egna företaget, ändå fullfölja kontrak-

<sup>262</sup> Svenskt Näringsliv 2, 2004.

<sup>263</sup> Se rättsfallet *Dodge v. Ford* angående rätt att ge gåva till välgörande ändamål.

<sup>264</sup> Dotevall, 1999 s 116.

<sup>265</sup> Dotevall, 1999 s 117.



tet eftersom ett kontraktsbrott skulle inverka negativt på bolagets anseende. Ett sådant övervägande skall dock stå i rimligt förhållande till bolagets verksamhet.

Vidare kan ett etiskt hänsynstagande även ta sig uttryck i form av att bolaget t ex upphör med affärsförbindelser med länder som inte uppfyller kraven på skydd för mänskliga fri- och rättigheter. Ett fall som anknyter till detta är *Medical Committee for Human Rights v. SEC*<sup>266</sup> där aktieägare försökte förhindra Dow Chemical Company att producera napalm för militärt bruk i Vietnam. Deras agerande ansågs riktigt även om detta direkt påverkade bolagets möjligheter att göra vinst.

### *England*

Även i engelsk rätt betonas bolagets långsiktiga utveckling. Bolagsledningens grundläggande uppgifter är att balansera det kortsiktiga intresset hos vissa aktieägare med det långsiktiga intresset av bolagets framtida utveckling.<sup>267</sup> Bolagsledningen har visst utrymme att beakta andra intressen än aktieägarnas men det skall i så fall ligga i bolagets intresse. Bevisbördan för att det är i bolagets intresse ligger hos bolagsledningen.

Arbetstagarnas intressen har formellt sett stärkts eftersom det i *Companies Act* stadgas att arbetstagarna skall jämföras med aktieägare. Emellertid framgår det inte av lagen vems intresse som skall prioriteras. I tidigare praxis ansågs en utbetalning till arbetstagarna i ett bolag falla utanför verksamhetsföremålet. Genom stadgandet i *Companies Act* skulle arbetstagarnas ställning stärkas men i och med att en arbetstagare inte kan väcka skadeståndstalan för bolagets räkning mot ledamöterna av bolagsledningen är lagen tämligen tandlös. Vid en konflikt om vems intresse som skall prioriteras anses fortfarande aktieägarnas långsiktiga intresse väga tyngst.

### *Tyskland*

I tysk rätt har begreppet *Unternehmensinteresse* diskuterats flitigt. Den exakta materiella innebörden av detta begrepp är inte klar. *Unternehmensinteresse* kan sägas utgöra en måttstock för bolagsledningen. I tysk rätt råder en uppfattning om att ett bolags ledning skall beakta även andra intressen än aktieägarnas. Om en intressekonflikt uppstår skall man välja den uppfattning som står i samklang med en strävan att bevara företaget som en rörelsedrivande enhet på lång sikt. Beslut som syftar till att främja bolagets långsiktiga överlevnad under överskådlig tid skall således prioriteras.<sup>268</sup>

Vissa uppfattningar finns i tysk rätt om att begreppet *Unternehmensinteresse* skall ha en mer processuell betydelse. Med detta vill man uppnå integration mellan de skilda intressen som finns knutna till bolaget och få till stånd en kommunikativ process i detsamma.<sup>269</sup>

Arbetstagarna har en stark ställning i ett tyskt *Aktiengesellschaft (AG)* genom att de kan utse representanter i bolagsledningen. Härigenom anses det orimligt att bara aktieägarnas intressen skall beaktas. Syftet med verksamheten skall inte avse maximering av aktieägarnas vinst utan istället skall det optimala resultatet av alla transaktioner i bolaget eftersträvas.<sup>270</sup>

<sup>266</sup> *Medical Committee for Human Rights v. SEC*, 432 F 2d 659 (1970).

<sup>267</sup> Dotevall, 1999 s 118.

<sup>268</sup> Dotevall, 1999 s 119.

<sup>269</sup> Dotevall, 1999 s 120.

<sup>270</sup> Dotevall, 1989 s 394.

### 3.7.2 Gåva

I svensk rätt har bolagsstämman under vissa omständigheter rätt att besluta om gåva till allmännyttigt eller jämförligt ändamål. Dock skall beslutet om gåva vara skäligt med hänsyn till ändamålets beskaffenhet, bolagets ställning och omständigheterna i övrigt. Denna rätt stadgas i 17:5 ABL<sup>271</sup>. Om gåvan med hänsyn till bolagets ställning är av ringa betydelse kan även styrelsen fatta beslut i frågan.

Om ett beslut om att lämna gåva inte stöds av samtliga på bolagsstämman närvarande aktieägare som tillsammans representerar nio tiondelar av samtliga aktier i bolaget, eller av en föreskrift i bolagsordningen, är det inte giltigt. Detta kan utläsas dels av regeln i 7:43 ABL, dels av vinstpåbudet som stadgas i 3:3.<sup>272</sup> Vinstpåbudet innebär att ledningen i bolaget måste beakta vinstsyftet när den fattar beslut. Man kan inte uttryckligen utläsa denna innebörd i ABL men den gäller ändå som en huvudregel.<sup>273</sup> Att besluta i strid mot bolagets vinstsyfte kan åsidosätta minoritetens intresse och förbudet mot sådana beslut är således att betrakta som ett minoritetsskydd. Således krävs att samtliga aktieägare är eniga om beslut som strider mot vinstsyftet.<sup>274</sup>

Den nämnda regeln i 17:5 ABL är ett undantag från huvudregeln, d v s vinstpåbudet. Man kan säga att gåvoundantaget är kompetensskapande inom ramen för sin omfattning. Om bolagsstämman eller styrelsen överskrider den kompetens som framgår av gåvoundantaget i 17:5 kommer beslutet att anses strida mot vinstpåbudet.

Gränserna för vad som skall betraktas som gåva begränsas av verksamhetsföremålet och vinstsyftet. Representationsgåva eller sponsring som motiveras av affärsmässiga skäl är förenligt med vinstpåbudet eftersom de till sitt syfte egentligen inte är att anse som gåva. Även om det finns möjligheter för bolagsstämman och styrelsen att besluta om att lämna gåva, får det inte inkräkta på det bundna kapitalet. Man skall således beakta borgenärsskyddet, se 17:3 ABL<sup>275</sup>. Om en gåva lämnas till en aktieägare och om gåvans värde inte faller inom ramen för disponibel vinst är det fråga om olovlig vinstutdelning.

Befogenheten att lämna gåva enligt 17:5 ABL begränsas av att ändamålet med gåvan skall vara allmännyttigt eller därmed jämförligt. Exempel på sådana ändamål är gåvor till sjukvård, kultur, utbildning, ungdomsverksamhet och även till politiska partier.

Om rekvisitet allmännyttigt är uppfyllt måste man gå vidare och se om lämnandet av gåvan är skäligt. För att gåvan skall anses vara skälig måste det finnas en viss närhet mellan nyttan och gåvan. Om den t ex lämnas till ett sjukhus i ett utvecklingsland torde, vid en skälighetsbedömning beträffande ändamålet, nyttan med gåvan ligga för långt från det typiska aktieägarintresset i ett litet, lokalt aktiebolag.<sup>276</sup>

Värdet av den benefika rättshandlingen får inte vara för stort och bolagets ekonomiska ställning måste också beaktas. Vid den bedömningen bör hänsyn tas inte bara till storleken på bolagets egna kapital och rörelseresultatet enligt senaste balansräkningen utan också till händelser som ägt rum efter det att denna fastställts och dessutom även till bolagets framtidsutsikter.<sup>277</sup> Ett rättsfall som knyter an till detta resonemang och som även ger viss ledning i rätts-

<sup>271</sup> Jfr 12:6 GABL.

<sup>272</sup> Lindskog, 1995 s 141 ff.

<sup>273</sup> Andersson, Johansson & Skog, s 12:41.

<sup>274</sup> Rodhe, 2002 s 242-243.

<sup>275</sup> Jfr 12:2 GABL.

<sup>276</sup> Lindskog, s 141 ff.

<sup>277</sup> Dotevall, 1989 s 412.

praxis är NJA 1962 s 182. I fallet hade bolagsstämman beslutat att vinsten i AB Borgholms elektricitetsverk skulle lämnas i form av gåva till Borgholms stad att disponeras av drätselkammaren till förskönande av stadens torg och dylikt. Bolagets redovisade vinst uppgick till 59 000 kr enligt balansräkningen och gåvans värde uppgick till 20 000 kr. Emellertid klandrades beslutet med hänvisning till att det stred mot verksamhetsföremålet och att ändamålet med gåvan inte uppfyllde kravet på att vara allmännyttigt eller dylikt. Man ansåg även att gåvobeppet var så stort att det kunde skada bolaget. HD fann att ändamålet med gåvan var att betrakta som allmännyttigt men man fann att gåvan ställd i relation till såväl de likvida tillgångarna i bolaget, aktiekapitalet och till den disponibla årsvinsten var av avsevärd storlek och av inte oväsentlig betydelse för bolagets ställning. Ändamålet med gåvan ansågs inte av HD berättiga att den tillgodosågs med ett så stort belopp som var aktuellt. HD upphävde följaktligen beslutet.

Ett beslut att lämna gåva kan även ha indirekt betydelse för bolaget och skall således beaktas vid en skälighetsbedömning. En indirekt betydelse för bolaget kan t ex avse ett betydande reklamvärde. Ett rättsfall som belyser detta är NRt 1922 s 272. I fallet gav en livsmedelsindustri 250 000 kr av en nettovinst på 860 000 kr efter skatt till en fond för främjande av medicinsk forskning. Beslutet av bolagsstämman ansågs godtagbart eftersom gåvan bl a innebar ett reklamvärde för bolaget och det förväntade forskningsresultatet kunde få betydelse för bolagets verksamhet i framtiden.<sup>278</sup>

Regeln i 17:5 ABL skall tillämpas tillsammans med generalklausulerna i 8:41 och 7:47 ABL<sup>279</sup> som utgör minoritetsskydd. Tillämpningen framgår av 17:5 genom formuleringen ”omständigheterna i övrigt”.

## USA

I amerikansk rätt har bolag vidsträckta möjligheter att ge gåva till ideellt ändamål. Eftersom bolagets långsiktiga utveckling anses vara bolagets primära syfte och etiska principer har en stark ställning vid ledning av bolag i USA kan man hävda att amerikansk rätt i stor utsträckning tar hänsyn till andra syften än enbart vinst.

Möjligheten att ge gåva har således en nära koppling till syftet med företagets verksamhet och vilka intressen som ledningen har att beakta. I amerikansk rätt har sedan länge pågått en diskussion om vems intresse bolagsledningen skall prioritera. De två professorerna Adolf Berle och E. Merrick Dodd var de som mer än andra under första halvan av 1900-talet drev en diskussion som kommit att bli vägledande inom amerikansk rätt. Frågan har gällt huruvida andra intressen än aktieägarnas kunnat göras gällande. Ett rättsfall som tidigt spred ljus över begreppen är Dodge v. Ford<sup>280</sup>. Rättsfallets bakgrund är följande: Henry Ford, majoritetsägare i Ford Motor Company, beslöt att endast betala ut en bråkdel i utdelning jämfört med bolagets vinst och förväntade utdelning. Ford förklarade att han skulle investera mellanskillnaden i bolaget så att kapaciteten i tillverkningen kunde öka. Om kapaciteten ökade låg detta i konsumenternas intresse eftersom bolagets produkter kunde säljas till lägre pris. Investeringen skulle även resultera i fler jobb eftersom verksamheten expanderade. Emellertid var bröderna Dodge, som var minoritetsaktieägare i Ford Motor Company, missnöjda med beslutet och krävde inför domstol att högre utdelning skulle beslutas. De hävdade att Ford bedrev rörelsen

<sup>278</sup> Dotevall, 1989 s 413.

<sup>279</sup> Jfr 8:34 och 9:37 GABL.

<sup>280</sup> 170 N.W. 668 (1919).

i välgörande syfte istället för i affärsmässigt syfte. Michigan Supreme Court klargjorde i sin dom att ett bolags primära syfte är att ge vinst åt sina aktieägare.<sup>281</sup>

Professor Dodd ansåg dock att ett bolag kan beakta andra intressen än aktieägarnas. Han menade att bolaget har ett ansvar gentemot det allmänna som går utöver t ex bara en effektiv produktion av varor. Enligt Dodd skulle man se i ett längre perspektiv och bolagets långsiktiga utveckling skulle således avgöra huruvida en rättshandling av bolagets ledning var tillåten.

Om en åtgärd står i samklang med det långsiktiga vinstintresset är den således inte skadestandsgrundande. Andra åtgärder som inte endast handlar om att maximera vinst är tillåtna om de inte krockar med det långsiktiga intresset. Om ett bolag således tar sitt ansvar gentemot det allmänna i form av gåvor till skola, universitet, sjukhus och dylikt, och det härigenom gynnar både aktieägare och bolaget på lång sikt rimmar det väl med ett långsiktigt intresse.

Ett annat fall som har påverkat den amerikanska rättsutvecklingen är A.P. Smith M.F.G. Co. v. Barlow<sup>282</sup> där ett bolag tilläts lämna gåva till välgörande ändamål med hänvisning till att bolag har ett samhällsansvar. Härigenom blev det tillåtet för amerikanska bolag att lämna gåva till ideellt ändamål.<sup>283</sup>

### England

I engelsk rätt har doktrinen om *ultra vires* stark förankring vilket innebär att aktiebolaget mer kan ses som ett kontrakt mellan aktieägare och att rättshandlingar kan göras ogiltiga om de faller utanför verksamhetsföremålet. Viss rätt att ge gåva finns och detta har kommit till uttryck i praxis. Rättshandlingen skall underkastas ett test för att den skall vara tillåten. Detta följer av rättsfallet Re Lee, Behrens & Co Ltd<sup>284</sup> enligt vilket tre frågor skall ställas 1. *Är transaktionen på ett rimligt sätt av underordnad betydelse för företagets verksamhet* 2. *Är transaktionen ärlig och äkta?* 3. *Främjar transaktionen företagets välstånd?*<sup>285</sup> Svaren ger sedan vägledning huruvida gåvan är tillåten eller inte.<sup>286</sup>

### Tyskland

Beträffande möjligheten att enligt tysk bolagsrätt ge gåva hänvisar vi till vår genomgång av företeelsen Unternehmensinteresse, se avsnitt 3.7.1.

### 3.7.3 Medbestämmande

En mer generell behandling av tankar kring styrning och kontroll av bolag återfinns under avsnitt 3.8, *Corporate governance*.

Arbetstagarrepresentation nämns i 8:2 ABL<sup>287</sup> som hänvisar till en annan lag, lagen (1987:1245) om styrelserepresentation för de privatanställda, LSP. LSP tillämpas på aktiebolag, banker, hypoteksinstitut, försäkringsbolag och ekonomiska föreningar, 2 §, emellertid inte

<sup>281</sup> Dotevall, 1989 s 378.

<sup>282</sup> 98 A 2d 581 (1953).

<sup>283</sup> Dotevall, 1989 s 381.

<sup>284</sup> [1932] A11 ER 889.

<sup>285</sup> Originaltext: "1. Is the transaction reasonably incidental to the carrying on of the company's business? 2. Is it a bona fide transaction? 3. Is it done for the benefit of and to promote the prosperity of the company?"

<sup>286</sup> Farrar, Furey & Hannigan, 1988 s 89-90.

<sup>287</sup> Jfr 8:1 andra st GABL.

på europabolag<sup>288</sup>, 1 a §. Lagen syftar till att ge de anställda insyn i och inflytande på företagets verksamhet, 1 §.

Förutom att LSP inte tillämpas på europabolag begränsas lagens tillämpningsområde så att endast i företag som här i landet sysselsatt i genomsnitt minst 25 arbetstagare<sup>289</sup> det senaste räkenskapsåret har de anställda rätt att utse två arbetstagarledamöter till styrelsen jämte suppleanter. Bedriver företaget verksamhet inom skilda branscher och har det under det senaste räkenskapsåret här i landet sysselsatt i genomsnitt minst 1 000 arbetstagare stiger motsvarande siffror till tre arbetstagarledamöter jämte suppleanter, 4 § LSP. Orsaken till detta är att det i större företag i regel finns fler än två fackföreningar representerade.<sup>290</sup> I koncerner skall, i båda fallen, antalet anställda i hela koncernen ligga till grund för beräkningen, 4 § tredje st. Arbetstagarrepresentanterna får emellertid inte hamna i majoritetsställning i styrelsen, 4 § andra st.

I de fall styrelsens sammansättning beror av olika faktorer såsom t ex politiska styrkeförhållanden eller förhållanden mellan intressenter eller intressentgrupper, och detta framgår av bolagsordning eller liknande, samt om företagets bolagsordning fordrar särskild röstmajoritet, kan undantag från LSP medges om detta i annat fall skulle medföra väsentlig olägenhet för ett företag, 17 §.

Lokala arbetstagarorganisationer som i förhållande till företaget är bundna av kollektivavtal har rätt att, enligt bestämmelser i 6-8 §§, utse arbetstagarledamöter. Arbetstagarledamot bör utses bland de anställda på företaget eller inom koncernen, 9 § första st. Vidare kan nämnas att arbetstagarledamot, som sitter i annat företags styrelse, inte får utses utan tillstånd av nämnden för styrelserepresentationsfrågor. Detta gäller dock inte om berörda företag enas om något annat eller tillhör samma koncern, 9 § andra st.

Arbetstagarledamot jämte suppleant har samma status som övriga styrelseledamöter vilket framgår av 11 §. Följaktligen tillämpas regler i ABL eller i annan lag eller författning även på arbetstagarledamot. Ett exempel på detta är att en arbetstagarledamot inte enbart skall arbeta för de anställda utan också är förpliktad<sup>291</sup> att verka i *bolagets* intresse<sup>292</sup>. Ett annat exempel är att arbetstagarledamoten har rätt att närvara och delta vid beredning av ärenden inför styrelsemöten, 13 §. I frågor som rör kollektivavtal, stridsåtgärder eller annan fråga där en fackförening på arbetsplatsen har ett väsentligt intresse som kan strida mot företagets får dock inte arbetstagarledamot delta, 14 §.<sup>293</sup> Denna jävsregel är ett komplement till reglerna om jäv i 8:23 och 8:34 ABL<sup>294</sup>.<sup>295</sup> Frågor som rör hur företaget leds, oavsett om förhandlingar skall genomföras enligt 11-14 §§ MBL, omfattas inte av 14 § LSP.<sup>296</sup>

<sup>288</sup> S k SE- bolag, *Societas Europaea*. Se rådets förordning (EG) nr 2157/2001 av den 8 oktober 2001 om stadga för europabolag.

<sup>289</sup> En regel om att en facklig organisation skall företräda mer än hälften av de anställda på arbetsplatsen för att ha rätt till styrelserepresentation slopades genom lagförslaget (prop 1987/88:10).

<sup>290</sup> Dotevall, 1999 s 25.

<sup>291</sup> Se 29:1 ABL.

<sup>292</sup> Jfr 8:23 ABL. Se även Dotevall, 1999 s 64.

<sup>293</sup> Se även Glavå, 2001 s 546.

<sup>294</sup> Jfr 8:20 och 8:28 GABL.

<sup>295</sup> I prop 1987/88:10 kan läsas: "Jävsreglerna i lagstiftningen förtydligas och föreslås i princip bli tillämpliga enbart där ett mer utpräglat motsatsförhållande råder mellan arbetsgivaren och de fackliga organisationerna."

<sup>296</sup> Dotevall, 1999 s 131.

Beträffande ansvar gentemot borgenär för omedelbar skada har detta inte gjorts strikt, 25:18 ABL<sup>297</sup>. Ett motiv till detta är att arbetstagarnas ansvar inte skall bli för långtgående. En styrelseledamot kan undgå ansvar om denne visar att han eller hon inte varit försumlig, 25:18 tredje st<sup>298</sup>. En omvänd bevisbörda föreligger således här, eftersom det antagits vara mycket svårt för en borgenär att visa att dennes skada beror på styrelseledamots försummelse.<sup>299</sup>

Beträffande arbetstagarledamöters tystnadsplikt<sup>300</sup> skiljer sig denna i någon mån från övriga styrelseledamöters. Skälet till detta är att det i aktiebolaget dels finns ett intresse från bolagets sida att kunna driva verksamheten på ett smidigt sätt, dels ett intresse från arbetstagarnas sida att vara informerade om bolagets förehavanden. Härav följer att endast i de fall styrelsen fattat ett särskilt beslut om tystnadsplikt är arbetstagarledamoten förhindrad att föra informationen vidare ens till sina närmaste fackliga medarbetare.<sup>301</sup>

Brott mot LSP är sanktionerat vid äventyr av både ekonomiskt och allmänt skadestånd, se 15 § första st LSP. En arbetstagarorganisation kan dock inte med stöd av LSP kräva skadestånd av en annan arbetstagarorganisation, 15 § andra st.

Sedan hösten 2004 finns möjligheten att bilda europabolag, s k SE-bolag<sup>302</sup>. I dessa får arbetstagarna ett visst inflytande. Se vidare resonemang nedan under rubriken *EU*.

### *Norden*

För Nordens vidkommande kan sägas att enligt *norsk* aktiebolagslag, liksom dess motsvarigheter i Danmark och Finland, kan en s k bedriftsforsamling inrättas<sup>303</sup>. Bedriftsforsamling, som till sin funktion både är beslutande och kontrollerande, ligger mellan bolagsstämma och styrelse. Arbetstagarna kan genom att delta i detta organ och även i styrelsen utöva inflytande.<sup>304</sup>

Rättsläget har emellertid under senare år förändrats genom möjligheten att bilda europabolag, s k SE-bolag. Se vidare resonemang nedan under rubriken *EU*.

### *USA*

Bolagsrätten i USA kan skilja mellan delstaterna vilket får till följd att arbetstagares inflytande över ledningen av ett bolag varierar. Skillnaderna har emellertid med tiden utjämnats p g a att en modellag för bolag, *Model Business Corporation Act* (MBCA), utarbetats och vidare p g a att ALI gjort insatser på området.

Det ledande och enda styrelseorganet är *the board*. The board består vanligen består av s k directors som utöver sitt uppdrag i the board kan ha andra uppgifter inom bolaget. Directors benämns i dessa fall inside directors. Härigenom kan anställda med uppdrag i the board få ett visst inflytande. Någon lagfäst rätt för anställda att till the board välja arbetstagarrepresentanter finns emellertid inte.<sup>305</sup>

<sup>297</sup> Jfr 13:17 GABL.

<sup>298</sup> Jfr 13:17 tredje st GABL.

<sup>299</sup> Dotevall, 1999 s 204.

<sup>300</sup> Tystnadsplikten för bolagsledningens vidkommande uttrycks inte explicit i ABL utan är en konsekvens av den allmänna lojalitetsplikten i ett aktiebolag.

<sup>301</sup> Dotevall, 1999 s 153.

<sup>302</sup> Societas Europaea.

<sup>303</sup> Enligt norsk rätt skall bolag med fler än 200 anställda inrätta en bedriftsforsamling (Dotevall, 1999 s 26).

<sup>304</sup> Dotevall, 1999 s 26.

<sup>305</sup> Dotevall, 1999 s 21-22.

### England

I engelsk rätt finns endast ett ledningsorgan för ett bolags verksamhet, *the board of directors*. Detta är ett uttryck för ett monistiskt system, något som även präglar amerikansk rätt. I the board of directors återfinns både *executive directors*, d v s personer som dessutom har övriga uppgifter inom bolaget och *non executive directors*, d v s personer som inte har det. Några regler i engelsk rätt om arbetstagarrepresentation i bolagets ledning har tidigare inte funnits.<sup>306</sup> Emellertid finns nu möjligheten att inom europeiska gemenskapens territorium bilda SE-bolag vars regelverk även innefattar ett visst mått av arbetstagarinflytande. Se vidare nedan under rubriken *EU*.

### Tyskland

Beträffande både Aktiengesellschaft och GmbH<sup>307</sup> är ledningen av bolaget uppdelad. Förutom stämman är ledningskompetensen distinkt uppdelad mellan *Aufsichtsrat*<sup>308</sup> och *Vorstand*. Detta är ett uttryck för ett dualistiskt system. *Aufsichtsrat* skall utse medlemmar av *Vorstand* samt övervaka och ge råd beträffande detta organs arbete. Vidare skall *Aufsichtsrat* även i viss mån formulera mål och riktlinjer för verksamheten. *Vorstand* skall sköta bolagets förvaltning och vara bolagets ”ansikte utåt”, gentemot tredje man.

I tysk rätt är arbetstagarrepresentationen stark. Arbetstagarrepresentanterna sitter vanligen i *Aufsichtsrat*.<sup>309</sup> I bolag med minst 500 anställda skall en tredjedel av medlemmarna i *Aufsichtsrat* utgöras av anställda inom bolaget. Är antalet anställda i bolaget större än 2 000 skall andelen anställda i *Aufsichtsrat* uppgå till 50 % varav en del måste representera fackföreningar. I dessa större bolag varierar storleken på *Aufsichtsrat* med antalet anställda. Exempelvis skall i bolag med mer än 20 000 anställda *Aufsichtsrat* ha 20 medlemmar varav tio representanter för aktieägarna, sju för de anställda och tre för fackföreningarna. I de fall en omröstning skulle väga jämnt har ordföranden två röster. Eftersom denne är utsedd av aktieägarna har dessa således ett övertag.<sup>310</sup>

Numera finns även en möjlighet att bilda SE-bolag vars regelverk även innefattar ett visst mått av arbetstagarinflytande, se nedan under rubriken *EU*.

### Frankrike

Ledningen av ett *Société Anonyme (SA)* har av tradition varit monistisk med endast ett organ under stämman, styrelsen. Ett slags ”superroll” intar *Président Directeur Général (PDG)* som både är styrelsens ordförande och motsvarigheten till verkställande direktör.<sup>311</sup> Emellertid skall numera ledningen av ett publikt bolag även kunna vara dualistisk med ett övervakande organ; ett resultat av de krav som EG ställt upp.<sup>312</sup> I fransk rätt finns ingen obligatorisk arbetstagarrepresentation beträffande icke-offentligägda bolag. En tradition av delägarskap, d v s att

<sup>306</sup> Dotevall, 1999 s 23.

<sup>307</sup> Gesellschaft mit beschränkter Haftung. Bolagsformen avser små och medelstora företag beträffande antalet ägare. Dess aktier kan inte börsnoteras.

<sup>308</sup> Ett *Aufsichtsrat* skall finnas i ett GmbH med fler än 500 anställda (Dotevall, 1999 s 24).

<sup>309</sup> Dotevall, 1999 s 24.

<sup>310</sup> Hopt, 1997 s 4.

<sup>311</sup> Se Code de Commerce L225-17--L225-56.

<sup>312</sup> Se Code de Commerce L225-57 – L225-95. Se även förslaget till EG:s 5:e bolagsdirektiv; ett direktiv som ännu inte blivit verklighet (Hopt, s 14). Idag drivs cirka 97 % av franska bolag enligt ett monistiskt synsätt.

de anställda i stor utsträckning äger bolaget de arbetar i, i kombination med en liten men överlag stark och konfrontationsbenägen fackföreningsrörelse, innebär att arbetstagarinflytandet ändå inte kan anses som ringa.

Även i Frankrikes fall kan numera SE-bolag bildas, se nedan under rubriken *EU*.

## *EU*

I EG (och senare EU) utarbetades i början av 1970-talet ett första förslag till ett femte EG-direktiv.<sup>313</sup> Förslaget stipulerade bl a att aktiebolag inom gemenskapen skulle ha en dualistisk ledningsstruktur. Vidare angavs att bolag med fler än 1 000 arbetstagare skulle ha arbetstagarrepresentanter i bolagsledningen. Eftersom detta förslag kom att kritiserars starkt, främst från Storbritanniens sida<sup>314</sup>, utarbetades 1983 ett nytt, tämligen grundligt omarbetat förslag. Enligt det nya förslaget kan ett dualistiskt system införas, det är emellertid inget krav om några styrelseledamöter sätts att övervaka verksamheten. Denna s k eftergift gjordes eftersom skillnaderna mellan de olika systemen i praktiken inte ansetts vara så stor.<sup>315</sup>

1996 implementerades rådets direktiv (94/45/EG) i svensk rätt genom lagen (1996:359) om europeiska företagsråd. Syftet med direktivet är att företag som bedriver gränsöverskridande verksamhet, d v s i två eller fler medlemsstater, skall informera och samråda med arbetstagarrepresentanter för de arbetstagare som berörs av deras beslut. Skälet till detta, vilket anges i preambeln till direktivet, är att dialog främjar en harmonisk utveckling av näringsverksamheten inom gemenskapen.

Av lagens 4 § framgår att lagen gäller i två fall: (1) Företag som har minst 1 000 arbetstagare i EES-länderna och som har minst 150 arbetstagare i vart och ett av minst två EES-länder. (2) Företagsgrupper som har minst 1 000 arbetstagare i EES-länderna och som har minst två av sina företag i olika EES-länder och som också har ett av sina företag med minst 150 arbetstagare i ett EES-land och minst ett annat av sina företag med minst 150 arbetstagare i ett annat EES-land. Företrädare för de anställda skall sålunda garanteras inflytande i större företag med gränsöverskridande verksamhet.<sup>316</sup>

Sedan hösten 2004 finns möjligheten att bilda europabolag, s k SE-bolag<sup>317</sup>. Rådets förordning<sup>318</sup> trädde i kraft 8 oktober 2004. Tanken på europabolag har funnits länge inom EU. Emellertid har frågan om arbetstagarinflytande varit en stötesten varför behandlingen tagit mer än 30 år innan beslut fattades.

SE-bolag får enligt denna förordning bildas inom europeiska gemenskapens territorium, artikel 1.1, och skall vara en juridisk person, artikel 1.3. Vidare får arbetstagarerna ett visst inflytande. Enligt förordningens artikel 1.4 skall arbetstagarinflytandet i ett SE-bolag följa bestämmelserna i direktiv 2001/86/EG.<sup>319</sup>

I punkt 3 i preambeln till direktiv 2001/86/EG anges följande skäl till antagandet av direktivet:

<sup>313</sup> Direktivet behandlar bolagets organisation och ansvaret hos bolagsorganen (Dotevall, 1999 s 28).

<sup>314</sup> Bl a Margaret Thatcher kunde inte tänka sig arbetstagarrepresentation i bolagsledningen.

<sup>315</sup> Dotevall, 1999 s 29.

<sup>316</sup> Glavå, s 547.

<sup>317</sup> Societas Europaea.

<sup>318</sup> Rådets förordning (EG) nr 2157/2001 av den 8 oktober 2001 om stadga för europabolag.

<sup>319</sup> Rådets direktiv 2001/86/EG om komplettering av stadgan för europabolag vad gäller arbetstagarinflytande (2001).



*”För att främja gemenskapens sociala mål är det nödvändigt att fastställa särskilda bestämmelser, särskilt när det gäller arbetstagarinflytande, med syftet att säkerställa att bildandet av ett SE-bolag inte medför att arbetstagarinflytandet försvinner eller minskar i de bolag som deltar i bildandet av ett SE-bolag. Detta mål bör eftersträvas genom att det fastställs ett regelverk på detta område som komplement till förordningens bestämmelser.”*

Mer konkret skall arbetstagarinflytandet säkerställas genom att ett särskilt förhandlingsorgan, som företräder arbetstagarna, inrättas. Antalet ledamöter i förhandlingsorganet skall stå i proportion till antalet anställda arbetstagare i de deltagande bolagen, dotterbolagen och berörda driftsenheterna. Varje medlemsstat skall, förenklat uttryckt, utifrån den andel arbetstagare som är anställda i respektive medlemsstat, utse arbetstagare motsvarande 10 % av antalet anställda arbetstagare i de deltagande bolagen tillsammans, se direktivets artikel 3.2 a i.

Vidare kan medlemsstaterna föreskriva att det bland ledamöterna får finnas fackföreningsrepresentanter som inte är anställda i något deltagande bolag, berört dotterbolag eller berörd driftsenhet, artikel 3.2 b andra stycket. Ordningen för arbetstagarinflytandet skall fastställas genom ett skriftligt avtal mellan det särskilda förhandlingsorganet och de deltagande bolagen, artikel 3.3.

Beträffande beslut om att inte inleda eller avbryta förhandlingar kan två tredjedelar av de ledamöter som representerar minst två tredjedelar av arbetstagarna, varav dessa representanter måste företräda arbetstagare som är anställda i minst två medlemsstater, fatta sådant beslut, artikel 3.6 andra stycket.

Av artikel 3.7 framgår att alla kostnader som hör samman med det särskilda förhandlingsorganets verksamhet och förhandlingar skall bäras av de deltagande bolagen.<sup>320</sup>

### 3.8 Corporate Governance

Begreppet *corporate governance*<sup>321</sup>, som handlar om hur bolag styrs och kontrolleras, är viktigt eftersom styrning är den enda kraft som kan rubba jämvikten mellan kolliderande intressen.<sup>322</sup> I takt med att ägande och företagsledning sedan 1920-talet alltmer kommit att separeras har företagsledningen i förhållande till ägarna fått mer makt. Företagsledningar är ibland så mäktiga att enskilda företag i vissa fall är rikare än stater. Detta leder i bästa fall till ansvarsfulla företag, i sämre fall till korrupta sådana. Företagsledningens makt kommer även till uttryck i intressentmodellen<sup>323</sup> där företagsledningen utgör navet i organisationen.<sup>324</sup>

I ett gott system ges makt till dem som bäst kan använda och utöva den; då är ett gott ledarskap av stor betydelse. Corporate governance hänger därför nära samman med ansvarsförhållanden och varifrån ansvar kan utkrävas. Högre befattningar inom ett företag kan medföra både hängivenhet och maktbegär. Det är då viktigt att makthavarna balanserar mellan självtill-

<sup>320</sup> Innehållet i direktivet kan inhämtas på ett flertal ställen. Här är det inhämtat på [http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga\\_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=sv&type\\_doc=Directive&andoc=2001&nu\\_doc=86](http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=sv&type_doc=Directive&andoc=2001&nu_doc=86) [2005-10-27].

<sup>321</sup> *Corporate*: korporativ, tillhörande en korporation, bolags-, företags-; *Governance*: styrelse, makt, behärskning, herravälde (Norstedts stora engelsk-svenska ordbok, 2000).

<sup>322</sup> Charkham, 1994 s 2.

<sup>323</sup> Se avsnitt 3.2.

<sup>324</sup> Brytting, s 166-167.

lit och ödmjukhet. För mycket självtillit leder till ”diktatur”, för mycket ödmjukhet till tveksamhet.<sup>325</sup>

Eftersom ägarnas intressen på många områden kan skilja sig från företagsledningens, t ex förväntas ägarna ha ett långsiktigt perspektiv medan företagsledningen ofta bedöms kvartalsvis, har på senare år rests krav på mer allsidigt sammansatta styrelser i företagen. Ägarna, som ofta hålls mer ansvariga än andra intressenter för företagets verksamhet, vill ha mer inflytande.<sup>326</sup> I svensk kod för bolagsstyrning<sup>327</sup> står att läsa:

*”Corporate governance, eller bolagsstyrning med en svensk term, handlar om att styra bolag på ett sådant sätt att de uppfyller ägarnas krav på avkastning på det investerade kapitalet och därigenom bidrar till samhällsekonominns effektivitet och tillväxt.”*

Emellertid, skriver Ulrica Nylén, kan företagets vinstmaximerande roll inte vara allt annat överskuggande; lönsamhet i sig har inget egenvärde utan är ett medel för att långsiktigt tjäna mänskligheten. En följd av detta är att företagsledningen måste ta hänsyn, inte bara till ägarna, utan också till andra aktörer.<sup>328</sup>

Sättet att idag se på corporate governance har sitt ursprung i USA. I mitten av 1980-talet, kom begreppet som en reaktion från institutionella ägare mot klandervärd beteende från bolagsledningars sida. Bristfälligt ansvar från företagsledningars sida har lett till ytterligare krav på reglering av företagets samhällsansvar och på förbättrade former för företagets styrning. Ett exempel är den i USA antagna Sarbanes-Oxley Act från år 2002. Lagen kom som ett svar på en mängd företags- och redovisningsskandaler, i vilka några framstående amerikanska företag var inblandade. Skandalerna hade allvarligt skadat allmänhetens förtroende för redovisnings- och rapporteringsmetoder.<sup>329</sup>

Ett antal bolagsskandaler i främst Storbritannien ledde till utarbetandet av den s k Cadbury-rapporten år 1992. Härigenom kan sägas att begreppet corporate governance kom till Europa. I Sverige anses affären 1993 mellan Volvo och Renault ha bidragit till ett genombrott för en mer modern syn på bolagsstyrning.<sup>330</sup> Mer eller mindre officiella koder för bolagsstyrning har därefter utarbetats i en rad länder i Europa och i världen. För Nordens vidkommande har motsvarande koder givits ut i Sverige, Danmark, Finland och Norge. I maj 1999 publicerade OECD sina ursprungliga principer för corporate governance. Under år 2004 offentliggjorde emellertid OECD nya principer för området, efter mer än ett års arbete.<sup>331</sup>

### 3.8.1 Koder för bolagsstyrning

I följande avsnitt går vi mer i detalj in i den svenska koden för bolagsstyrning samt nämner något om andra länders motsvarande koder.

Som ett utslag av den diskussion inom området corporate governance som uppkommit efter en rad företagsskandaler världen över har man i många länder upprättat koder för bolagsstyr-

<sup>325</sup> Charkham, s 3-4.

<sup>326</sup> Brytting, s 167.

<sup>327</sup> SOU 2004:130.

<sup>328</sup> Nylén, 1996 s 37.

<sup>329</sup> Six Sigma Tutorial, 2004.

<sup>330</sup> Svenskt Näringsliv 3, 2004.

<sup>331</sup> SOU 2004:46. Se även OECD, 2004.

ning. Andra anledningar till behovet av koder är bl a att ägandet av företag blivit alltmer internationellt.<sup>332</sup>

Många svenskar är numera aktieägare, direkt eller indirekt, och påverkas tydligt av hur de börsnoterade företagen sköts. Kodgruppen, som arbetade fram den svenska koden för bolagsstyrning säger angående syftet med koden: *”Vårt samhälle är ytterst beroende av ett näringsliv som är dynamiskt och värdeskapande och som åtnjuter allmänhetens förtroende.”*<sup>333</sup>

Det övergripande målet med koden är att bidra till förbättrad styrning av svenska bolag. Ett exempel på en för Kodgruppen vägledande princip är skapandet av goda förutsättningar så att en aktiv och ansvarstagande ägarroll kan utövas. En annan princip avser skapandet av en väl avvägd maktbalans mellan ägare, styrelse och verkställande ledning, vilket bl a säkerställer ägarnas möjlighet att hävda sina intressen gentemot bolagets ledningsorgan. Viktigt är också en tydlig roll- och ansvarsfördelning mellan de olika lednings- och kontrollorganen. Till sist värnar Kodgruppen om att aktiebolagslagens likabehandlingsprincip tillämpas i praktisk handling och om skapandet av största möjliga transparens gentemot ägare, kapitalmarknad och samhället i övrigt.<sup>334</sup>

Kodgruppen ansåg vid sitt arbete med koden att frågor om bolagsstyrning har sin största betydelse i bolag som har stor och bred ägarspridning och att koden därför främst riktar sig till börsnoterade bolag. Gruppen menade vidare att koden kommer att ses som ett kvalitetsmärke för de bolag som tillämpar den.

#### *Ägarroll och ägaransvar*

En fungerande kapitalmarknad kräver ett näringsliv genom vilket lånekapital och riskkapital kanaliseras till investeringar i företagen på ett smidigt sätt. Ett viktigt inslag i en fungerande marknadsekonomi är ägare som tar ansvar för företagets utveckling. Kodgruppen utvecklar:

*”Ägare med stora aktieinnehav i aktiemarknadsbolag bör tillvarata möjligheten att via bolagsstämman utöva inflytande i bolaget, bl a vid val av bolagets styrelse och ha en genomtänkt policy för hur inflytandet i bolaget skall utövas. Genom aktieägarnas aktiva stämmodeltagande främjas en sund maktbalans mellan ägare, styrelse och ledning i bolagen. Ägare med stora aktieinnehav i aktiemarknadsbolag har ett särskilt ansvar att inte missbruka sin ägarmakt till skada för bolaget eller andra aktieägare. Aktieägare med minoritetsposter har ett ansvar att inte missbruka sina minoritetsrättigheter till skada för bolaget och övriga aktieägare. Institutionella aktieägare av typen pensionsfonder, livförsäkringsföretag, aktiefonder, investmentbolag etc bör offentliggöra sin ägarpolicy och genom denna upplysa investerarna om sin investeringsfilosofi samt om sina principer för utövande av aktiernas rösträtt. Särskilt bör belysas hur de bakomliggande investerarnas intresse därigenom tillvaratas. Institutionella ägare bör i förekommande fall också upplysa om eventuella intressekonflikter som kan påverka ägarfunktionens utövande. Investerarna bör på ett enkelt sätt i efterhand kunna informera sig om hur rösträtten i enskilda fall har utövats samt de överväganden som legat till grund för detta.”*<sup>335</sup>

<sup>332</sup> Grundvall et al., 2004 s 103.

<sup>333</sup> Svensk kod för bolagsstyrning, s 4.

<sup>334</sup> Svensk kod för bolagsstyrning, s 5.

<sup>335</sup> Svensk kod för bolagsstyrning, s 10.

*Den svenska kodens rättsliga status*

Kodens regler bygger främst på aktiebolagslagens bestämmelser om bolagets organisation men även den jämförelsevis omfattande självreglering som finns inom bolagsstyrningsområdet. Koden behandlar det beslutssystem genom vilket ägarna direkt och indirekt styr bolaget. Detta tar sig uttryck i ett antal regler avseende såväl de enskilda bolagsorganens organisation och arbetsformer som samspelet mellan organen. Dessutom ges riktlinjer för bolagets rapportering till ägare, kapitalmarknad och omvärld i övrigt. Självregleringen inom det svenska näringslivet skall således stärkas genom koden som bygger på principen ”comply or explain”<sup>336</sup>. Principen innebär att ett företag som tillämpar koden kan avvika från enskilda regler. Emellertid skall företaget då förklara och ange skälen till varje avvikelse. Det avgörande för en eventuell avvikelse är vilka motiv som finns för avvikelsen.<sup>337</sup> Huruvida motiven är godtagbara blir dock en fråga för t ex olika marknadsplatser att avgöra.<sup>338</sup> Stockholmsbörsen ställer i noteringsavtalet krav på att ett bolag på sin webbplats skall ange om och i så fall vilken kod för bolagsstyrning som bolaget tillämpar, se bilaga 1 punkt 5 till Stockholmsbörsens noteringsavtal. För övrigt är koden inte formellt bindande. Beträffande detta faktum tror Rolf Dotevall att koden inte kommer få så stor betydelse eftersom den inte är lag i Sverige.

Om ett bolag är noterat i flera länder, bör bolagets juridiska hemvist vara avgörande för vilket lands kod som skall följas. Den svenska koden riktar sig således till svenska aktiebolag.

*Koder för bolagsstyrning i andra länder*

I Europa togs det första steget på området i *England* genom den s k Cadbury-rapporten 1992. Där föreslogs att brittiska aktiemarknadsbolag skulle följa en ”code of best practice”. De bolag som var noterade på Londonbörsen blev skyldiga att informera huruvida de följde koden och, vid en eventuell avvikelse, förklara orsaken till avvikelsen. Den brittiska koden har fungerat som förebild för andra europeiska bolagsstyrningskoder; numera har de flesta europeiska länder en sådan.<sup>339</sup> I exempelvis *Tyskland* finns sedan år 2002 en ägarstyrningskod utarbetad av Crommekommissionen. Den är starkt influerad av den brittiska koden och tillämpar principen ”comply or explain”.<sup>340</sup>

Den svenska bolagsstyrningskoden är i huvuddrag snarlik de flesta andra utvecklade länders koder. Dock finns det vissa särdrag i de olika ländernas modeller för bolagsstyrning. Dessa skillnader hittar vi i deras bolagsrättsliga reglering. De olika bolagsstyrningskoderna kan därför ha varierande materiella regler medan de processuella ser lika ut genom principen ”comply or explain”. Ett särdrag i den svenska modellen är att aktiebolagslagen föreskriver en hierarkisk styrstruktur där överordnade bolagsorgan kan ge direktiv till eller ta över beslutanderätt för underordnade organ. I Sverige har vi en modell för ägarstyrning som kan sägas ligga mellan den angloamerikanska s k ”one-tier”-modellen och den tyska eller kontinentaleuropeiska ”two-tier”-modellen.<sup>341</sup>

<sup>336</sup> ”Följ eller förklara”.

<sup>337</sup> Svensk kod för bolagsstyrning, s 6.

<sup>338</sup> Grundvall et al., s 105.

<sup>339</sup> Grundvall et al., s 104.

<sup>340</sup> Magnusson, 2003 s 127.

<sup>341</sup> ”One tier”-struktur kallas även monistisk. ”Two tier”-struktur kallas även dualistisk. Ett svenskt publikt aktiebolag skall ha en styrelse och en verkställande direktör. Styrelsen svarar för bolagets organisation och förvaltningen av bolagets angelägenheter. Styrelsens härigenom mycket omfattande beslutskompetens begränsas i för-

Även ägarstrukturen kan skilja sig åt i olika länder och ser annorlunda ut t ex på svenska aktiemarknaden jämfört med förhållandena i Storbritannien och USA. Medan flertalet börsnoterade bolag i dessa länder uppvisar en starkt splittrad ägarbild är ägandet i svenska börsbolag i huvudsak koncentrerat till en eller ett fåtal större ägare. Dessa ägare är vanligen aktiva i sin ägarroll och tar ett särskilt ansvar för bolaget, bl a genom att engagera sig i styrelsen.<sup>342</sup>

### 3.9 Sammanfattning – teorier

Vi har i vår undersökning valt att fördjupa oss inom huvudområdena *associationernas framväxt, aktiebolagets intressenter, etik, politik och kultur, internationell rätt, socialt ansvar, påverkan på CSR och corporate governance*.

En tillbakablick över *associationernas framväxt*<sup>343</sup> i allmänhet och aktiebolagets i synnerhet ter sig naturlig för att öka förståelsen för dagens problematik inom CSR-området.

*Aktiebolagets intressenter*<sup>344</sup> är intressant att belysa då dessa är fler än enbart aktieägarna. Vidare påverkar de forskningsområdet Socialt Ansvar samt hur företag överlag förhåller sig CSR.

*Etik* är ett begrepp som genom historien behandlat värderingar i världen.<sup>345</sup> Genom att begreppet är av grundläggande betydelse i en diskussion kring CSR väljer vi det som utgångspunkt för en analys av vår empiri. Svårigheten med etik är dess starka koppling till moral, som är individuell. Vi har delat in området etik i områdena *konsekvens-, plikt-, dygd-, diskurs- och global etik*. Vidare behandlar vi *incitament och institutionalism (fasadlegitimation)* som båda har kopplingar till etik.

För att skapa förståelse för hur företag förhåller sig till socialt ansvar måste vi ta hänsyn till *politik och kultur*.<sup>346</sup> Detta eftersom organisationer är dynamiska och bestående av nätverk av människor och intressen. Inom området behandlar vi bl a *gemensam värdegrund och semantik*.

Kunskap om *internationell rätt*<sup>347</sup> är av stor betydelse för förståelse av vikten av globala ansträngningar inom olika områden, t ex CSR-området.

Området *Socialt Ansvar*<sup>348</sup> omfattar två undergrupper: *Global Compact m m* och *Corporate Social Responsibility*. Vi använder dessa som utgångspunkt för att förstå företagens arbete inom området.

För att belysa hur aktiebolag påverkas i sitt CSR-arbete *komparerar* vi några rättsordningars aktiebolagsrättsliga reglering med avseende på CSR.<sup>349</sup>

Slutligen är begreppet *corporate governance*<sup>350</sup> en förutsättning för förståelse av framväxten av en uppsjö av *koder för bolagsstyrning*<sup>351</sup>; något som för närvarande är mycket aktuellt.

---

hållande till bolagsstämman i första hand av stämmans exklusiva beslutanderätt i vissa frågor samt stämmans rätt att ge direktiv till styrelsen (Svensk kod för bolagsstyrning 2004, s 8).

<sup>342</sup> Svensk kod för bolagsstyrning, s 7.

<sup>343</sup> Se avsnitt 3.1.

<sup>344</sup> Se avsnitt 3.2.

<sup>345</sup> Se avsnitt 3.3.

<sup>346</sup> Se avsnitt 3.4.

<sup>347</sup> Se avsnitt 3.5.

<sup>348</sup> Se avsnitt 3.6.

<sup>349</sup> Se avsnitt 3.7.

<sup>350</sup> Se avsnitt 3.8.

<sup>351</sup> Se avsnitt 3.8.1.

## 4 Resultat och diskussion

---

*Föregående kapitel behandlade de teorier vi funnit lämpliga för vår studie. Utifrån dessa insamlade vi, med hjälp av vårt vetenskapliga synsätt och vår forskningsmetod, ett empiriskt material<sup>352</sup> bestående av rättsfall eller s k problematiska situationer inom CSR-området. Eftersom forskningsområdet är omfattande till sin natur – det berör många områden – är det ibland svårgripbart. Syftet med detta arbete är, som tidigare nämnts, att utifrån det empiriska materialet belysa vilken roll juridiken spelar i CSR-sammanhang; vidare också vilken roll aktiebolagets egenskaper spelar.*

*I detta kapitel redovisar vi resultatet av våra empiriska studier samt diskuterar vad som framkommit. Presentationen av det empiriska materialet samt tolkning, analys och diskussion kring detsamma görs med hjälp av de teorier vi finner särskilt intressanta i respektive fall.<sup>353</sup> Detta innebär dels att vi försöker finna kopplingar mellan empirin och de teorier vi behandlat, dels att vi ger vår egen syn på det som framkommit i resultatet.*

---

### 4.1 Oljeindustri: British Petroleum m fl

---

*BP och några andra oljebolag som bedriver verksamhet i Colombia skall ha betalat miljontals dollar till den colombianska polisen som varit inblandad i grova kränkningar av de mänskliga rättigheterna. Storbritannien har indirekt medverkat till dessa kränkningar som genomförts under förevändning om krig mot droger. BP:s företrädare har även varit föremål för anklagelser i ICC.*

---

#### 4.1.1 Empiri British Petroleum m fl

I en artikel publicerad i mars 2005<sup>354</sup> söker John Pilger klarlägga mordandet i Colombia.

USA är militärt mycket engagerat i Colombia, genom en plan benämnd ”Plan Colombia”. Syftet är enligt Bill Rammel, statssekreterare vid det brittiska utrikesdepartementet, att få bukt med knarkhandeln. Vid en händelse 21 februari 2005 gick, enligt vittnen, soldater ur den colombianska armén in i byn San Jose de Apartado. I denna s k kallade fredsby som är internationellt känd och som skyddas av Inter-American Court of Human Rights, mördade de colombianska armésoldaterna åtta civila, däribland Luis Eduardo Guerra, ledare i byn. Guerras folk har sedan 1997 drabbats av mer än 130 mord. Ingen har emellertid dömts för mordet.

Pilger hävdar, tvärt emot Rammel, att den colombianske Oxford-utbildade presidenten inte alls tar itu med de s k rötäggen inom den colombianska armén. Således är orsaken till mer än 20 000 mord per år i Colombia inte endast droger. Pilger skriver att ”knarket utgör konfliktens bränsle, inte dess orsak.”<sup>355</sup> Även om gerillagruppen FARC<sup>356</sup> handlar med kokain är det staten och dess militära och paramilitära styrkor som till övervägande del står för knarkhandeln och våldet. Dessa styrkor finansieras och utbildas av de amerikanska och brittiska regeringarna, hävdar Pilger.

---

<sup>352</sup> Det empiriska materialet inhämtades huvudsakligen med hjälp av litteratur och Internet.

<sup>353</sup> Se kapitel 3.

<sup>354</sup> Pilger, 2005.

<sup>355</sup> Pilger, s 1.

<sup>356</sup> Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – Ejército del Pueblo (Colombias väpnade revolutionära styrkor – folkets armé) är en kommunistisk gerillagrupp i Colombia som fört en väpnad kamp mot regeringsstyrkor i varierande omfattning sedan bildandet 1964 (Wikipedia, 2006).

Offren för den colombianska statens våld är fackligt aktiva, lärare, ledare för ursprungsbe-folkning och bönder som alla kämpar för social och ekonomisk rättvisa och mänskliga rättig-heter. Staten ser som sin uppgift att åsidosätta folkliga krafter i syfte att försäkra sig om att Colombias resurser förblir i rätta händer. I synnerhet gäller detta oljan. Pilger hävdar att reger-ingarna i USA och Storbritannien stödjer detta och använder kriget mot drogerna som före-vändning.

Det har nu gått så långt att 76 % av Colombias jord kontrolleras av tre procent av befolk-ningen. USA:s militära bistånd kan sägas gå direkt till terrornätverk i Colombia genom närhe-ten mellan militära och paramilitära styrkor. Dessa terrornätverk smugglar sedan kokain till USA för att på så sätt finansiera sina verksamheter.

Tony Blairs regering vägrar att säga var biståndet till Colombia hamnar: ”*Vi tillhandahål-ler inte detaljer om hela biståndet... om vi gjorde det så skulle det kunna minska stödets effek-tivitet och eventuellt utsätta brittisk personal för fara*”, hävdar Rammell.<sup>357</sup>

Den brittiska regeringen hyllar den colombianske presidenten Uribes insatser för att pressa tillbaka våldet. Emellertid görs ingen analys av till vilket pris detta görs. En medelklass har fått en tryggare tillvaro på bekostnad av förortsbefolkningen. Närmare 7 000 politiska mord och försvinnanden ägde rum under Uribes första år vid makten, hävdar Pilger.

Eftersom Storbritannien, i likhet med EU, följer USA:s hållning i frågan, utelämnas en mängd fakta. Till exempel kommer samtliga kemikalier som används vid kokainframställ-ningen i Colombia från USA och Europa. Vidare har Storbritannien genom British Petroleum (BP) gjort betydande oljeinvesteringar i Colombia. Bolaget, som skyddas av den colombianska militären, är delägare i ett oljeledningsbolag som nu utreds för att ha kopplingar till en be-ryktad armébrigad. Enligt en uppgift skall BP och några andra oljebolag, däribland ECOPE-TROL, Total och Triton, i distriktet Casanare, där några oljefält är belägna, ha betalat miljon-tals dollar till den colombianska polisen som varit inblandad i grova kränkningar av de mänskliga rättigheterna.<sup>358</sup>

### *Klagomål*

I ett klagomål 14 juni 2003, initierat av läkaren Matthias Rath, till den Internationella brott-målsdomstolen (ICC) anklagas en mängd fysiska personer – företrädare för företagssektorer samt militära och politiska sektorer – för en rad brott, däribland brott mot mänskligheten, bl a under kriget i Irak 2003.<sup>359</sup> Bland de som anklagas finns BP:s VD samt bolagets övriga direk-törer och styrelsemedlemmar som anses ha utnyttjat plundring och förstörelse i samband med anfällskriget mot Irak. I det som Rath m fl anger som bevis skall de anklagade, således inte endast BP, medvetet och systematiskt ha beslagtagit Iraks oljekällor och andra naturtillgångar för att exploatera dem för egen vinning. Vidare skall de anklagade, i syfte att dölja sina brott, ha försökt vilseleda världen att tro att beslagttaget av landets oljeresurser kommer att gagna det irakiska folket. I själva verket har de anklagade genom ockupationen av Irak och beslagta-gandet av dess tillgångar i ett anfällskrig gjort sig skyldiga till plundring och beslagttagande av fiendens egendom.<sup>360</sup>

<sup>357</sup> Pilger, s 2.

<sup>358</sup> Osewe, 2001.

<sup>359</sup> Rath Health Foundation – ICC-klagomål, 2003 s 2.

<sup>360</sup> Rath Health Foundation – ICC-klagomål, s 28.

De anklagade har medvetet begått brott i full vetskap om konsekvenserna av dessa. Enligt Rath m fl bör de fällas för medveten kränkning av mänsklighetens rätt till fred, medveten kränkning av mänsklighetens rätt till liv samt medveten kränkning av mänsklighetens rätt till hälsa. Till dess en juridisk process inleds skall punkterna i klagomålet kontinuerligt uppdateras, kompletteras och revideras.

I sitt klagomål citerar Rath m fl den amerikanske åklagaren i Nürnbergprocessen mot företagsledarna i olje- och läkemedelskartellen IG Farben. ”Om företagsledarnas brott inte bestraffas och de släpps fria, kommer de att begå ännu allvarligare brott i framtiden.”<sup>361</sup>

#### *Europaparlamentets resolution angående situationen i Colombia*<sup>362</sup>

Redan på hösten 1996 utfärdade Europaparlamentet en resolution i anledning av situationen i Colombia. Skälet var bl a upptrappat våld i Colombia sedan sommaren 1996, kränkningar av mänskliga rättigheter och godtyckligt dödande av civila. Dessa handlingar hade begåtts både av gerillatrupper, regeringens säkerhetsstyrkor och paramilitära grupper.

Under punkt 11 i resolutionen uppmanar Europaparlamentet Colombias dåvarande president Samper att offentliggöra hela rapporten från sin kommitté för de mänskliga rättigheterna om British Petroleum verksamhet Casanare i Colombia. Vidare uppmanas alla europeiska oljebolag att ha mycket höga krav beträffande mänskliga rättigheter och miljöskydd.

#### **4.1.2 Analys och diskussion British Petroleum m fl**

Storbritannien har genom BP gjort betydande oljeinvesteringar i Colombia. Vidare är bolaget, som skyddas av den colombianska militären, delägare i ett oljeledningsbolag som nu utreds för att ha kopplingar till okänd armébrigad. BP och några andra oljebolag, däribland ECOPE-TROL, Total och Triton, skall i distriktet Casanare, där några oljefält är belägna, ha betalat miljontals dollar till den colombianska polisen som varit inblandad i grova kränkningar av de mänskliga rättigheterna.

Den brittiska regeringen lär dessutom oreflekterat hylla den colombianske presidenten Uribes insatser för att pressa tillbaka våldet. En medelklass har fått en tryggare tillvaro på bekostnad av befolkning i förorter. Graverande är dock att uppemot 7 000 politiska mord och försvinnanden ägde rum under Uribes första år vid makten.

Det är i detta fall uppenbart att så länge stora pengar står på spel börjar makthavare tumma på tankar om alla människors lika värde etc. Ett sådant synsätt går stick i stäv med de värden som bl a den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter vill förmedla. I denna stadgas bl a skydd mot tortyr, slaveri och slavhandel samt rätt till liv.<sup>363</sup>

BP m fl oljebolag i regionen verkar inte sky några medel i sin strävan att gå sina aktieägare tillmötes. Det kortsiktiga vinstsyftet<sup>364</sup> synes överskugga andra intressen, t ex bevarandet av god publicitet. Frågan är om oljebolagen gjort beräkningar av vad negativ publicitet kostar dem och i så fall är beredda att acceptera sådana bakslag så länge kostnaderna understiger intäkterna. Med all sannolikhet gör bolagen någon form av lönsamhetsberäkning även i dessa fall, vilket kan förefalla cyniskt.<sup>365</sup>

<sup>361</sup> Rath Health Foundation – ICC-klagomål, s 36.

<sup>362</sup> Dokumentnummer: B4-1108/96. Celex nr: 596IP1108.

<sup>363</sup> Se avsnitt 3.5.1.

<sup>364</sup> Se avsnitt 3.7.1.

<sup>365</sup> Se avsnitt 3.3.6 och 7.6.



Vidare skaffar sig BP m fl oljebolag makt och inflytande i regionen, inte enbart p g a finansiell styrka, utan även genom att ha ett gott förhållande till den colombianska staten. Stat och företag har således ingått en allians mot oliktankande.<sup>366</sup>

Offren för den colombianska statens våld är fackligt aktiva, lärare, ledare för ursprungsbe-folkning och bönder som alla kämpar för social och ekonomisk rättvisa och mänskliga rättig-heter. Den colombianska staten åsidosätter folkliga krafter i syfte att försäkra sig om att Co-lombias resurser, framförallt oljan, förblir i rätta händer. Pilger hävdar att regeringarna i USA och Storbritannien stödjer detta under förevändning om krig mot droger.

BP, med stöd av Storbritannien, agerar på ett sätt som inte rimmar väl med de principer som fastställts inom ramen för Global Compact, t ex princip 2 där företag skall försäkra sig om att de inte är delaktiga i brott mot mänskliga rättigheter.<sup>367</sup> Ett liknande stadgande finns i OECD:s riktlinjer.<sup>368</sup>

Vidare strider BP:s agerande mot Kants kategoriska imperativ som innebär att ett handlan-de enbart skall ske utifrån sådana principer som skulle kunna upphöjas till allmän lag. Att använda förevändningar närhelst det passar leder till en urholkning av innebörden av att ljuga eftersom lögn står i relation till en förväntan att höra sanningen.<sup>369</sup> Emellertid kan användan-det av förevändningar vara ett sätt för BP och andra oljebolag i Colombia att ge sken av att uppfylla omvärldens förväntningar och krav. Omgivningen antar då att bolagen uppfyller de-ras förväntningar och krav, oavsett riktigheten i detta antagande. Förevändningarna syftar då till att skapa och upprätthålla legitimitet, en snygg fasad.<sup>370</sup> Problemet är att fasaden till slut krackelerar; i än högre takt sedan förtroendet väl en gång skadats.

BP:s agerande vittnar även om en vacklande värdegrund. Medarbetare behöver, tillsam-mans med andra, ha en gemensam förståelse av verkligheten eftersom de är sociala varelser. De måste också ha en gemensam syn på vad som är eftersträvansvärt. Uppfylls dessa förut-sättningar möjliggörs för människor att kunna leva och arbeta ihop och bilda en hållbar före-tagskultur, som aldrig godtar kränkningar av mänskliga rättigheter, vare sig direkt eller indi-rekt.<sup>371</sup>

Trots att Europaparlamentet redan på hösten 1996 utfärdade en resolution i anledning av det upptrappade våldet i Colombia och där alla europeiska oljebolag också uppmanades att ha mycket höga krav beträffande mänskliga rättigheter och miljöskydd, fortgår kränkningar av mänskliga rättigheter och godtyckligt dödande av civila. De finns således all anledning att vidta en mängd åtgärder som undanröjer företagets och staters incitament att kränka mänskli-ga rättigheter. Utvecklingen går visserligen i rätt riktning; OECD:s riktlinjer<sup>372</sup> gäller nu i alla länder och koder för bolagsstyrning<sup>373</sup> sprider sig runt om i världen. Emellertid är det, enligt vår mening inte tillräckligt. Exempelvis måste fler intressenter än ägarna, t ex konsumenter och andra som påverkas av bolagens verksamhet, ges större inflytande.<sup>374</sup>

<sup>366</sup> Se avsnitt 3.4.1.

<sup>367</sup> Se avsnitt 3.6.1 och 7.8.

<sup>368</sup> Se avsnitt 3.6.1.

<sup>369</sup> Se avsnitt 3.3.2.

<sup>370</sup> Se avsnitt 3.3.7.

<sup>371</sup> Se avsnitt 3.4.2.

<sup>372</sup> Se avsnitt 3.6.1.

<sup>373</sup> Se avsnitt 3.8.1.

<sup>374</sup> Se avsnitt 3.2 och även Caux Round Tables allmänna princip 1, avsnitt 7.9.

I det klagomål som Matthias Rath m fl lade fram i ICC<sup>375</sup> anklagas en mängd fysiska personer för en rad brott, däribland brott mot mänskligheten, bl a under kriget i Irak 2003. Bland de som anklagas finns BP:s VD samt bolagets övriga direktörer och styrelsemedlemmar som anses ha utnyttjat plundring och förstörelse i samband med kriget i Irak. Det kan synas anmärkningsvärt att inte någon fällts för de anklagelser klagomålet omfattar. Utan att gå närmare in på ICC:s jurisdiktion, som vi här utgår från omfattar alla anklagade, torde det övervägande skälet till ICC:s handlande vara brist på bevis samt det rådande politiska klimatet i världen. BP:s företrädare har stor makt, både i kraft av sina positioner men också av sina kontaktnät.<sup>376</sup> Det skall, tror vi, under sådana förutsättningar mycket till innan dessa företrädare fälls.

#### 4.1.3 Sammanfattning British Petroleum m fl

BP och andra oljebolag har förenklat sett, framförallt i Colombia, handlat efter vad som kan förväntas av vinstdrivande företag. Emellertid har bolagen i viss utsträckning blivit förblindade av sitt eget vinstsyfte och börjat agera på högst tvivelaktigt sätt. Konventioner, däribland den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, Global Compact, OECD:s riktlinjer, koder för bolagsstyrning, ICC m fl institutioner och regelverk, gör emellertid livet allt svårare för de bolag och företrädare för bolag som handlar djupt oetiskt och i strid mot dessa regelverk. Därför kommer vi i framtiden förhoppningsvis få se mindre av de skoheliga allianser som situationen i Colombia visar prov på.

## 4.2 Klädindustri: Hennes&Mauritz m fl

---

*H&M m fl klädföretag köper kläder från tillverkare som bryter mot en rad regelverk, bl a principer i Global Compact och Caux Round Table. H&M förnekar dock några av för företaget bekymmersamma uppgifter. Stora och mäktiga företag torde ha resurser att tillförsäkra sig om att deras leverantörer uppträder etiskt och i enlighet med både nationella och internationella regelverk.*

---

### 4.2.1 Empiri Hennes&Mauritz m fl

En mängd fabriker i Asien tillverkar kläder åt stora klädföretag som Hennes&Mauritz (H&M) och GAP. I en artikel i tidskriften Miljömagasinet beskriver författaren Carina Carlström sina intryck från en resa i Asien.<sup>377</sup>

Hung Wah-fabriken i Kambodja exporterar kläder till bl a H&M. En kvinnlig arbetare på fabriken berättar att hon stående synar kläder i 13 timmar per dag, först fyra timmar fram till lunch och därefter ytterligare nio timmar fram till kl 21 då hon slutar sitt arbete. Följden av detta är svullna ben och ibland så svåra smärtor att hon inte kan gå, hävdar hon. Skulle hon sätta sig ned riskerar hon tillsägelse från cheferna och i förlängningen avsked. Arbetstiden innebär övertidsarbete till kl 21 sex dagar i veckan. Dessutom arbetas det övertid fram till kl 16 även på söndagar.

---

<sup>375</sup> Se avsnitt 3.5.

<sup>376</sup> Se avsnitt 3.4.1.

<sup>377</sup> Carlström, 2001.

Vidare berättar denna kvinna om en tolk som för varje nyanställd får motsvarande 300-500 kr i mutor. Det ligger således i tolkens intresse att ställa till problem så att de anställda blir avskedade. Många av sömmerskorna har, för att kunna betala mutan som krävs för att få arbete på fabriken, betalat en månadslön alternativt tagit lån till hög ränta eller sålt egendom, t ex en ko. Sömmerskornas familjer hyser vanligtvis förhoppningar om att flickorna skall kunna tjäna in lånet och även få något över att skicka hem. Så är emellertid sällan fallet eftersom lönen knappt täcker flickornas uppehälle.

### *Hälsorisker*

Beträffande hälsoaspekter riskerar många sömmerskor sin hälsa under rådande ordning. På grund av den ekonomiska press flickorna lever under kollapsar många av utmattning. Först vid sådana händelser får sömmerskan gå hem, dock med kravet att arbeta redan nästföljande dag, hävdar kvinnan.

Vidare påstår denna kvinna att skulle hon stanna hemma utan läkarintyg, skulle hon förlora 70 kr trots att hennes dagslön, exklusive övertid, är omkring 15 kr. Fabriksledningen berövar henne således, olagligen, cirka fem dagars förtjänst om hon stannar hemma utan något intyg. Detta pågår trots att de flesta arbetare varken har råd att betala sjukvårdsavgiften eller transporten till läkare. Dessutom har de sällan tid att besöka läkare. Även om fabriken i Hung Wah har en egen, enkel sjukvårdsklinik, hävdar kvinnan att hon sällan går dit eftersom hon ändå aldrig tillåts gå hem efter ett sådant besök. Vidare betalar fabriken inte för medicin, trots skyldighet enligt lag.

Bränder förekommer ofta i textilfabriker p g a förekomsten av mer eller mindre lättantändliga tyger. Kvinnan berättar att fabriken sällan håller låsta. <sup>378</sup>

### *Övertid*

Grundlönen, utan övertid, är vid Hung Wah-fabriken cirka 450 kr per månad. Genom att arbeta övertid kan lönen öka till mellan 500 och 700 kr. Fabriken negligerar emellertid att kambodjansk lag föreskriver att arbetare minst måste ha en ledig dag per vecka; vidare att ordinarie arbetstid maximalt får vara 48 timmar i veckan och att övertid inte kan påtvingas. Trots detta arbetar de anställda vid Hung Wah-fabriken uppemot 85 timmar per vecka. Kvinnan hävdar att skulle hon tre gånger vägra arbeta övertid, skulle hon bli avskedad.

De anställdas arbete kontrolleras så noga att t o m fler än ett toalettbesök per dag anses för mycket. <sup>379</sup>

### *H&M:s uppgifter*

Enligt H&M stämmer inte den bild Carlström tecknar. Baserat på inspektioner och intervjuer i augusti 2001 hävdar H&M t ex att arbetarna vid Hung Wah-fabriken får 100 % i sjuklön första månaden mot uppvisande av läkarintyg, 50 % andra och tredje månaden och inget fjärde månaden.

De brister H&M noterat är bl a ofullständig dokumentation om de anställda, någon låst nödutgång och i vissa lokaler avsaknad av brandlarm. Emellertid säger sig H&M inte ha erfarenhet ofrivillig övertid eller olagliga avskedanden.

---

<sup>378</sup> Carlström, s 1-2.

<sup>379</sup> Carlström, s 2.

### *Fackföreningar*

Enligt Carlström finns inga fackföreningar på Hung Wah-fabriken. Vidare nämner hon att andelen fackligt anslutna kambodjanska klädarbetare är maximalt tio procent. Denna låga, men också något osäkra siffra beror dels på att många arbetare varnas av arbetsgivare från att gå med i en fackförening, dels på att många fackföreningar i praktiken inte är till någon större hjälp, dels på att ägare i regel motsätter sig fackföreningar.

I en del fall fångslas och t o m mördas fackföreningsledare. Ibland stängs fabriker p g a att en fackförening bildats där. Emellertid skall företaget Lindex ha upphört med godtyckliga avskedanden p g a en stark facklig ledare.<sup>380</sup>

### *Temperatur*

En fabrik, June Textile, skall år 2000 ha sålt kläder till H&M, hävdar fabriken vice VD. Detta förnekar emellertid H&M. Trots att fabriken är modern arbetar en del av de anställda med ångstrykning i hög, konstant temperatur på 30-35 grader.<sup>381</sup>

Arbetarna jobbar 60-72 timmar per vecka inklusive övertid. Endast under högsäsong arbetas det på söndagar, menar vice VD:n. Trots att denne hävdar att arbetarna bl a har 18 dagars betald ledighet enligt lag samt rätt att vara sjuka upp till 30 dagar per år menar arbetarna att dessa uppgifter inte stämmer. De hävdar tvärt emot att de förlorar sin lön från första dagen om de är sjuka.

### *Lön*

Fabriken June Textile producerar vidare för Nike och GAP och har en tämligen hög teknisk standard. Emellertid täcker inte lönen, cirka 400 kr i månaden, arbetarnas grundläggande behov. Halva lönen går till boendet, i form av ett rum i bostadsbaracker intill fabriken. Rummen har en yta på cirka fem kvadratmeter och är utrustade med en träbräns och en gasplatta på cementgolvet för matlagning. Det är vanligt att fyra arbetare delar ett rum och således sover på samma träbräns.

### *Strejk*

En strejk som utbröt bland textilarbetare i Kambodja i juli 2000 ledde till att även arbetare från June Textile anslöt sig. Vid en incident i samband med detta sköt vakter på fabriken skarpt ovanför huvudena på de arbetare som försökt ansluta sig till folkmassan utanför fabriken. Några av arbetarna fick emellertid skottskador. Ett resultat av strejken var att arbetarna på June Textile fick fem dollars höjning av månadslönen efter tre år av oförändrad lön. Någon sänkning av arbetstiden från 48 till 44 timmars arbetsvecka genomfördes emellertid inte.<sup>382</sup>

I juni 2000 pågick en strejk på fabriken Eternity p g a låg lön och i övrigt dåliga arbetsförhållanden. Enligt en ung flicka pågår arbetet ibland från kl sju på morgonen till kl sju nästföljande morgon. De arbetare som klagat varnas innan de eventuellt blir avskedade. Flickan berättar vidare att arbetsgivaren straffade henne och några andra som försökt bilda en fackförening genom ge dem sänkt lön. Som ett resultat av detta utbröt en strejk som emellertid inte fick avsedd effekt eftersom strejkbrytare gick in istället.

<sup>380</sup> Carlström, s 3.

<sup>381</sup> Carlström, s 3.

<sup>382</sup> Carlström, s 4.

### Klädmärken

Carlström frågade några arbetare på Eternity-fabriken vilka länder man exporterar till. Det framkom av märken på kläderna<sup>383</sup> att Sverige och H&M är några av dem. När H&M tog del av uppgifterna i svenska media förnekade företaget att man överhuvudtaget någonsin har köpt kläder från Eternity-fabriken.

#### 4.2.2 Analys och diskussion Hennes&Mauritz m fl

Ett stort antal fabriker i Asien tillverkar kläder åt stora klädföretag som H&M och GAP. En kvinna på Hung Wah-fabriken i Kambodja berättar att hon stående synar kläder i 13 timmar per dag. Följden av detta är ibland så svåra smärtor att hon inte kan gå och skulle hon sätta sig ned riskerar hon tillsägelse från cheferna och i förlängningen av avsked. Arbetstiden innebär övertidsarbete sju dagar i veckan. Grundlönen, vid Hung Wah-fabriken är motsvarande cirka 450 kr per månad och kan genom övertidsarbete öka till mellan 500 och 700 kr.

Arbetsgivaren vid Hung Wah-fabriken negligerar emellertid kambodjansk lag. När arbetarna tvingas arbeta övertid strider detta dessutom mot en rad principer, däribland Global Compacts princip 4<sup>384</sup> och Caux Round Tables sakägarprinciper angående anställda<sup>385</sup>.

Vidare berättar en kvinna om en tolk som för varje nyanställd får motsvarande 300-500 kr i mutor. Det ligger således i tolkens intresse att ställa till problem så att anställda blir avskedade. Många av sömmerskorna har vidare, för att kunna betala den muta som krävs för att få arbete på fabriken, betalat en månadslön alternativt tagit lån till hög ränta eller sålt egendom.

Enligt detta vittnesbörd bryter arbetsgivaren vid Hung Wah-fabriken mot t ex Global Compacts princip 10<sup>386</sup>, Caux Round Tables allmänna princip 7, många av dess sakägarprinciper angående anställda<sup>387</sup> samt OECD:s riktlinjer<sup>388</sup>.

Hung Wah-fabriken uppvisar många brister i arbetsmiljöhänsen. På grund av ekonomisk press kollapsar många sömmerskor av utmattning. Stannar de då hemma en dag utan läkarintyg förlorar de cirka fem dagslöner. Detta pågår trots att de flesta arbetare varken har råd eller tid att besöka läkare. Hung Wah-fabrikens egen sjukvårdsklinik är partisk och tillåter sällan arbetare att gå hem. Fabriken betalar heller inte för medicin, trots skyldighet enligt lag. Dessutom hålls fabriken nödutgångar ofta låsta trots att bränder är vanligt i textilfabriker.

Även fabriken June Textile uppvisar brister i miljöhänsen; en del anställda tvingas arbeta i temperatur på 30-35 grader. De anställda vid samma fabrik betalar cirka 50 % av sin lön till boendet; ett rum på cirka fem kvadratmeter som vanligen delas med andra.

Arbetsvillkoren och -miljöerna i de två fabrikerna uppfyller inte de krav som följer av bl a Global Compacts princip 1 och 7<sup>389</sup> och Caux Round Tables sakägarprinciper angående anställda punkt 2 och 8<sup>390</sup>. I sistnämndas andra punkt stadgas att arbetsgivaren skall ”*erbjuda arbetsvillkor som respekterar varje anställds hälsa och värdighet*”.

De strejker som utbrutit i Kambodja, däribland med textilarbetare från June Textile, har i vissa fall mötts av skottlossning. I en del fall fångas och t o m mördas fackföreningsledare.

<sup>383</sup> Märken med texten: Chiboogi – children of H&M.

<sup>384</sup> Se avsnitt 7.8.

<sup>385</sup> Se avsnitt 3.3.5 och 7.9.

<sup>386</sup> Se avsnitt 7.8.

<sup>387</sup> Se avsnitt 7.9.

<sup>388</sup> Se avsnitt 3.6.1.

<sup>389</sup> Se avsnitt 7.8.

<sup>390</sup> Se avsnitt 7.9.

Vid fabriken Eternity har försök att bilda fackföreningar stävjats genom att arbetsgivaren sänkt lönen för de inblandade. Fabrikerna bryter här mot bl a Global Compacts princip 3<sup>391</sup>, Caux Round Tables sakägarprinciper angående anställda punkt 5<sup>392</sup> samt OECD:s riktlinjer<sup>393</sup>.

Behandlingen av arbetarna vid de kambodjanska fabrikerna vittnar om en cynisk människosyn. Agerandet är oetiskt, kanske tydligast med avseende på pliktetik som handlar om huruvida en handling *är* rätt eller fel. Bl a skall här andra människor ses dem som mål i sig.<sup>394</sup>

När H&M m fl klädföretag p g a sitt vinstsyfte<sup>395</sup> anlitar tillverkare som handlar oetiskt och bryter mot en rad regler, både inhemska och internationella, smittar detta även av sig på dem själva.<sup>396</sup> Emellertid förnekar H&M att de uppgifter Carlström lämnar är helt sanningsenliga. Bl a skall inga olagliga avskedanden ha skett vid Hung Wah-fabriken. Här står ord mot ord. En möjlighet är att H&M har rätt. Emellertid finns grund att misstänka att företaget har starka incitament att dölja oegentligheter och framstå som ett socialt ansvarstagande företag.<sup>397</sup> Om så är fallet är företagets CSR-program utan äkta innehåll. Det skapar endast ytlig legitimitet.<sup>398</sup>

#### 4.2.3 Sammanfattning Hennes&Mauritz m fl

Genom att köpa kläder från tillverkare som bryter mot en rad regelverk, däribland några av principerna i Global Compact och Caux Round Table, medverkar H&M m fl klädföretag till brott mot dessa principer. Detta är i sig mycket allvarligt och förpassar dessa företag till skampålen. När H&M förnekar några av för dem prekära uppgifter vill företaget naturligt nog skydda sitt anseende och framstå som ett socialt ansvarstagande företag. Syftar åtagandet endast till att skapa och upprätthålla s k fasadlegitimation kommer denna fasad emellertid till slut att krackelera. I vissa fall står uppgift mot uppgift varför vi inte vill vara alltför snara att dra klara slutsatser. Emellertid har stora och mäktiga företag resurser att tillförsäkra sig om att deras leverantörer uppträder etiskt och i enlighet med både nationella och internationella regelverk. Därför är det allvarligt för företagen när berättelser som de från fabrikerna i Kambodja kommer till offentlighetens kännedom. Samtidigt är det ett tecken på att större uppmärksamhet kring CSR-frågor och informationsteknologi möjliggjort ökad exponering av företagen. En mängd regelverk och överenskommelser har dessutom kommit att skapa en alltmer finskalig måttstock gentemot vilken den internationella företagsamheten jämförs.

<sup>391</sup> Se avsnitt 7.8.

<sup>392</sup> Se avsnitt 7.9.

<sup>393</sup> Se avsnitt 3.6.1.

<sup>394</sup> Se avsnitt 3.3.2.

<sup>395</sup> Se avsnitt 3.7.1.

<sup>396</sup> Jfr t ex Caux Round Tables sakägarprinciper angående leverantörer punkt 6.

<sup>397</sup> Se avsnitt 3.3.6.

<sup>398</sup> Se avsnitt 3.3.7.

### 4.3 Leksaksindustri: Brio m fl

*Många av leverantörerna till leksaksfabrikanter såsom Brio, BR Leksaker, Coop, Ica, Toys R Us och Åhléns återfinns i Kina. Emellertid följer inte alla av dem lagar och regler om arbetstider, arbetsmiljö och minimilöner. Agerandet strider dels mot kinesisk lag, dels mot en mängd regelverk såsom principerna i Global Compact och Caux Round Table. De svenska företagen säger sig ofta inte upptäcka missförhållandena.*

#### 4.3.1 Empiri Brio m fl

Denna problemsituation rör leksakstillverkning i Kina.<sup>399</sup> I Sverige handlas leksaker för cirka fem miljarder kronor per år varav hälften under julhandeln. Av dessa leksaker produceras nästan 90 % i Asien, i första hand i Kina.

Ett reportageteam från Sveriges Television (SVT) reste till området Guangdong, en timmas resa med bil från Hong Kong. Området hyser en mycket stor del av Kinas exportindustri. Reportageteamet har kunnat skydda de arbetare som intervjuats genom att göra anonyma intervjuer med hjälp av en människorättsorganisation, Hong Kong Christian Industrial Committee (HKCIC).

#### *Fall från en fabrik*

En fabrik tillverkar bl a plastleksaker åt Åhléns, Coop, Ica och BR Leksaker. Nästan enbart kvinnor arbetar i fabriken där temperaturen är mycket hög och säkerheten bristfällig. En kvinna svimmade t ex under reportageteamets besök.

Enligt uppgifter som framkom under intervjuerna arbetar många upp till 14 timmar per dag sju dagar i veckan. Sov- och matsalar finns på fabriken eftersom andra alternativ inte är realistiska med tanke på den låga lönenivån. Trångboddhet är ett faktum; upp till 20 personer delar rum. Trots att några av de intervjuade uppgav att de arbetar hela sin vakna tid och inte har varit lediga ens en dag på sex månader har de inte råd att bo utanför fabriken.

Gentemot omgivningen försöker fabriken upprätthålla en bild av att regler och avtal följs. I likhet med Sverige har Kina lagar som reglerar arbetstider och löner. Några arbetare hävdade dock att falska lönelistor och manipulerade tidkort visas upp inför kontroller utifrån; vidare att de får betalt för att ljuga. Om det arbetarna uppger stämmer bryter fabriken både mot kinesisk lag och mot de svenska företagens etiska regler.<sup>400</sup>

#### *Generellt problem*

I en rapport<sup>401</sup> som organisationerna Swedwatch<sup>402</sup> och Fair Trade Center<sup>403</sup> framlagt, framgår att många svenska leksaksföretag blir vilseledda när de inspekterar sin tillverkning i Kina. De undersökta leverantörerna producerar leksaker åt de största företagen i svensk detaljhandel med egen import, d v s åt Brio, BR Leksaker, Coop, Ica, Toys R Us och Åhléns. Många leverantörer struntar i att följa lagar och regler om arbetstider och minimilöner; missförhållanden

<sup>399</sup> Bjurling & Ekelund 1, 2004.

<sup>400</sup> Bjurling & Ekelund 1, s 1.

<sup>401</sup> Rapporten bygger på intervjuer med drygt hundra arbetare hos leksaksleverantörer i Kina.

<sup>402</sup> Organisationen Swedwatch övervakar hur svenska företag bedriver sin verksamhet i utvecklingsländer.

<sup>403</sup> Fair Trade Center är en ideell förening som arbetar för rättvisare handel med utvecklingsländer.

som ofta inte upptäcks av de svenska företagen. Drygt tre fjärdedelar av leverantörerna bryter mot lagar och regler, uppger de som intervjuats. Vidare är, i drygt var femte undersökt fabrik, arbetsmiljön hälsofarlig och många av de anställda omfattas inte av någon försäkring.

Enligt intervjuuppgifter måste de anställda i mer än hälften av de undersökta fabriken arbeta upp till 14 timmar per dag och i två av tre fabriker har de anställda inte någon ledig dag i veckan.<sup>404</sup>

Tomas Persson, VD för svenska Brio, ser allvarligt på att leverantörerna inte följer regelverket. Han menar att ”[Brio] ställer höga etiska krav på de leksaker som tillverkas, marknadsförs och säljs under Brios varumärke.”<sup>405</sup>

Företaget Coop anser det vara oacceptabelt att de kinesiska leverantörerna vilseleder sina kunder. Företagets miljöchef, Åke Natt Och Dag hävdar att de missförhållanden som beskrivs i rapporten har sitt ursprung i brister på kinesisk arbetsmarknad. Han menar att fortsatt handel med Kina och långsiktiga relationer med leverantörer bidrar till att Coop kan fortsätta att ställa krav på förbättrade villkor på fabriken.<sup>406</sup>

Enligt reportageteamet framkommer en gemensam nämnare hos de leverantörer man intervjuat: De i västvärlden som köper in varorna ställer höga krav på de regler om kvalitet och etik som de upprättat. Emellertid är de inte beredda att betala vad det kostar. Tomas Perssons uttalande vittnar om detta: ”Vi måste överleva och konkurrera på samma villkor som alla andra.”<sup>407</sup>

### 4.3.2 Analys och diskussion Brio m fl

Leksaksindustrin uppvisar stora likheter med klädindustrin. Många av leverantörerna till Brio, BR Leksaker, Coop, Ica, Toys R Us och Åhléns struntar i att följa lagar och regler om arbetstider och minimilöner. Leksaksföretagens agerande rimmor härigenom illa med Caux Round Tables sakägarprincip angående leverantörer punkt 6. Emellertid hävdar de svenska företagen att missförhållandena ofta inte upptäcks.

Enligt intervjuuppgifter måste arbetarna i mer än hälften av de undersökta fabriken arbeta upp till 14 timmar per dag och i två av tre fabriker har arbetarna inte någon ledig dag i veckan.

När arbetsgivarna i de kinesiska fabriken struntar i arbetstidsreglering strider detta, dels mot kinesisk lag, dels mot en rad principer, bl a Global Compacts princip 4<sup>408</sup> och Caux Round Tables sakägarprinciper angående anställda<sup>409</sup>.

I mer än var femte undersökt fabrik är arbetsmiljön dessutom hälsofarlig och många av arbetarna omfattas inte heller av någon försäkring. Enligt uppgift har många arbetare inte råd att bo utanför fabriken trots att de arbetar hela sin vakna tid och inte har varit lediga ens en dag på sex månader. I en del fall delar så många som 20 arbetare rum.

Varken arbetsvillkor eller -miljöer står här i samklang med de krav som följer av bl a Global Compacts princip 1 och 7<sup>410</sup> och Caux Round Tables sakägarprinciper angående anställda

<sup>404</sup> Bjurling & Ekelund 2, 2004 s 1.

<sup>405</sup> Bjurling & Ekelund 2, s 2.

<sup>406</sup> Bjurling & Ekelund 2, s 2.

<sup>407</sup> Bjurling & Ekelund 1, s 2.

<sup>408</sup> Se avsnitt 7.8.

<sup>409</sup> Se avsnitt 7.9.

<sup>410</sup> Se avsnitt 7.8.



punkt 2 och 8<sup>411</sup>. I punkt 8 stadgas t ex att arbetsgivaren skall ”skydda anställda från undvikbara skador och sjukdomar på arbetsplatsen”.

Uppgifter om falska lönelistor och manipulerade tidkort som visas upp inför kontroller utifrån väcker misstanke om att arbetsgivarna i de kinesiska fabrikerna bryter mot en rad principer i Global Compact, i huvudsak princip 1, 2 och 4.<sup>412</sup> Enligt fjärde principen skall företagen avskaffa av alla former av tvångsarbete. När arbetsgivarna visar upp oriktiga lönelistor och manipulerade tidkort – allt för att göra ett gott intryck vid kontroller – innebär allt arbete utöver dessa uppgifter en form av tvångsarbete, anser vi. Om det dessutom stämmer att arbetare får betalt för att ljuga utnyttjar arbetsgivarna otillbörligen arbetarnas beroendeställning. Ett sådant agerande strider dels mot Global Compacts princip 10<sup>413</sup> enligt vilken ”företag bör motarbeta alla former av korruption, inklusive utpressning och bestickning”, dels mot Caux Round Tables allmänna princip 7, ett stort antal av dess sakägarprinciper angående anställda<sup>414</sup> samt mot några av OECD:s riktlinjer<sup>415</sup>.

Arbetsgivarna vid fabrikerna i Kina uppvisar stora etiska brister. Sannolikt har dessa arbetsplatser inga eller oklart formulerade etiska regler.<sup>416</sup> Skall arbetarna vid de kinesiska fabrikerna få en bättre tillvaro tror vi att arbetsplatserna måste formulera och klargöra sin värdegrund. Arbetarna skulle kanske dessutom arbeta mer effektivt om de bättre kände det sammanhang de verkar i.<sup>417</sup> De stora företagen, såsom t ex Brio, har här ett stort ansvar att föregå med gott exempel både beträffande värdegrunder och beträffande etiska riktlinjer. Brio säger sig också ställa höga etiska krav på de leksaker som tillverkas, marknadsförs och säljs under Brios varumärke. Vi misstänker att något går fel i kommunikationsprocessen med leverantörerna. Såväl kulturella skillnader som semantiska svårigheter medför att syftena med de etiska kraven inte förverkligas fullt ut.<sup>418</sup>

Dessvärre hotas utvecklingen mot större socialt ansvarstagande av den konkurrens som bl a Brio säger sig uppleva: ”Vi måste överleva och konkurrera på samma villkor som alla andra.” Vi är benägna att hålla med. Emellertid är ett sådant uttalande något bakåtsträvande, i linje med Friedmans från 1970 om att ekonomi och etik inte skall sammanblandas och att verksamhetens enda samhällseliga skyldighet är att generera vinst.

Frågan är vem som skall våga bryta trenden och ha mod att ådra sig initialt högre kostnader på en bättre arbetsvillkor för sina anställda. Några företag måste kanske göra avkall på sina strävanden efter vinstmaximering.<sup>419</sup> Vi anser att företagen i de rikare länderna måste gå bränschen för en sådan utveckling. Caux-principerna<sup>420</sup> är ett exempel på sådana strävanden, prop 2004/05:178 om aktiebolag med särskild vinstutdelningsbegränsning ett annat.<sup>421</sup>

Skulle dessutom fler intressenter än endast aktieägarna – t ex de anställda samt kinesisk stat och kommun – ha större inflytande än idag skulle företagen tvingas anpassa sig till nya

<sup>411</sup> Se avsnitt 7.9.

<sup>412</sup> Se avsnitt 7.8.

<sup>413</sup> Se avsnitt 7.8.

<sup>414</sup> Se avsnitt 7.9.

<sup>415</sup> Se avsnitt 3.6.1.

<sup>416</sup> Se avsnitt 3.3.2.

<sup>417</sup> Se avsnitt 3.4.2.

<sup>418</sup> Se avsnitt 3.4.2 och 3.4.3.

<sup>419</sup> Se avsnitt 3.7.1.

<sup>420</sup> Se avsnitt 3.3.5 och 7.9.

<sup>421</sup> Se avsnitt 3.7.1.

krav.<sup>422</sup> De regelverk kring arbetstagarrepresentation som redan finns på en rad håll i världen kan förhoppningsvis få fäste även i Kina; säkerligen i takt med att den kinesiska befolkningen får större köpkraft och därmed också börjar ställa krav.<sup>423</sup> Vidare har massmedia, som är ett exempel på s k sekundära intressenter, förmåga att påverka den allmänna opinionen beträffande företagen.<sup>424</sup>

### 4.3.3 Sammanfattning Brio m fl

Många av leverantörerna till leksaksfabrikanter, t ex till Brio, struntar i att följa lagar och regler om arbetstider, arbetsmiljö och minimilöner. Agerandet strider dels mot kinesisk lag, dels mot en mängd regelverk såsom principerna i Global Compact och Caux Round Table. Arbetsgivarna vid fabrikerna i Kina uppvisar stora etiska brister. Därför bör dessa arbetsplatser formulera och klargöra sin värdegrund. De stora leksaksföretagen, t ex Brio, har här ett stort ansvar att föregå med gott exempel. Beklagligtvis hotas en sådan utveckling av den konkurrens som bl a Brio säger sig uppleva. Företagen i de rikare länderna bör därför leda en utveckling där de ser mer nyanserat på sina strävanden efter vinstmaximering. Caux-principerna och, här i Sverige, förslaget angående aktiebolag med särskild vinstutdelningsbegränsning är exempel på sådana strävanden.

Dessutom bör fler intressenter än endast aktieägarna få större inflytande inom leksaksindustrin. Vidare kan regler kring arbetstagarrepresentation förhoppningsvis utvecklas i Kina i takt med att den kinesiska befolkningen får större köpkraft och därmed också börjar ställa krav.

## 4.4 Vattenförsörjning: Bechtel Corporation

---

*Försörjningen av dricksvatten i den bolivianska staden Cochabamba privatiserades 1999. Bechtel Corporation m fl höjde vattenavgifterna med upp till 300 %. Stora protester utbröt vilket ledde till att många människor arresterades och vid sammandrabbningar mellan lokalbefolkning och regeringens kravallpolis dödades minst en person.*

---

### 4.4.1 Empiri Bechtel Corporation

I Cochabamba, en av de större städerna i Bolivia, skapades, som ett led i Världsbankens omstrukturering av Bolivias skulder, ett s k strukturanpassningsprogram. Detta förde med sig en våg av privatiseringar och nedskärningar inom samhällsservice. Försörjningen av dricksvatten i Cochabamba, belägen i en nästan ökentorr region med stor vattenbrist, privatiserades 1999. De bolivianska myndigheterna hyrde ut Cochabambas vatten till ett nybildat bolivianskt företag, Aguas del Tunari, en division inom den amerikanska byggjätten Bechtel Corporation. År 2000 övertogs, genom koncession, verksamheten av International Waters, ett konglomerat av det bolivianska bolaget, det italienska Edison SpA och Bechtel Corporation. Genom lagstiftning som godkänkts av Bolivias kongress och president gavs vidare International Waters makt

---

<sup>422</sup> Se avsnitt 3.2.

<sup>423</sup> Se avsnitt 3.7.3.

<sup>424</sup> Se avsnitt 3.2.

att kontrollera bevattningssystem och bybrunnar på landsbygden.<sup>425</sup> Delvis hade sådana system byggts inom projekt utan statliga bidrag.<sup>426</sup>

International Waters höjde vattenavgifterna med, i vissa fall, upp till 300 %. I ett land där minimilönen är mindre än 100 dollar i månaden uppgick vattenräkningarna ibland till 20 dollar per månad; en kostnad för att livnära en familj på fem personer i två veckor. En proteststorm utbröt och en folkrörelse – La Coordinadora, Koalitionen till försvar för vattnet och livet – bildades i januari 2000. Genom massmobilisering stoppade Koalitionen all verksamhet i Cochabamba under fyra dagar. Under januari och februari 2000 begav sig miljontals bolivianer till Cochabamba. En generalstrejk genomfördes och alla transporter hindrades. Regeringen svarade med ett löfte om en prissänkning; något som aldrig infriades. Koalitionen anordnade en fredlig demonstration i februari 2000 varvid krav restes på att lagen om dricksvatten och renhållning skulle dras tillbaka. Vidare krävde Koalitionen att de förordningar som tillät privatisering skulle ogiltigförklaras, att vattenkoncessionen skulle upphävas och att medborgarna skulle få vara med att utarbeta en vattenresurslag. Koalitionens grundläggande argument var att vatten måste betraktas som gemensam egendom. Slagord som ”Vatten är Guds gåva och inte en vara” och ”Vatten är liv” användes.<sup>427</sup>

I april 2000 införde regeringen undantagstillstånd i syfte att tysta protesterna. Många aktivister arresterades och medier censurerades. Vid sammandrabbningar mellan lokalbefolkning och regeringens kravallpolis dödades minst en person.<sup>428</sup> Folkrörelsen, som förenade stad och land, tvingade regeringen att säga upp kontraktet med International Waters i april 2000. Aquas del Tunari och Bechtel lämnade Bolivia och det tidigare kommunala vattenbolaget, Servicio Municipal del Agua Potable y Alcantarillado (SEMAPO) övergick till det bolivianska folket.<sup>429</sup>

Som en reaktion stämde Bechtel den bolivianska staten på 25 miljoner dollar i kompensation inför ICSID, Världsbankens internationella centralorgan för biläggande av investeringstvister. Världsbanken hade, som nämnts, varit inblandad i privatisering av vattenförsörjningen i Cochabamba.<sup>430</sup> Bechtels stämning har fört med sig att den bolivianska regeringen regelmässigt trakasserar och hotar Koalitionens aktivister.

Bechtel är också engagerat i en rad andra länder, däribland Irak. Företaget har tecknat kontrakt värda 680 miljoner dollar för återuppbyggnad av Irak. Kontrakten avser bl a kommunala vattenlednings- och kloaksystem, större bevattningsstrukturer, muddring, reparation och modernisering av hamnen i Umm Qasr. Företagets verksamhet i Irak är enligt Vandana Shiva ett recept på katastrof.<sup>431</sup>

#### 4.4.2 Analys och diskussion Bechtel Corporation

Försörjningen av dricksvatten i Cochabamba privatiserades 1999 när de bolivianska myndigheterna lät ett nybildat bolivianskt företag ta över ansvaret. Året därpå övertogs verksamheten

<sup>425</sup> I oktober 1999 antogs ”lagen om dricksvatten och renhållning”. Härigenom avskaffades de statliga subventionerna och privatisering möjliggjordes.

<sup>426</sup> International Union of Food, Agricultural, Hotel, Restaurant, Catering, Tobacco and Allied Workers’ Associations, 2004 s 6.

<sup>427</sup> Shiva, 2003 s 1.

<sup>428</sup> Det förekommer uppgifter om upp till sex döda (Filmen *The Corporation*, se avsnitt 1.1).

<sup>429</sup> Shiva, s 1.

<sup>430</sup> Kjellström et al., 2005 s 180.

<sup>431</sup> Shiva, s 1.

av International Waters, en sammanslutning av det bolivianska bolaget, det italienska Edison SpA och amerikanska Bechtel Corporation.

International Waters höjde emellertid vattenavgifterna med upp till 300 % och i många fall uppgick de månatliga avgifterna till 20 % av en genomsnittlig boliviansk månadslön.

Vad vi här ser prov på är bristande konsekvensanalys och en cynisk människosyn. Aktiebolaget och dess motsvarigheter är visserligen juridiska personer med fördelar såsom frihet från personligt betalningsansvar för bolagets skulder och att man bara ansvarar med sitt insatta aktiekapital.<sup>432</sup> Emellertid medför vinstintressets överordnade ställning att andra intressen, t ex att alla bolivianer skulle kunna åtnjuta dricksvatten till en *för dem* rimlig kostnad, lätt åsidosätts.<sup>433</sup> Privatiseringen av Cochabambas vatten är ett exempel på detta.

En proteststorm utbröt av naturliga skäl och under januari och februari 2000 begav sig miljontals bolivianer till Cochabamba. Regeringen lovade prissänkningar som aldrig infriades. I april 2000 införde regeringen istället undantagstillstånd i syfte att tysta protesterna. Många aktivister arresterades, medier censurerades och vid sammandrabbningar mellan lokalbefolkning och regeringens kravallpolis dödades åtminstone en person.

Stora multinationella företag har här fått mycket stor makt, så stor att de i praktiken kan styra länder att öppna eld mot sina egna medborgare. Bechtel Corporation m fl kunde i kraft av sin ekonomiska makt förmå den bolivianska regeringen att ingå en allians där regeringen sedermera sökte vilseleda människor att tro att de väntade bättre tider.<sup>434</sup>

Det agerande Bechtel Corporation m fl visade prov på åskådliggör tydligt hur aktieägarnas intressen går före andra intressenters. Primära intressenter, t ex kunder, förbisågs helt och hållet. Vidare verkar Bechtel Corporation m fl kraftigt ha underskattat sekundära intressenter såsom exempelvis massmedia. Massmedia kan ju genom sin nyhetsrapportering lyfta fram oegentligheter och påverka den allmänna opinionen beträffande företag.<sup>435</sup>

Om etik handlar om att främja det gemensamma bästa, d v s något som bygger på värden som av de flesta upplevs som goda, värdefulla och eftersträvansvärda, lyckades Bechtel Corporation m fl inte med detta. I stället verkar företagsgruppen snarare ha handlat i linje med Friedmans uttalande om att ekonomi och etik inte skall sammanblandas och att verksamhetens enda samhällseliga skyldighet är att generera vinst.<sup>436</sup>

Hade i Bechtel Corporation m fl funnits ett större inslag av arbetstagarrepresentation där de anställda hade kunnat utöva inflytande på företagets verksamhet, hade sannolikt en mer nyanserad diskussion förts och prishöjningar på upp till 300 % kunnat undvikas.<sup>437</sup>

Det agerande Bechtel Corporation m fl uppvisade strider bl a mot Caux Round Tables allmänna principer 1, 2 och 4 samt en rad av dess sakägarprinciper beträffande kunder.<sup>438</sup> I Caux Round Tables allmänna princip 1 stadgas bl a:

*”Ett företags värde för samhället ligger i det välstånd och den sysselsättning som företaget skapar och de marknadsvärdiga produkter och tjänster som det förser konsumenter med till ett rimligt pris i förhållande till kvalitet. För att skapa ett sådant samhällsvärde måste företaget upprätthålla sin egen ekonomiska hälsa*

<sup>432</sup> Se avsnitt 3.1.1.

<sup>433</sup> Se avsnitt 3.7.1.

<sup>434</sup> Se avsnitt 3.4.1.

<sup>435</sup> Se avsnitt 3.2.

<sup>436</sup> Se avsnitt 3.3.

<sup>437</sup> Se avsnitt 3.7.3.

<sup>438</sup> Se avsnitt 7.9.

*och vitalitet, men enbart överlevnad är inte ett tillräckligt mål... Som ansvarsfull medborgare av lokala, nationella, regionala och globala samhällen i vilka de bedriver verksamhet, deltar företagen i formandet av framtiden för dessa samhällen.”*

Vidare stadgas i Caux Round Tables allmänna princip 4 bl a att ”dessutom bör [företagen] erkänna att en del handlingar, trots att de är lagliga, ändå kan få olyckliga konsekvenser”.

I Caux Round Tables sakägarprinciper beträffande kunder punkt 1 stadgas att ”[företagen] har därför ett ansvar att förse [sina] kunder med produkter och tjänster av högsta kvalitet i överensstämmelse med deras önskemål”.

Bechtels m fl agerande ligger inte heller i linje med några av OECD:s riktlinjer. Dessa anger bl a att konsumenters intressen skall tillvaratas.<sup>439</sup> På sin höjd har Bechtel m fl uppnått nivå två i Carrolls pyramid, d v s företagsgruppen lyckas varken ta något etiskt eller filantropiskt ansvar.<sup>440</sup> Denna iakttagelse förstärks av att Bechtel stämde den bolivianska staten på 25 miljoner dollar i kompensation inför ICSID och därmed bidrog till den bolivianska regeringens trakasserier av Koalitionens aktivister.<sup>441</sup>

#### **4.4.3 Sammanfattning Bechtel Corporation**

När försörjningen av dricksvatten privatiserades i den bolivianska staden Cochabamba 1999 höjde Bechtel Corporation m fl vattenavgifterna med upp till 300 %. I många fall uppgick avgifterna per månad till 20 % av en genomsnittlig boliviansk månadslön. Vinstintresset medförde att andra intressen åsidosattes. De protester som utbröt ledde till att regeringen införde undantagstillstånd. Många aktivister arresterades, medier censurerades och vid sammandrabbningar mellan lokalbefolkning och regeringens kravallpolis dödades minst en person.

Bechtel Corporation m fl hade i detta fall mycket stor makt, vilket i praktiken styrde den bolivianska regeringen att öppna eld mot sina egna medborgare.

Det agerande Bechtel Corporation m fl uppvisade rimmar illa med Caux Round Tables principer samt OECD:s riktlinjer. Bechtels m fl beteende nådde inte högre än till nivå två i Carrolls pyramid, d v s företagsgruppen tog endast ekonomiskt och juridiskt ansvar. När Bechtel senare stämde den bolivianska staten på 25 miljoner dollar i kompensation var detta ytterligare en bekräftelse på denna iakttagelse.

## **4.5 Olje- och militärindustri: Halliburton**

---

*Företaget Halliburton är omskrivet. Securities Exchange Commission har bötfällt företaget för att ha manipulerat sin redovisning utan att informera om detta. Halliburton har vidare krävt miljontals dollar som betalning för icke-existerande måltider i Irak och Pentagon miss-tänker att företaget tagit ut ett oljepris motsvarande två gånger marknadspriset. Halliburton har även varit inblandat i mutaffärer.*

---

<sup>439</sup> Se avsnitt 3.6.1.

<sup>440</sup> Se avsnitt 3.6.2.

<sup>441</sup> Jfr avsnitt 3.4.1.

### 4.5.1 Empiri Halliburton

Företaget Halliburton har varit omskrivet, inte minst sedan kriget i Irak 2003. T ex bötfällde år 2004 Securities Exchange Commission (SEC), d v s den amerikanska finansinspektionen, Halliburton på 7,5 miljoner dollar med hänvisning till att bolaget skulle ha manipulerat redovisningen av sina kostnader utan att informera om detta. Detta lär ha ökat Halliburtons vinst 1998 med 46 %. Brottet bestod, enligt SEC, inte i att Halliburton förändrat sin redovisning utan i att företaget inte berättat om förändringen. Vicepresident Dick Cheney, som var VD när felaktigheterna begicks, slapp både kritik och böter i motsats till företagets dåvarande finanschef och controller. Controllern ådrog sig böter på motsvarande 375 000 kr medan finanschefen stämde av SEC.

Vidare har Halliburton fått omfattande kontrakt beträffande återuppbyggnaden i Irak. Kontrakten avser i huvudsak transporter, livsmedelsleveranser och soldatbostäder. Sammantaget är Halliburtons kontrakt i Irak värda mer än 100 miljarder kronor. Bolagets omsättning ökade mellan år 2003 och 2004 från 90 miljarder till 150 miljarder kronor, en ökning med 67 %.<sup>442</sup>

Halliburton misstänks vidare för flera fall av mutor samt överprissättning av oljeleveranser. Dessutom har bolaget fått miljontals dollar som betalning för måltider i militära anläggningar i Irak; måltider som aldrig existerat.<sup>443</sup> Den amerikanska armén, hårt kritiserad för sin upphandling utan anbudsfordrande, övervägde hösten 2004 att hålla inne 15 % av betalningarna till Halliburton.<sup>444</sup> Beträffande överpriser har Pentagon inte godtagit ett flertal krav på betalning från Halliburton. Två av dessa uppgår till cirka 2,7 miljarder dollar. Pentagon misstänker vidare att Halliburton tagit ut ett oljepris motsvarande två gånger marknadspriset.<sup>445</sup>

USA:s justitiedepartement har även inlett en brottsundersökning mot det Texasbaserade Halliburton. Undersökningen gäller misstanke om brott mot handelsrestriktioner med Iran.<sup>446</sup>

Beträffande mutmisstankarna mot Halliburton erkänner bolaget att två av dess chefer mottagit sex miljoner dollar från ett företag i Kuwait, ett företag som också verkar i Irak. En taleskvinna för Halliburton hävdade att *”vi tolererar inte sådant på någon nivå inom Halliburton”*.<sup>447</sup>

Bolaget i Kuwait har haft uppdrag för Halliburtons dotterbolag KBR<sup>448</sup>, som bl a bygger läger och lagar mat till de amerikanska trupperna i Irak. KBR:s kontrakt i Irak är värt 3,6 miljarder dollar. De stora kontrakten har framförallt gått till de företag som varit lojala mot USA under Irakkriget. Halliburton självt skall ha fått två ”huvudkontrakt” värda cirka 16 miljarder dollar. Sverige är inte godkänt i detta hänseende. Företaget Skanska har deklarerat att bolaget avstår från att ge anbud på uppdrag i Irak, i huvudsak på grund av riskerna. Emellertid har svenska företag som Volvo och Ericsson varit intresserade av att åtminstone stå som underleverantörer till av USA godkända företag. ABB fick hösten 2004 en order på drygt 50 miljoner kronor som underleverantör till Halliburton avseende kraftförsörjningsutrustning till ett reningsverk.<sup>449</sup>

<sup>442</sup> Tulin 1, 2004 s 1.

<sup>443</sup> Tulin 2, 2004 s 1.

<sup>444</sup> Tulin 1, s 1.

<sup>445</sup> Tulin 2, s 1.

<sup>446</sup> Dick Cheney i ny skandal, 2004-08-05.

<sup>447</sup> Tulin 2, s 1.

<sup>448</sup> KBR är ett världsomspännande bolag som arbetar inom byggindustrin med bl a underhåll, logistik och projektledning.

<sup>449</sup> Tulin 1, s 2.

I politiskt hänseende hyser många misstro mot Halliburton. En del demokrater i USA:s kongress menar att Halliburton kapat åt sig de lukrativa kontrakten genom politiska kontakter.<sup>450</sup>

#### 4.5.2 Analys och diskussion Halliburton

I det faktum att Halliburton förändrade sin redovisning utan att ha berättat om förändringen skönjer vi dels ett starkt vinstintresse, dels etiska brister. Halliburtons incitament<sup>451</sup> att göra stora vinster visar hur aktieägarnas intressen sätts framför andra intressenters.<sup>452</sup> Emellertid underskattade företaget den kraft som finns i negativ publicitet.<sup>453</sup>

Överlag vittnar många av anklagelserna mot Halliburton om att företaget brister i sin etik.<sup>454</sup> Att bolaget krävt miljontals dollar som betalning för icke-existerande måltider i militära anläggningar i Irak är inte etiskt med avseende på framförallt dygdetik. Liknande resonemang kan föras beträffande Pentagons misstanke om att Halliburton tagit ut ett oljepris motsvarande två gånger marknadspriset. Brytting hävdar att en ”god” organisation kännetecknas av vänlighet, lojalitet, stolthet och förmåga att känna skam.<sup>455</sup> Den sistnämnda egenskapen kan kanske ifrågasättas i Halliburtons fall, att döma av våra källor.

Beträffande de mutor två av Halliburtons chefer mottagit kan hävdas att ett sådant agerande strider mot en mängd riktlinjer, däribland Global Compacts princip 10<sup>456</sup>, Caux Round Tables allmänna princip 7<sup>457</sup> samt några av OECD:s riktlinjer<sup>458</sup>.

När Halliburton erkände att två av dess chefer mottagit sex miljoner dollar från ett företag i Kuwait kan hävdas att Halliburton gjorde så gott man kunde i en ohållbar situation. Taleskvinnans uttalande att Halliburton inte tolererar mutor på någon nivå i företaget är ett tecken på strävanden att skapa fasadlegitimation. Organisationer som har förmåga att upprätthålla hög legitimitet blir mer betrodda och ifrågasätts inte i lika hög grad som andra organisationer.<sup>459</sup>

Om Halliburton står för de värden man säger sig ha, t ex beträffande korrupktion, har företaget mycket arbete framför sig innan värdegrunden förankrats och fått genomslag i handling. Trollestad hävdar t ex att människor i en organisation behöver ha en gemensam förståelse av verkligheten och att de också i vissa avseenden måste ha en gemensam syn på vad som är eftersträvansvärt. Först då kan en god företagskultur bildas.<sup>460</sup>

I politiskt hänseende hyser många människor misstro mot Halliburton och menar att Halliburton fått de lönsamma kontrakten genom politiska kontakter. Denna misstro är lätt att instämna i. Makt med avseende på främst kompetens och ekonomi samt ett utpräglat kontaktnät med bl a Bush-administrationen gör Halliburton mycket inflytelserikt. Härigenom kan det också kontrollera dagordningen.<sup>461</sup>

<sup>450</sup> Tulin 2, s 1.

<sup>451</sup> Se avsnitt 3.3.6.

<sup>452</sup> Se avsnitt 3.7.1.

<sup>453</sup> Se avsnitt 3.2.

<sup>454</sup> Se avsnitt 3.3.

<sup>455</sup> Se avsnitt 3.3.3.

<sup>456</sup> Se avsnitt 7.8.

<sup>457</sup> Se avsnitt 7.9.

<sup>458</sup> Se avsnitt 3.6.1.

<sup>459</sup> Se avsnitt 3.3.7.

<sup>460</sup> Se avsnitt 3.4.2.

<sup>461</sup> Se avsnitt 3.4.1.

### 4.5.3 Sammanfattning Halliburton

Företaget Halliburton har varit omskrivet, inte minst sedan kriget i Irak 2003. SEC bötfällde t ex Halliburton på 7,5 miljoner dollar för att ha manipulerat sin redovisning utan att informera om detta. Vi anar här dels ett starkt vinstintresse, dels etiska brister.

Halliburton krävde vidare miljontals dollar som betalning för icke-existerande måltider i militära anläggningar i Irak under kriget och Pentagon misstänker att Halliburton tagit ut ett oljepris motsvarande det dubbla marknadspriset. Det är inte etiskt, framförallt med avseende på dygdetik.

Halliburtons inblandning i mutaffärer är förkastligt mot bakgrund av en rad riktlinjer, t ex Global Compacts princip 10, Caux Round Tables allmänna princip 7 samt några av OECD:s riktlinjer. Halliburton behöver således arbeta med sin värdegrund och se till att den förankras hos medarbetarna. Emellertid kan ett hinder på vägen vara den makt Halliburton besitter, vilket möjliggör för företaget att bete sig mindre bra utan att det nämnvärt påverkar verksamheten negativt.

## 4.6 Kemiindustri: Union Carbide Corporation

---

*I en av det amerikanska företaget Union Carbides anläggningar i Indien inträffade 1984 en katastrof av sällan skådat mått. Ett giftigt gasutsläpp från fabriken medförde att tusentals människor fick sätta livet till och att ytterligare tiotusentals fick livshotande skador. Företaget har med alla medel försökt undgå ansvar för det inträffade.*

---

### 4.6.1 Empiri Union Carbide Corporation

Den 2 december 1984 läckte mer än 34 ton giftgas ut över ett stort område i och omkring staden Bhopal i Indien. Man beräknar att cirka 7 000 människor dog under de första dagarna och ytterligare över 15 000 befaras ha dött i sviterna efter gasutsläppet. Över 500 000 människor blev allvarligt sjuka och fortfarande, 20 år efter katastrofen, behöver mer än 100 000 människor medicinsk behandling.

Företaget i Bhopal som släppte ut giftgasen hette Union Carbide India Limited (UCIL) och var dotterföretag till det transnationella USA-ägda företaget Union Carbide Corporation (UCC). År 2001 såldes UCC till Dow Chemicals som nu fick ett företagsansvar.

Det var främst gasen metylisocyanat som läckte ut. Den är dödlig i små koncentrationer vid inandning och vid hudkontakt. UCC beslutade att förvara stora kvantiteter högrisksubstanser på fabriksområdet utan vidta tillräckliga säkerhetsåtgärder. Den teknik UCC tillämpade i Indien höll inte samma säkerhetsnivå som den företaget hade i USA. Företaget införde inte heller den krisberedskap man hade i USA om det skulle ske en olycka. Det fanns t ex inget automatiskt larm som skulle kunna varna omkringboende vid en olycka. Men långt före katastrofen visste fabriksledningen att fabriken hade brister. 1980 läckte innehållet i en syratank ut på marken. I mars 1982 rapporterade fabriken en läcka och i april samma år antecknades fortsatt läckage som orsakade stora problem. Företagets personal undersökte säkerheten i maj 1982 och rapporterade att läckorna var svårkontrollerbara, att fabriken utrustning var gammal, sliten och orsakade onödiga problem.<sup>462</sup>

---

<sup>462</sup> Amnesty International 2, 2004.



Ingen i Bhopal visste att 1900-talets värsta industriella katastrof var å färde. Tonvis av metylisocyanat läckte ljudlöst ut i atmosfären 2-3 december 1984. Redan kl 23.30 den 2 december hade en tjänsteman informerat sin chef om att gas läckte ut, men inte förrän 00.50 slogs larm varvid en stark siren började tjuta. Men läckan gick inte att kontrollera utan människor försökte istället fly i motsatt riktning i förhållande till vindriktningen. Ingen tjänsteman brydde sig om att varna befolkningen runt fabriken.

På några timmar fylldes alla sjukhus i Bhopal av gasskadade. All personal arbetade dygnet runt, men eftersom man inte visste vilken gas som läckt ut kunde symtomen bara lindras. Fabriksledningen höll tyst om de kemiska substanser som läckt ut och om vilka motmedel som kunde användas. Inte ens efter 20 år har UCC i detalj nämnt något om gasens innehåll.

Marken kring den nu stängda fabriken är förgiftad. Jorden går inte att odla och grundvattnet är förgiftat. Det går inte att försörja sig på de arbeten den lokala befolkningen alltid haft, främst jordbruk. Hela samhället är upplöst.<sup>463</sup>

En rapport från Greenpeace, från november 1999, framhåller att fabriksområdet och dess omedelbara närhet är förgiftat av kemikalier från den normala driften, från spill och olyckor eller från avfall och lagrat material från fabriken. Rapporten räknar upp ett stort antal giftiga kemikalier som hittats i koncentrationer från 500 till 600 gånger högre än de som rekommenderas av USA:s miljöskyddsmyndighet. Samtliga kemikalier är giftiga, troligen också cancerogena.

Vem bär ansvar för katastrofen? Enligt indisk lag har regeringen ansvar för sina medborgares mänskliga rättigheter, speciellt inom ramarna för de internationella konventioner Indien ratificerat. Indiska medborgare är av staten garanterade rätten till liv och till hälsa. Det ansvaret kan staten ta bara om man kräver att de som orsakar kränkningar av mänskliga rättigheter inom landets gränser i sin tur ansvarar för de problem de orsakar. Indiens högsta domstol har därför slagit fast att företag är ansvariga för den miljöförstöring deras verksamhet orsakar och att företagen måste kompensera alla drabbade.

I katastrofens efterdyningar vägrade UCC av kommersiella skäl avslöja den giftiga gasens sammansättning, vilket försvårade läkarnas kamp mot dess skadeverkningar. Bolagets styrelseordförande – amerikanen Warren Anderson – besökte omgående Bhopal, och arresterades genast. Han släpptes mot en symbolisk borgenssumma och tog därefter första planet hem till USA för att aldrig mer återkomma till Indien, trots att t o m en internationell arresteringsorder utfärdats via Interpol.

Efter segdragna förhandlingar förlikades slutligen UCC och den indiska staten år 1989. Detta innebar att företaget inte dömdes för något brott men emellertid tvingades betala 470 miljoner dollar i skadestånd. Summan kan tyckas hög men räknat per offer rör det sig om låga ersättningsbelopp. Räknat utifrån aktiekapital innebar skadeståndet endast en förlust på 43 cent per aktie eller cirka 4 000 kr per drabbad person. Ingen ansvarig har hittills ställts till svars för det inträffade.<sup>464</sup>

#### *Företagets kommentar*

I UCC:s officiella uttalande beträffande katastrofen i Bhopal heter det att deras dåvarande ordförande Warren Andersson flitigt arbetade med att tillse att hjälp nådde de drabbade och

---

<sup>463</sup> Amnesty International 2.

<sup>464</sup> Lidskog, 2004.

att han även hjälpte till med skadeståndsprcessen. Vidare menar man att alla krav på UCC utreddes i Indiens högsta domstol 1989.

Fabriken i Bhopal ägdes och styrdes av UCIL, ett indiskt företag där UCC ägde lite mer än 50 % av aktierna. Resterande aktier ägdes av indiska finansiella institutioner och tusentals privata investerare. Fabriken byggdes, användes och styrdes av UCIL med hjälp av indisk arbetskraft. 1994 sålde UCC sin halva andel i UCIL till ett indiskt företag. Efter olyckan fick UCIL tillåtelse av den indiska regeringen att börja saneringen av platsen. Förvärvaren av UCIL fortsatte detta arbete. UCC hade efter försäljningen inte längre någon anknytning till eller ansvar för platsen. De pengar UCC fick genom att sälja UCIL har använts till att stödja sjukhus i Bhopal.

Vidare hävdar UCC att man kort tid efter gasutsläppet vidtog åtgärder för att klargöra orsaken till det. En noggrann undersökning gjordes av en konsultfirma, Arthur D. Little. Konsulten kom fram till att gasutsläppet inte kunde vara annat än ett avsiktligt sabotage. Någon hade avsiktligt hållt vatten i gastanken vilket ledde till en kraftfull kemisk reaktion. Säkerhetssystem för övervakning av processen hade installerats vilka i vanliga fall skulle ha fungerat och därmed stoppat inflödet av vatten i tanken. UCC hade vidare tillsammans med övrig kemiindustri arbetat för att utveckla och implementera Responsible Care, ett program med syfte att förhindra framtida olyckor genom att förbättra samhällets medvetenhet, förbättra beredskapen vid nödfall och genom att införa säkerhetsstandarder.<sup>465</sup>

#### 4.6.2 Analys och diskussion Union Carbide Corporation

Företaget Union Carbide Corporation var majoritetsägare i den fabrik i Bhopal som läckte ut den dödligt giftiga gasen. UCC beslutade att förvara stora kvantiteter högrisksubstanser på fabriksområdet utan att vidta tillräckliga säkerhetsåtgärder. Den teknik UCC tillämpade i Indien höll inte samma säkerhetsnivå som den företaget hade i USA.

UCC:s agerande är ett tecken på att bolaget är vinstmaximerande. I många länders aktiebolagslagar stadgas att syftet med verksamheten i bolag primärt är att generera vinst åt aktieägarna. Dock får vinstsyftet inte alltid överskugga andra värden.<sup>466</sup> Ofta skall långsiktighet beaktas beträffande det ekonomiska syftet med ett bolags verksamhet, jfr amerikansk och engelsk bolagsrätt. Tydligt är att UCC inte beaktat detta eftersom den negativa publiciteten och miljonskadestånden inte främjat UCC:s långsiktiga utveckling.<sup>467</sup>

För att förebygga katastrofer av det här slaget är det viktigt att sjukvård, sjukhus, skolor, forskning etc, förutom skattefinansiering, erhåller tillräckliga medel för att kunna bedriva sin verksamhet på ett lämplig sätt. Sådana medel kan utgöras av gåvor. Ledningen i ett bolag har t ex möjlighet att under vissa förutsättningar ge gåva till välgörande ändamål utan att för den skull ställas tills svars.<sup>468</sup>

UCC:s handlande uppvisar vidare tydliga brister beträffande etiska överväganden. Den miljöpåverkan som gasutsläppet gav upphov till och företagets hemlighållande av gasens kemiska substanser står inte i samklang med den miljöetik Edman beskriver.<sup>469</sup>

Det faktum att UCC:s säkerhetsstandard i Indien var undermålig och av lägre kvalitet än vad som hade krävts i USA rimmar illa med det Brytting skriver beträffande global etik. Där

<sup>465</sup> Union Carbide Corporation Bhopal Information Center, 2004.

<sup>466</sup> Se avsnitt 3.7.1.

<sup>467</sup> Se avsnitt 3.7.1.

<sup>468</sup> Se avsnitt 3.7.2.

<sup>469</sup> Se avsnitt 3.3.

frågar han sig om det finns någon gemensam, gränsöverskridande etisk grundsyn i världen. Frågan besvaras jakande. Brytting anser att det finns en minsta gemensamma nämnare bestående av principer och normer som upprepas under olika tidsepoker och på skilda platser och som tycks likna varandra trots att de uttrycks i olika språk, återspeglar olika historier och olika synsätt på världen, d v s en moralisk minimalism. Innebörden av denna minimalism är att det i världen ofta går att finna restriktioner mot våldsutövning, grundläggande uppfattningar om rättvisa och ömsesidig omtanke; något som också bör, hävdar Brytting, kunna användas inom företagssfären.<sup>470</sup>

Vidare strider UCC:s agerande mot diverse skydd för mänskliga rättigheter såsom den Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Konventionen omfattar emellertid Indien endast om man inträtt i avtalet.<sup>471</sup> Indiska medborgare är av staten garanterade rätten till liv och till hälsa. Indiens högsta domstol har även slagit fast att företag är ansvariga för den miljöförstöring deras verksamhet orsakar och att företagen måste kompensera alla drabbade. Visserligen har UCC betalat ett skadestånd på 470 miljoner dollar men räknat i termer av aktiekapital innebar skadeståndet endast en förlust på 43 cent per aktie eller omkring 4 000 kr per drabbad person. Företagets utsläpp är en negativ extern effekt som bolaget fått kompensera för via skadeståndet. Frågan är emellertid om beloppet är tillräckligt högt för att vara optimalt ur samhällelig synpunkt.<sup>472</sup>

Att UCC inte uppfyller de krav som uppställs i OECD:s riktlinjer framgår tydligt.<sup>473</sup> UCC har efter katastrofen påbörjat olika program för socialt ansvarstagande i syfte att vinna allmänhetens förtroende. Dock har företaget, fortfarande 20 år efter katastrofen, av kommersiella skäl vägrat att avslöja den giftiga gasens sammansättning. Detta har försvårat läkarnas kamp mot gasens skadeverkningar. Vidare har företaget inte velat ta på sig ansvaret för det inträffade utan det var först genom att Indiens högsta domstol dömde företaget till skadestånd som de skadelidande fick kompensation.

UCC:s agerande rimmar mycket illa med ansvarsfullt företagande. Agerandet ligger inte i linje med initiativet Global Compact som kan sägas vara en värdegrund som bygger på FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna; låt vara att Global Compact initierades först år 1999.<sup>474</sup> Vidare står handlandet inte i överensstämmelse med de tre s k agendor som CSR vilar på.<sup>475</sup>

#### 4.6.3 Sammanfattning Union Carbide Corporation

UCC:s beteende ligger inte i linje med ett långsiktigt tänkande beträffande det ekonomiska syftet med ett bolags verksamhet. Att bolaget inte åtgärdade brister i fabriken säkerhetssystem kan ses som kränkning av mänskliga rättigheter såsom rätten till liv. Utsläppet har även givit upphov till skadlig miljöpåverkan vilket inte står i samklang med socialt ansvarstagande. Även om UCC betalat skadestånd till de drabbade har företaget genom sin ovilja att ta på sig något ansvar bl a brutit mot de agendor som bär upp begreppet CSR. Vidare har företaget, genom att inte uppge den kemiska sammansättningen och därigenom försvårat behandlingen av drabbade, inte agerat i linje med OECD:s riktlinjer för multinationella företag.

<sup>470</sup> Se avsnitt 3.3.5.

<sup>471</sup> Se avsnitt 3.5.1.

<sup>472</sup> Se avsnitt 3.3.6.

<sup>473</sup> Se avsnitt 3.6.1.

<sup>474</sup> Se avsnitt 3.6.1 och 7.8. Jfr även Caux-principerna, avsnitt 3.3.5 och 7.9.

<sup>475</sup> Se avsnitt 3.6.2.

## 4.7 Oljeindustri: Shell

*I Nigeria har utvinningen av olja lett till miljöskador vilket i sin tur påverkat livet för de boende i närområdet negativt. De har genom detta haft svårt att bedriva jordbruk, fiske och annan näringsverksamhet. Ett av de bolag som verkar i området är Shell. Enligt vittnesmål har företaget haft nära samarbete med den diktatoriska nigerianska staten. Företaget har även hjälpt staten att slå ner protestaktioner mot den miljöskadliga verksamheten där i en del fall dödsoffer krävts.*

### 4.7.1 Empiri Shell

Några representanter från Human Rights Watch besökte Nigerdeltat 1999. Under tio dagar det året besökte de områden som påverkats av multinationella företags verksamhet. Företagen i detta fall var Shell, Mobil, Agip och Elf. Under besöket mötte personerna från Human Rights Watch lokala invånare, ledare och lokala representanter för regeringen. Utifrån information från dessa och även utifrån egna observationer skrev de en rapport.

Av rapporten kan utläsas att oljebolagen i Nigerdeltat allvarligt hotar närliggande lokala samhällen och deras möjlighet att försörja sig. På grund av miljöutsläpp relaterade till oljeindustrin har, i hela regionen, jordbruk och fiske skadats så till den grad att det i det närmaste blivit omöjligt att leva av dessa näringar. Vidare har tillgången till dricksvatten minskat och undernäring och sjukdom är vanligt förekommande i området.

Förekomsten av oljebolag har inverkat negativt på den lokala ekonomin och samhället i övrigt. Exempel är förlorad egendom, galopperande inflation, prostitution samt utländska oljearbetare som i många fall inte tar sitt faderskapsansvar. Organiserade protestaktioner och aktivism har regelmässigt tryckts ner av militären, ibland med dödsfall som resultat. I vissa fall har oljebolag även assisterat och hjälpt militären. Att förmedla nyheter och information från området är extremt svårt eftersom det inte finns någon yttrandefrihet i landet. Frånvaron av yttrandefrihet har försvårat gräsrotsaktivismen.<sup>476</sup>

#### *Shell*

Flera gånger har Shell anklagats av bl a Amnesty International och FN för brott mot de mänskliga rättigheterna i Nigeria. Anklagelserna har bland annat bestått i att Shell betalat mutor till regeringens styrkor för att de skall hålla den missnöjda befolkningen i schack. De internationella protesterna nådde sin kulmen 1995 då aktivisten Ken-Saro Wiwa tillsammans med åtta andra motståndskämpar från Ogoni-folket avrättades efter en skenrättegång. Efter detta lovade Shell bättring och medias intresse för Nigeria svalnade. Vad har hänt sedan dess? Inte mycket, menar Anyakwee Nsirimovu från Institute for Human Rights and Humanitarian Law, en nigeriansk organisation som stödjer de människor som arbetar för folket i Nigerdeltat.

Sedan 1950-talet har Shell bedrivit verksamhet i Nigerdeltat. Alltsedan dess har företaget samarbetat med de militärdiktaturer som styrt landet, i syfte att motarbeta alla krav från lokalbefolkningen om ersättning för skador som oljeutvinningen orsakar. När så har behövts har Shell köpt tjänster från militären – dödsskvadroner och försvinnanden är exempel på detta.

Resultatet av Shells verksamhet är en omfattande miljökatastrof i deltat. Stora mängder olja släpps ut i floddeltat och dödar allt liv. Farliga gaser bildas när råoljan bränns på plats. Stora

<sup>476</sup> Human Rights Watch 1, 1999.

jordarealer förstörs också av oljans framfart. Det har lett till en katastrof för ett flertal ursprungsfolk i området; Ijaw, Ogoni med flera kan inte längre tjäna ihop till sitt uppehälle och har fått sina mänskliga rättigheter kränkta.

Emellertid finns det folk som har kämpat mot den här utvecklingen. Ken Saro-Wiwa, ledare för organisationen Movement for the Survival of the Ogoni People (MOSOP), var bara en av dem. Men sedan mordet på honom har kampen fortsatt. Flera ursprungsfolksrörelser har kämpat vidare tillsammans med miljöorganisationer som Environmental Rights Action (ERA) i Nigeria och andra organisationer utomlands. Mycket har hänt under årens lopp. Nigeria har i dagens läge demokratiserats, åtminstone på ytan. Shell hävdar att de har förbättrat sin verksamhet. I praktiken har företaget främst satsat på att förbättra sitt rykte genom PR, utan att göra något vidare åt problemen på plats.<sup>477</sup>

#### *Shells kommentar*

Shell Nigeria hävdar att bolaget under senare år fått mycket uppmärksamhet och att de blivit noggrant granskade av bl a massmedia. Bolaget har i anledning av detta gjort genomgripande förändringar i sitt samhällsutvecklingsprogram Community Development Programme (CDP). En stor förändring är att Shell engagerar sig mer i samhället och mer noggrant lyssnar på vad boende i området har att säga.<sup>478</sup>

Shell Nigeria har under 2002 initierat ett nytt program som heter Sustainable Community Development. Programmet är en strategi för att förbättra alla kontakter mellan Shell och det nigerianska samhället. Strategin innebär vidare en noggrann uppföljning av samhällliga frågor och angelägenheter, en starkare intern kontroll samt ökat ansvarstagande. Shell skall även i större utsträckning samarbeta med regeringen, lokala och internationella organisationer, samhället och aktieägare. Shell arbetar med strategiskt partnerskap med NGO:s, statliga myndigheter, samhällliga grupper och internationell välgörenhet. Inga beslut behöver längre fattas av endast en part utan alla Shells samhällsutvecklingsprogram bygger på medverkan från välgörenhetsgrupper. Detta nya förhållningssätt får långtgående verkningar, hävdar Shell.<sup>479</sup>

#### *En aktivists kommentar*

På Amnesty Internationals webbplats kommenterar Anyakwee Nsirimovu, en nigeriansk aktivist för mänskliga rättigheter, Shells åtagande. Han säger att Shell visserligen betalar pengar till staten men att problemet är att pengarna fastnar hos korrumperade politiker som, istället för att bygga skolor och sjukhus, använder dem för privata ändamål såsom att bygga egna villor utanför landet. Anyakwee Nsirimovu hävdar att Shell medvetet utnyttjar de nigerianska politikernas slapphet. Den miljömässiga standarden är mycket lägre än den som oljebolaget normalt använder i andra delar av världen, menar han:

*”Shells sociala ansvar är lika med noll. Vi säger inte att de inte får komma till Nigeria, men vi kräver att de tar ansvar för resultatet av sin verksamhet. Som det är nu håller de standarden på en omänskligt låg nivå, eftersom de vet att politikerna inte bryr sig.”<sup>480</sup>*

<sup>477</sup> Human Rights Watch 2, 2000.

<sup>478</sup> Shell, 2004 s 27.

<sup>479</sup> Shell, s 27-33.

<sup>480</sup> Amnesty International 3, 2003.

### *Civilprocess mot Shell i USA*

I USA har högsta domstolen givit de anhöriga till Ken Saro-Wiwa tillstånd att driva ett civilmål mot oljebolaget Shell som anklagas för att ha legat bakom författaren Ken Saro-Wiwa avrättning i november 1995. Saro-Wiwa och åtta andra personer från Ogoni-folket dömdes till döden i militärjuntans Nigeria sedan de lett protester mot oljeutvinningen i södra Nigeria.

Enligt tidningen *The Independent* har Shell försökt stoppa en rättegång i USA då man hävdar att offren inte var amerikaner. Stämningen mot Shell lämnades in 1996 då anhöriga använde sig av en lag som ger möjlighet att behandla mål i domstolar i USA mot företag som begår brott mot mänskliga rättigheter.<sup>481</sup>

#### **4.7.2 Analys och diskussion Shell**

Oljebolagen i Nigerdeltat hotar allvarligt närliggande lokala samhällen och deras möjlighet att försörja sig. På grund av miljöutsläpp relaterade till oljeindustrin har, i hela regionen, jordbruk och fiske skadats så till den grad att det i det närmaste blivit omöjligt att leva av dessa näringar. Vidare har tillgången på dricksvatten minskat och undernäring och sjukdom är vanligt förekommande i området. Organiserade protestaktioner och aktivism har regelmässigt tryckts ner av militären, ibland med dödsfall som resultat. I vissa fall har oljebolag även assisterat och hjälpt militären.

Oljebolagens agerande kan vara ett utslag av deras strävan att verksamheten i första hand skall gå med vinst. Vid en komparation av olika länders aktiebolagslagar är det tydligt att vinstsyftet<sup>482</sup> har hög prioritet och att bolagens agerande således inte avviker från antagandet om att alla företag är ”vinstmaximerare”. Emellertid uppvisar bl a amerikansk bolagsrätt tecken på att andra värden än bara vinst skall beaktas när bolagsledningen fattar beslut. Styrelsen i ett amerikanskt företag kan således besluta att t ex avbryta samarbetet med ett bolag som Shell eftersom det ligger i linje med deras ansvar mot det allmänna, jfr fallet *Medical Committee for Human Rights v. SEC*<sup>483</sup>.

Emellertid har stater som är medlemmar av WTO få möjligheter att upprätta handelshinder mot Shell i Nigeria eftersom en stat inte får behandla importerade varor sämre än varor av samma slag som är inhemskt producerade. Framförallt får man inte diskriminera importerade varor med hänvisning till hur de är producerade, jfr dock asbest-målet<sup>484</sup>. Vidare har oljebolagens verksamheter givit upphov till miljöförstöring, något som utgör en negativ extern effekt för samhället. Allt tyder på att bolagen inte behövt bära dessa kostnader. Därmed har de inte heller behövt beakta dessa i sina kostnadsanalyser med följd att de producerar mer än vad som är optimalt ur samhällelig synpunkt.<sup>485</sup>

Vidare strider Shells agerande mot det Edman skriver angående miljöetik vars kännetecken är kretsloppsförståelse, global solidaritet, konsekvensanalys och rätt till existens.<sup>486</sup> Agerandet står inte heller i överrensstämmelse med sk dygdetik och det resonemang Brytting för angående den formen av etik, nämligen att inom företagssfären bygger dygderna på vad som nu-

<sup>481</sup> Amnesty International 4, 2001.

<sup>482</sup> Se avsnitt 3.7.1.

<sup>483</sup> Se avsnitt 3.7.1.

<sup>484</sup> Se avsnitt 3.5.2.

<sup>485</sup> Se avsnitt 3.3.6.

<sup>486</sup> Se avsnitt 3.3.

mera krävs i affärlivet, bl a smidigt samspel och samarbete. Dygderna skulle då kunna beskrivas som hederlighet, rättvisa, förtroende och fasthet.<sup>487</sup>

Dessutom, att Shell bistått militären med hjälp att kväsa protester, vilket i vissa fall lett till att människor avlidit, strider mot pliktetiken som inte tillåter mord oavsett om de begås för att hindra att fler människor dör.<sup>488</sup> Shells agerande strider även mot FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna. Den Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter rymmer bestämmelser om skydd mot tortyr, slaveri och slavhandel, och rätt till liv. Dessa har Shell i vissa fall brutit mot. Emellertid krävs att Nigeria undertecknat konventionen för att den skall gälla i landet.<sup>489</sup>

Inte heller uppfyller Shell de krav som uppställs i Global Compacts tio principer. Bolagets agerande går även utanför OECD:s riktlinjer där det bl a framhålls att företagen skall respektera mänskliga rättigheter, bidra till en hållbar utveckling och de anställdas fortbildning.<sup>490</sup>

Shell har upprättat egna CSR-program efter att fått negativ publicitet i massmedia världen över. Framförallt har många människorätsorganisationer, såsom Human Rights Watch och Amnesty International, riktat kritik mot Shell.<sup>491</sup> Människorättsaktivisten Anyakwee Nsirimovu hävdar att Shells åtagande inte håller måttet och att deras sociala ansvarstagande är intet värt. Skillnaden mellan Shells CSR-program och kritiken från dem som arbetar med mänskliga rättigheter väcker misstankar om att Shells agerande endast syftar till att skapa fasadlegitimation.<sup>492</sup> Andra graverande uppgifter är att Shell försökt stoppa en rättegångsprocess mot bolaget vilken initierats av människorättsaktivisten Ken Saro-Wiwas släktingar. Dock tillät USA:s Högsta domstol att tvisten kunde prövas av domstol i USA.

### 4.7.3 Sammanfattning Shell

Vinstsyftet verkar överskugga andra värden i Shells verksamhet eftersom bolaget inte på ett godtagbart sätt åtgärdat problem som dess verksamhet givit upphov till. Oljeindustrin har genererat miljöutsläpp vilket borde stävjas genom kraftfullare miljölagar till skydd för dem som drabbats av miljöutsläppen. Även om Shell initierat olika program i syfte att ta större ansvar för sin verksamhet verkar dessa mest som ett sätt för Shell att polera sin fasad utan att samtidigt ”städa inomhus”.

Det faktum att Shell hjälpt den nigerianska militären att slå ner protestaktioner kan vara ett utslag av att andra intressenter än aktieägare aldrig eller sällan givits möjlighet att påverka styrningen av bolaget. Bolaget har vidare, genom sitt agerande, indirekt bidragit till att kränka mänskliga rättigheter.

Eftersom CSR är ett frivilligt åtagande finns inget sanktionssystem som reglerar ageranden som strider mot dylika åtaganden. Flagranta avvikelser, som i detta exempel, påminner om att arbetet med att kodifiera de värden CSR bygger på måste gå vidare.

<sup>487</sup> Se avsnitt 3.3.3.

<sup>488</sup> Se avsnitt 3.3.2.

<sup>489</sup> Se avsnitt 3.5.1.

<sup>490</sup> Se avsnitt 3.6.1.

<sup>491</sup> Se avsnitt 3.5.4.

<sup>492</sup> Se avsnitt 3.3.7.

## 4.8 Klädindustri: Gifford

*Vid en inspektion av en fabrik i Honduras visade det sig att barn arbetade i produktionen av kläder. Klädmärket som därigenom fick omfattande negativ publicitet var Gifford. För grundaren och ägaren Kathy Lee Gifford kom informationen om barnarbete som en stor överraskning.*

### 4.8.1 Empiri Gifford

Den berömda amerikanska sångerskan och TV-stjärnan Kathy Lee Gifford fick mycket negativ uppmärksamhet 1995. Då uppdagades att det i produktionen av kläder, tillhörande hennes kollektion av damkläder av märket Gifford, hade förekommit barnarbetare. Organisationen National Labor Committee fann efter en besiktning 1995 att tonåriga flickor arbetade på en av Giffords fabriker i Honduras. Dessa kläder exporterades till USA för att säljas hos den mycket stora butikskedjan Wal-Mart. Uppskattningsvis 10 procent av arbetarna var mellan tretton och femton år.<sup>493</sup>

Av rapporten framgick att fabriksarbetarna varken fick ta rast eller dricka vatten när de var törstiga. De var även tvungna att jobba övertid och hade arbetspass på 12-14 timmar. En överväldigande majoritet av arbetarna var flickor och dessa var tvungna att räcka upp handen för att få uträtta sina naturbehov; bara två toalettbesök tilläts per dag. De fick inte heller prata med varandra under arbetstid. Inspektörerna fann också att arbetsmiljön var under all kritik med bl a rostiga och gamla maskiner som utgjorde en fara för arbetarna. Vidare var de anställdas löner mycket låga. Fabriksledningen motarbetade även de anställdas strävanden att förkovra sig angående sina rättigheter som arbetare och arbetarnas försök att organisera sig för att försvara sina grundläggande mänskliga rättigheter kvästes effektivt genom hot och olagliga avskedanden.<sup>494</sup> Även andra multinationella företag har anklagats för att använda sig av barnarbetare och ofta har det varit fallet i klädbranschen.<sup>495</sup>

Kathy Lee Gifford har efter avslöjanden om barnarbete arbetat för att få bukt med problemen. Hon framträdde även inför en MR-organisation<sup>496</sup> i USA där hon försvarade sitt varumärke och hävdade att det var en stor överraskning för henne att det hade förekommit barnarbete i hennes fabriker. I anförandet uttryckte hon en vilja att hjälpa till i kampen mot barnarbete.<sup>497</sup>

### 4.8.2 Analys och diskussion Gifford

I fallet Gifford uppdagades vid en inspektion av en fabrik i Honduras att det förekommit barnarbete där. Kritik riktades även mot arbetsmiljön och arbetsförhållandena i fabriken. Fabriken i Honduras är ett resultat av globaliseringen, här manifesterad genom att man förlagt tillverkning av kläder till ett låglöneland. WTO har en stor roll i globaliseringsprocessen eftersom organisationen strävar efter handelsliberalisering och därmed möjliggör för företag att ”outsourca” sina verksamheter. Möjligheterna för stater att förbjuda import av varor som tillverkas genom barnarbete är små eftersom någon diskriminering av importerade varor inte får

<sup>493</sup> Kathy Lee Gifford: Capitalist or Child-Slaver?, 1996-06-04.

<sup>494</sup> Kathy Lee Gifford: Capitalist or Child-Slaver?

<sup>495</sup> Kathy Lee Gifford: Capitalist or Child-Slaver?

<sup>496</sup> The U.S. House Subcommittee On International Organisations and Human Rights.

<sup>497</sup> Gifford, 1996.



ske med hänvisning till hur de är producerade.<sup>498</sup> Handelshinder är dock tillåtet om varor i en stat tillverkats av fångar eftersom det skulle innebära att dessa varor kan säljas billigt och det i sig innebär en otillbörlig konkurrensfördel. Denna regel kan även möjliggöra för stater att förbjuda import från länder som inte uppfyller kraven på vissa rättigheter eller skyddsnivåer för arbetstagare. Emellertid har man inte kunnat upprätta en social klausul i WTO-avtalet.<sup>499</sup>

I de flesta länders bolagsrättsliga reglering är syftet med verksamheten att generera vinst.<sup>500</sup> Även om syftet i och för sig är uppfyllt i detta fall, eftersom man bl a minimerat lönekostnaderna, ligger det ändå inte i linje med ett bolags långsiktiga utveckling såsom det uttrycks i amerikansk rätt. Där råder en uppfattning om att bolaget har ett ansvar gentemot det allmänna som sträcker sig längre än till enbart effektiv och lönsam produktion av varor.<sup>501</sup>

Användandet av barnarbetskraft står inte heller i samklang med den generella beskrivningen av etik. Brytning menar att etik handlar om att främja det gemensamma bästa. Etik hjälper således en människa eller grupper av människor att ta eget ansvar och härigenom agera för det gemensamma bästa. Det gemensamma bästa bygger på värden som av de flesta upplevs som goda, värdefulla och eftersträvansvärda.<sup>502</sup> Att barnarbete inte står för sådana värden torde vara tämligen självklart.

Vidare, att ekonomiskt utnyttja barn såsom i nämnda fall strider mot FN-konventionen om barnets rättigheter. De länder som ratificerat konventionen är skyldiga att följa den. I konventionen stadgas ett skydd mot att barnet utnyttjas ekonomiskt och mot att barnet utför arbete som kan vara skadligt eller hindra dess utveckling.<sup>503</sup>

I många länders rättsordningar ges arbetstagarrepresentanter rätt att sitta med i bolagets styrelse. Dessa skall värna om arbetstagarernas rättigheter och har möjlighet att påverka styrelsebeslut. Därigenom kan de kanske förhindra barnarbete, dålig arbetsmiljö etc.<sup>504</sup>

Barnarbete, dålig miljö och ”slavlöner” strider mot de etiska överväganden och fundament som CSR-tanken vilar på.<sup>505</sup> Att fabriken i Honduras inte uppfyllde de krav som uppställs i OECD:s riktlinjer är tydligt. Vidare stred företagets handlande mot många av de principer som idag uttrycks i Global Compact.<sup>506</sup>

### 4.8.3 Sammanfattning Gifford

Användande av barnarbete strider mot FN-konventionen om barnets rättigheter. Att det i Honduras-företaget även förekommer svältlöner står inte i samklang med de riktlinjer som OECD uppställer för företag. I fall som detta är det särskilt viktigt med lagstiftning som ger andra intressenter än aktieägare möjlighet att påverka beslut, t ex om förläggning av produktion till vissa fabriker. En sådan möjlighet skulle kunna förhindra fall som det här. Till sist borde möjligheterna för en stat att förbjuda import av varor som härrör från barnarbete stärkas, t ex genom införandet av en social klausul i WTO-avtalet.

<sup>498</sup> Se avsnitt 3.5.2.

<sup>499</sup> Se avsnitt 3.5.2.

<sup>500</sup> Se avsnitt 3.7.1.

<sup>501</sup> Se avsnitt 3.7.1.

<sup>502</sup> Se avsnitt 3.3.

<sup>503</sup> Se avsnitt 3.5.1.

<sup>504</sup> Se avsnitt 3.7.3.

<sup>505</sup> Se avsnitt 3.6.2.

<sup>506</sup> Se avsnitt 3.6.1 och 7.8.

## 4.9 Bank och försäkring: Skandia

---

*Direktörer i livförsäkringsbolaget Skandia har, genom delvis brottsligt beteende, tillskansat sig tillgångar och gjort förtjänster på bolagets bekostnad.*

---

### 4.9.1 Empiri Skandia

I början av 2003 började Skandiahärvan nystas upp. Ett dotterbolag, Skandia Liv, hade då låtit göra en oberoende utredning av bolagets affärer. Ågarna hade framställt krav på en utredning och uppdraget gick till advokat Otto Rydbeck.<sup>507</sup> Utredningen visade att några Skandiadirektörer haft vissa oegentligheter för sig. I utredningen riktades kritik framförallt mot bolagets redovisning, lägenhetsaffärer och bonusprogram. Lägenhetsaffären avsåg bl a den tidigare koncernchefen Lars-Eric Peterssons lägenhet som ”lyxrenoverades” utan att hans hyra höjdes för att täcka kostnaden. Rydbecks utredning visade även att andra lägenhetsrenoveringar genomförts för Skandiadirektörer och andra anställda med Skandias pengar. Kostnaden fördes upp i redovisningen som om den avsåg ombyggnad av Skandias huvudkontor i Stockholm.<sup>508</sup>

I utredningen avslöjades också en bonus- och pensions-skandal som ledde till åtal mot Lars-Eric Petersson med brottsrubriceringen trolöshet mot huvudman. Förutom Petersson skall skandiadirektörerna Ulf Spång och Ola Ramstedt ha gått bakom ryggen på styrelsen och skrivit omfattande pensionsavtal för varandra. Vissa penningtransaktioner till dessa personer har även granskats av dåvarande skattemyndigheten. Spång och Ramstedt påstod att det rörde sig om bonusprogram medan skattemyndigheten å sin sida ansåg att det kunde röra sig om grovt skattebrott.<sup>509</sup>

På en stormig bolagsstämma 2004 nekades hela styrelsen i Skandia ansvarsfrihet; något som enligt Lars Milberg, aktieägareombud på aktiespararna, aldrig tidigare hänt i ett stort svenskt börsbolag. Skandia har försökt skyla över bonusprogrammen som omfattade cirka 3,2 miljarder kronor.<sup>510</sup>

Skandia har i anledning av skandalen utformat en ny ersättningspolicy från 2003 där det bl a står att ersättningar till såväl chefer som andra medarbetare skall återspegla den höga etik och goda moral som skall prägla Skandias verksamhet. Där står även att ersättningsprogrammets utfall skall ha ett tak, vara förutsebara och grundas på tydliga och mätbara mål.<sup>511</sup>

### 4.9.2 Analys och diskussion Skandia

Direktörer och anställda har i det här fallet brustit i sina etiska överväganden. Deras agerande rimmar illa med ett konsekvensetiskt synsätt som gör gällande att riktigheten i en handling kan fastställas på grundval av värdet hos dess konsekvenser.<sup>512</sup> Det är av stor vikt att näringslivet har samhällets förtroende för att människor skall våga satsa pengar i företagen och därmed tillskjuta nödvändigt kapital. Företagsledare har makt. Det innebär att de har ett speciellt ansvar att förvalta makten oklanderligt och agera som goda förebilder. Om människor i allmänhet ser att näringslivstoppar fuskar finns risk att denna tvivelaktiga moral sprider sig.

---

<sup>507</sup> Eriksson, 2003.

<sup>508</sup> Skandal utan botten, 2003-11-27.

<sup>509</sup> Gripenberg & Flores, 2005.

<sup>510</sup> Pedersen, 2004.

<sup>511</sup> Skandia, 2004 s 1.

<sup>512</sup> Se avsnitt 3.3.1.

Direktörernas uppträdande är inte heller dygdetiskt. Brytning nämner Aristoteles som hävdade att dygderna bättre kan förstås genom ett studium av det liv ansedda och beundrade människor för. Förebilder spelar således en viktig roll för att skapa förståelse av hur en dygd omsätts i handling.<sup>513</sup>

I Skandiaaffären har ABL:s vinstpåbud förbisetts, ett påbud som säger att ett företag måste sträva efter överskott i verksamheten för att kunna överleva. Agerandet strider härigenom även mot den sk neoklassiska teorin som säger att företagets vinstmaximering leder till en effektiv användning av knappa resurser i en marknadsekonomi.<sup>514</sup>

I takt med att ägande och företagsledning sedan 1920-talet alltmer kommit att separeras har företagsledningen i förhållande till ägarna fått mer makt. Företagsledningar har ibland kommit att bli så mäktiga att enskilda företag i vissa fall är rikare än stater. När företagsledningar, trots denna maktposition, inte lyckats ta ett fullgott ansvar har ytterligare krav rests på reglering av företagets samhällsansvar och på förbättrade former för företagets styrning. Därför är diskussionen om corporate governance viktig för att stävja avarter av detta slag.<sup>515</sup>

Skandiachefernas handlande står inte i samklang med den svenska koden för bolagsstyrning. En viktig anledning till att koden uppkommit är att många svenskar numera är aktieägare, direkt eller indirekt, och därmed tydligt påverkas av hur börsnoterade företag sköts. De skandaler som förekommit har inte gynnat aktieägarna. Kodgruppen betonar det ansvarsfulla företagandet: *”Vårt samhälle är ytterst beroende av ett näringsliv som är dynamiskt och värdeskapande och som åtnjuter allmänhetens förtroende.”* Dock uppnår inte koden status som lag utan bygger mer på en tanke om självreglering.<sup>516</sup>

Många av de principer som Global Compact innefattar har lyst med sin frånvaro i Skandiaaffären. Inte heller OECD:s riktlinjer<sup>517</sup> eller de tre agendor som ligger bakom CSR har följts.<sup>518</sup>

Skandiaaffären har lett till åtal mot vissa direktörer, bl a för skattebrott. Andra ekonomiska spörsmål som hade sitt ursprung i skandalen avgörs dock genom ett skiljedomsförfarande. Skandia har efter skandalen även upprättat en ny ersättningspolicy vilket i någon mån kanske kan reparera Skandias sargade anseende.

#### 4.9.3 Sammanfattning Skandia

Skandiachefernas agerande i Skandiaaffären är oetiskt, både med avseende på konsekvensetik och dygdetik. Vidare är deras handlande inte förenligt med den svenska koden för bolagsstyrning och dess betoning på ansvarsfullt företagande. Skandiaaffären vittnar vidare om en närmast total avsaknad av de värderingar Global Compact, OECD:s riktlinjer och CSR-tanken vill förmedla.

<sup>513</sup> Se avsnitt 3.3.3.

<sup>514</sup> Se avsnitt 3.7.1.

<sup>515</sup> Se avsnitt 3.8.

<sup>516</sup> Se avsnitt 3.8.1.

<sup>517</sup> Se avsnitt 3.6.1.

<sup>518</sup> Se avsnitt 3.6.2.

## 5 Slutord

*Föregående kapitelns empiriska material och diskussion ligger till grund för följande slutord där vi redogör för huvuddragen i det vi kommit fram till. Vi hoppas att våra frågeställningar besvarats tillräckligt tydligt, även om svaret ibland är att det inte går att dra några klara slutsatser. Vi tar även upp några ytterligare frågeställningar som vi under arbetets gång funnit komma att aktualiseras samt föreslår vad arbeten inom forskningsområdet i framtiden företrädesvis skulle kunna behandla. Vi avslutar med en reflektion över begränsningar i vårt arbete.*

Vår huvudfrågeställning är som tidigare nämnts:<sup>519</sup>

*Vilken roll spelar juridiken i CSR-sammanhang?*

Huvudfrågeställningen besvaras genom att vi till en början söker besvara våra underfrågor:<sup>520</sup>

*Vilken roll spelar aktiebolagets vinstsyfte?*

Aktiebolagets främsta fördel är frihet från personligt betalningsansvar för bolagets skulder och att man bara ansvarar med sitt insatta aktiekapital. Ett till synes självklart syfte med verksamheten är att generera vinst åt de personer som satsat pengar genom att köpa aktier i bolaget. De förväntar sig att få en rimlig avkastning på satsat kapital och det utgör oftast det starkaste incitamentet att placera kapital i aktier. Därför har man i ABL 3:3 stadgat att syftet, då inget annat anges i bolagsordningen, skall vara att ge vinst åt aktieägare. Regeln kan betraktas som ett vinstpåbud.

Emellertid har denna fördel kommit att missbrukas. Vinstsyftet verkar, enligt erfarenheterna från vår empiriska undersökning, vara en kraft som drar åt motsatt håll jämfört med de krafter som främjar CSR. Tydliga exempel på detta är bolag som Bechtel Corporation, Union Carbide Corporation och Shell där vinstsyftet förefaller överskugga andra värden i respektive verksamhet. Å andra sidan finns det personer som hävdar att bolag tar ett samhällsansvar i kraft av sin existens och sin vinstgenerering. Milton Friedman hävdade t ex att verksamhetens enda samhällseliga skyldighet är att generera vinst. Ett tydligt exempel på detta resonemang är att ju högre vinst bolagen genererar desto mer skatt betalar de till staten.

Mot bakgrund av de värden som ligger till grund för CSR är emellertid de tankar som bl a Friedman står bakom inte tillräckligt framåtsträvande.

*Hur hanteras påståendet att företag är odemokratiska?*

Beträffande frågan huruvida *andra intressenter än aktieägarna ges möjlighet att påverka styrningen av bolaget* är fallet Bechtel ett tydligt exempel på hur ledningar i stora multinationella företag fått mycket stor makt, så stor att de mot konsumenters vilja kan höja priser till skyhöga nivåer.

<sup>519</sup> Se avsnitt 1.3.

<sup>520</sup> Se avsnitt 1.3.

Inledningsvis nämner vi här något om corporate governance-debatten. Corporate governance har sitt ursprung i USA där begreppet i mitten av 1980-talet kom som en reaktion från institutionella ägare mot klandervärd beteende från bolagsledningars sida. Bristfälligt ansvar hos företagsledningar har lett till ytterligare krav på reglering av företagens samhällsansvar och på förbättrade former för företagets styrning. Ett exempel är den i USA antagna Sarbanes-Oxley Act, föranledd av en rad företags- och redovisningsskandaler.

Emellertid har debatten om corporate governance i huvudsak stärkt *aktieägarnas* makt i förhållande till bolagsledningen; andra intressenter berörs inte. Däremot finns i en rad rättsordningar regler om arbetstagarrepresentation. I t ex ABL nämns detta i 8:2 som hänvisar till lagen om styrelserepresentation för de privatanställda. Lagen syftar till att ge de anställda insyn i och inflytande på företagets verksamhet.

Eftersom bolagsrätten i USA kan skilja mellan delstaterna skiljer sig även arbetstagares inflytande. Skillnaderna har emellertid med tiden utjämnats genom MBCA och ALI:s insatser. Det ledande och enda styrelseorganet är the board. Anställda med uppdrag i the board får ett visst inflytande. Någon lagfäst rätt för anställda att till the board välja arbetstagarrepresentanter finns emellertid inte.

Några regler i engelsk rätt om arbetstagarrepresentation i bolagets ledning har tidigare inte funnits. Emellertid finns nu möjligheten att inom europeiska gemenskapens territorium bilda SE-bolag vars regelverk även innefattar ett visst mått av arbetstagarinflytande.

I tysk rätt är arbetstagarrepresentationen av tradition stark. Numera finns även här en möjlighet att bilda SE-bolag som också har regler om arbetstagarinflytande.

I fransk rätt finns ingen obligatorisk arbetstagarrepresentation beträffande icke-offentligägda bolag. En tradition av delägarskap, d v s att de anställda i stor utsträckning äger bolaget de arbetar i, i kombination med en liten men överlag stark och konfrontationsbenägen fackföreningsrörelse, innebär att arbetstagarna har ett inte obetydligt inflytande. Även i Frankrikes fall kan numera SE-bolag bildas.

Inom EU har rådet utfärdat ett direktiv (94/45/EG) om europeiska företagsråd. Syftet med direktivet är att företag som bedriver gränsöverskridande verksamhet, d v s i två eller fler medlemsstater, skall informera och samråda med arbetstagarrepresentanter för de arbetstagare som berörs av deras beslut. Sedan hösten 2004 finns dessutom möjligheten att bilda SE-bolag.

Ovanstående iakttagelser rör västvärlden. Vår empiri handlar emellertid i huvudsak om andra delar av världen där vi misstänker att eventuellt arbetstagarinflytande inte alltid respekteras.

Globaliseringen av världsekonomin har ställt ökade etiska krav på företagen. De ökade kraven kommer bl a från politiska system, fackföreningar, NGO:s och marknaden. Marknaden består t ex av konsumenter och investerare. Beträffande *konsumenter och deras makt* i förhållande till företag är återigen fallet Bechtel ett exempel på hur människor till sist lyckades påverka företag och regering att respektera vattenkonsumenterna. Konsumenter är idag bättre informerade än tidigare. De efterfrågar i allt högre grad produkter som är hållbart och ansvarsfullt framställda vilket bl a innebär att de vill ha information om produktionssätt, produktinnehåll och åtminstone en översiktlig bild av företagets verksamhet. Dessutom är konsumenterna allt oftare ägare till företagen via fonder och försäkringar varför de vill veta hur verksamheten sköts. I OECD:s riktlinjer framhålls bl a att konsumenters intressen skall tillvaratas.

Beträffande s k *svältlöner* medverkar företag som H&M och Brio, genom att köpa produkter från tillverkare som bl a bryter mot principerna i Global Compact och Caux Round Table, själva till brott mot dessa principer. Några av principerna tar t ex avstånd från tvångsarbete. Företag som betalar sina anställda mycket låga löner, s k svältlöner, bryter bl a mot den inter-

nationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Konventionen ger enskilda rätt till avlönat arbete samt betald semester. Konventionen slår fast att alla människor har självbestämmanderätt, att de skall ges rätt att fritt bestämma över sin politiska ställning och att fullfölja sin egen utveckling på de ekonomiska, sociala och kulturella områdena. Således får svältlöner inte förekomma.

Organisationen Svenskt Näringsliv menar att uppfattningar om företagen som orsaken till globala problem är felaktiga. Tvärtom påstår man att multinationella företag bidrar till ett förbättrat samhälls- och näringsliv genom att de t ex betalar högre löner än lokala företag.

I fallet Gifford uppdagades att i produktionen av kläder tillhörande den berömda amerikanska sångerskans m m, Kathy Lee Gifford, kollektion av damkläder av märket Gifford hade förekommit *barnarbetare*. Kathy Lee Gifford har emellertid efter avslöjandena om barnarbete arbetat för att stävja problemen. Hon framträdde t ex inför en MR-organisation i USA där hon visserligen försvarade sitt varumärke men i övrigt uttryckte en vilja att hjälpa till i kampen mot barnarbete.

Den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter stadgar bl a att barn inte skall exploateras socialt eller ekonomiskt. Att sätta barn i arbete som äventyrar deras hälsa och moral etc skall vara straffbart. Konventionens efterlevnad upprätthålls genom ett rapporteringssystem där stater skall avge rapport om vilka åtgärder de vidtagit för att realisera innehållet i densamma. Konventionen omfattar emellertid inte något klagomålsförfarande.

Även FN-konventionen om barnets rättigheter innehåller regler för hur barn skall behandlas och vilka rättigheter barn har. De stater som åtagit sig att följa konventionen har lovat att efter bästa förmåga följa denna s k barnens lag och även tillförsäkra att barnen får det skydd som stipuleras däri. Länder blir bundna av konventionen genom att ratificera den.

Konventionen stadgar bl a att alla barn skall åtnjuta samma rättigheter och det är således inte tillåtet att behandla vissa barn sämre än andra p g a annan hudfärg, religion, språk m m. Barnen tillförsäkras även en rätt att säga vad de tycker. Ett viktigt stadgande är att barnets bästa skall komma i första hand. Vidare framhålls i konventionen barnets rätt till liv och hälsa.

Ett centralt stadgande avser ekonomiskt utnyttjande av barn, t ex barnarbete, då denna företeelse inte är helt ovanlig, framförallt inte i utvecklingsländer. Syftet med stadgandet är att skydda barnet från ekonomiskt utnyttjande och från att det tvingas utföra arbete som kan vara skadligt eller hindra dess utbildning, eller äventyra dess hälsa, eller skada dess fysiska, psykiska, andliga, moraliska och sociala utveckling.

#### *Vilken roll spelar olika koder för bolagsstyrning för att stävja avarter inom bolagsfären?*

I fallet Skandia visades prov på ageranden som strider mot en rad riktlinjer. Skandischefernas handlande står t ex inte i samklang med den svenska koden för bolagsstyrning. Skandia har efter skandalen bl a upprättat en ny ersättningspolicy vilket i någon mån kanske kan reparera företagets skadade anseende.

Som ett resultat av den diskussion kring corporate governance som uppkommit efter en rad företagsskandaler världen över har man i många länder upprättat koder för bolagsstyrning. Ett alltmer internationellt ägande av företag är en annan anledning till behovet av sådana koder.

Begreppet corporate governance anses ha kommit till Europa i och med den s k Cadbury-rapporten i Storbritannien år 1992. Därefter har mer eller mindre officiella koder för bolagsstyrning utarbetats i en rad länder i Europa och i världen. Beträffande Norden har motsvarande koder givits ut i Sverige, Danmark, Finland och Norge. I maj 1999 publicerade OECD sina

ursprungliga principer för corporate governance. År 2004 offentliggjorde emellertid organisationen nya principer för området.

För Sveriges vidkommande arbetades den svenska koden fram av den s k Kodgruppen. Koden har som övergripande mål att bidra till förbättrad styrning av svenska bolag. Ett exempel på en för Kodgruppen vägledande princip är skapandet av goda förutsättningar så att en aktiv och ansvarstagande ägarroll kan utövas. En annan princip avser skapandet av en väl avvägd maktbalans mellan ägare, styrelse och verkställande ledning, vilket bl a säkerställer ägarnas möjlighet att hävda sina intressen gentemot bolagets ledningsorgan. Viktigt är också en tydlig roll- och ansvarsfördelning mellan de olika lednings- och kontrollorganen. Till sist värnar Kodgruppen om att aktiebolagslagens likabehandlingsprincip tillämpas i praktisk handling och om skapandet av största möjliga transparens gentemot ägare, kapitalmarknad och samhället i övrigt.

Kodgruppen anser att frågor om bolagsstyrning har sin största betydelse i börsnoterade bolag och menar vidare att koden kommer att ses som ett kvalitetsmärke för de bolag som tillämpar den.

Två omständigheter gör emellertid att vi tror att olika koder för bolagsstyrning har begränsad betydelse för bolagens agerande. För det första har koder inte status som lag utan bygger på en tanke om självreglering. För det andra gör devisen ”följ eller förklara” att bolagen vanligen hittar en förklaring till ett beteende som avviker från koden.

*Hur hanteras påståenden om att bolag alltmer kommit att ha större makt än regeringar?*

BP m fl oljebolag har skaffat sig makt och inflytande i Colombia, inte enbart p g a finansiell styrka, utan även genom ett gott förhållande till den colombianska staten. Stat och företag har ingått en allians mot oliktänkande.

Fallet Bechtel är ytterligare ett exempel på hur stora multinationella företag fått mycket stor makt, så stor att de i praktiken kan styra länder att öppna eld mot sina egna medborgare. Bechtel Corporation m fl kunde i kraft av sin ekonomiska makt förmå den bolivianska regeringen att ingå en allians med företagen.

Inledningsvis är ovanstående diskussion om corporate governance och koder för bolagsstyrning tillämplig även på denna frågeställning som avser hur påståenden om att bolag alltmer kommit att ha större makt än regeringar hanteras. T ex är en väl avvägd maktbalans mellan ägare, styrelse och verkställande ledning viktigt eftersom ägarnas möjlighet att tillvarata sina intressen gentemot bolagets ledningsorgan då säkerställs.

Fler intressenter än ägarna, t ex konsumenter och anställda, måste dessutom få större inflytande över företagets verksamhet. Därför behandlar bl a Caux Round Tables principer några av bolagets intressenter. Dess allmänna princip 1 ”Ansvar för affärsverksamhet: från aktieägare till sakägare” stadgar:

*”Ett företags värde för samhället ligger i det välstånd och den sysselsättning som företaget skapar och de marknadsvärdiga produkter och tjänster som det förser konsumenter med till ett rimligt pris i förhållande till kvalitet. För att skapa ett sådant samhällsvärde måste företaget upprätthålla sin egen ekonomiska hälsa och vitalitet, men enbart överlevnad är inte ett tillräckligt mål.*

*Företag spelar en betydelsefull roll i att förbättra livet för sina kunder, anställda och aktieägare genom att med dem dela det välstånd som företagen har skapat. Leverantörer och konkurrenter bör förvänta sig att företagen uppfyller sina åtaganden i en anda av ärlighet och rättvisa. Som ansvarsfull medborgare av lo-*

*kala, nationella, regionala och globala samhällen i vilka de bedriver verksamhet, deltar företagen i formandet av framtiden för dessa samhällen.”*

### *Hur hanteras bolagens miljöpåverkan?*

Union Carbide Corporation beslutade om förvaring av stora mängder högrisksubstanser på ett fabriksområde i Bhopal, Indien. Detta ledde till att dödligt giftig gas läckte ut en decemberdag 1984. Säkerhetsåtgärderna var bristfälliga, bl a låg fabriksområdet oacceptabelt nära själva samhället, och den teknik UCC tillämpade i Indien höll inte samma säkerhetsnivå som den företaget hade i USA.

I fallet Shell har oljeindustrin genererat miljöutsläpp i Nigerdeltat, vilket skadat jordbruk och fiske i så stor utsträckning att det i det närmaste blivit omöjligt att leva av dessa näringar. Vidare har tillgången på dricksvatten minskat.

Det finns här anledning att påminna om den gren av etik som kallas miljöetik. Nyckelord är kretsloppsförståelse, global solidaritet, konsekvensanalys och rätt till existens. Kretsloppsförståelse innebär en insikt om att produktions- och konsumtionssamhället hotar basen för välfärdssamhället. Global solidaritet kräver att miljöpolitik måste bygga på en insikt om att ett land *”endast är ett kvarter i den globala byn”*. Konsekvensanalys vill få oss förstå att de beslut som fattas idag kan få betydande konsekvenser i framtiden. Rätt till existens innebär att arter, som till synes är värdelösa för människan idag, inte får utrotas och inte heller exploateras i någon större omfattning.

Vidare är begreppet extern effekt intressant i anslutning till bolagens miljöpåverkan. Om företaget inte behöver bekosta de negativa externa effekter som företagets produktion ger upphov till, kommer det att producera för mycket eftersom det inte beaktar den externa kostnaden.

I Global Compacts sjunde princip ombeds företag att stödja försiktighetsprincipen vad gäller miljörisker. Vidare stadgas i Caux Round Tables allmänna princip 6 att företagen skall respektera miljön. Det innebär att företagen bör skydda och, om möjligt, förbättra miljön. De bör således främja en hållbar utveckling och förhindra slöseri med naturresurser. Även OECD:s riktlinjer uttrycker att företagen kontinuerligt skall sträva efter att skydda och förbättra miljön samt tillämpa försiktighetsprincipen. Det finns således en rad riktlinjer avsedda att styra bolagens miljöpåverkan.

### *Hur kan juridiken komma åt begreppet ”fasadlegitimation”?*

När Hennes&Mauritz m fl klädföretag köper kläder från tillverkare som bryter mot en rad regelverk, däribland några av principerna i Global Compact och Caux Round Table, medverkar företagen till brott mot dessa principer. När H&M vidare förnekar för dem besvärande uppgifter söker företaget skydda sitt anseende och framstå som ett socialt ansvarstagande företag. H&M skyddar således sin fasad, oavsett vad som finns bakom denna.

I fallet Halliburton erkände företaget att två av dess chefer mottagit stora belopp från ett företag i Kuwait. Halliburton uttalade därefter att man inte tolererar mutor på någon nivå i företaget. Företaget månade om sitt anseende och försökte bättra på sin krackelerade fasad.

Shell har upprättat egna CSR-program efter att fått kraftig negativ publicitet i massmedia världen över. Bl a har många människorättsorganisationer, såsom Human Rights Watch och Amnesty International, riktat kritik mot Shell. En del människorättsaktivister hävdar att Shells CSR-åtagande inte är värt något i praktiken. Följaktligen väcks misstankar om att Shells agerande endast syftar till att förbättra företagets framtoning.



Det verkar således som om det är viktigare för företag att *tala* om vad de står för än att fylla sina påståenden med verkligt innehåll. Fenomenet kallas institutionalism vilket innebär att organisationer har ett stort inslag av formell verksamhet vid sidan av den informella. Den formella organisationens huvuduppgift är att skapa och upprätthålla legitimitet, d v s en välvårdad fasad.

Det finns i detta sammanhang inga explicita riktlinjer mot institutionalism i juridisk mening. Visserligen uttrycks i Global Compacts princip 5 att barnarbete faktiskt ("effectively") skall avskaffas. Detta torde antyda att det inte är tillräckligt för företag att påstå att de gör si eller så. Överlag blir det emellertid företagets sekundära intressenter som får påverka företaget att fylla sina åtaganden med reellt innehåll. Massmedia, NGO:s och en mängd andra grupper med specialintressen är exempel på sekundära intressenter. Massmedia har t ex stora möjligheter att påverka den allmänna opinionen beträffande företaget. Det faktum att uppmärksamheten kring miljöhot lett till ett ökat intresse för CSR och att informationsteknologi numera möjliggör blixtnabb överföring av stora mängder information gör att det blir allt svårare för företag att dölja sina verkliga förehavanden.

Vi drar, som svar på vår huvudfrågeställning, slutsatsen att de juridiska instrumenten – i form av lagar, konventioner men även självreglering m m – framförallt på senare år kommit att sätta allt större legal och moralisk press på företagen att handla korrekt. Den måttstock gentemot vilken den internationella företagsamheten jämförs har blivit alltmer finskalig. Härigenom har juridikens roll på CSR-området blivit tydligare. Det arbete olika NGO:s bedriver bidrar till detta samtidigt som informationsteknologi har möjliggjort ökad exponering av företagen.

Ett generellt problem med den internationella rätten är emellertid att de som träffas av en förpliktelse, t ex bolag eller stater, själva tolkar den. Dessutom kan eventuella tvister lösas endast genom förhandlingar och någon överstatlig tvångsmakt finns heller inte. Fortfarande råder således ett stort glapp mellan de värden olika riktlinjer vill förmedla och bolagens faktiska handlande. Detta glapp kommer förhoppningsvis att minska i takt med att bolagen inser vikten av att uppträda korrekt.

## 5.1 Förslag till framtida forskning

Vi har under arbetets gång upptäckt några områden vi tror att framtida forskning med fördel skulle kunna behandla. För det första frågar vi oss hur bolagsrätten ser ut i de mindre utvecklade länder där etiska krav mer sällan efterföljs. Finns det något samband mellan dessa olika rättsordningar? För det andra vore det intressant med en studie av eventuella skillnader i uppfattningen om etik runt om i världen och hur det i så fall påverkar CSR. För det tredje skulle det vara intressant med forskning kring huruvida hotet om negativ publicitet i massmedia påverkar innehållet i företagets CSR-program.

## 5.2 Avslutande reflektion

Eftersom detta arbete rör ett aktuellt, vittomspännande område och vi dessutom har haft begränsad tid till vårt förfogande har vi funnit en utmaning i att avgränsa oss. Företagens sociala ansvar innefattar ett brett problemkomplex där vi varit tvungna att begränsa oss till det vi anser vara mest intressant.

Vi har valt att använda oss av en rad teorier och dessa har många gånger behandlats översiktligt för att arbetet inte skall svälla ut för mycket. Även empirin har behandlats översiktligt och bygger nästan uteslutande på information som vi har funnit på Internet. Sådan informa-

tion kan betraktas som något osäker även om vi efter bästa förmåga har försökt hitta tillförlitliga och objektiva källor. Det har dessutom varit svårt att inte i någon mån vinkla information och vårt val av empiri och källor kan i sig uppfattas som ett ställningstagande från vår sida.

Våra slutsatser är subjektiva och speglar således *vår* uppfattning. Eftersom vi inte har haft tid att göra någon djupare empirisk undersökning kan en del slutsatser vara mer osäkra, t ex beträffande påståenden om s k fasadlegitimation. Överlag kräver vissa frågeställningar en grundligare undersökning för att några säkra slutsatser skall kunna dras. Vår önskan har framförallt varit att *uppmärksamma* de problem som vi anser finns inom ämnesområdet.

## 6 Källor

### Litteratur

- Andersson, S., Johansson, S. & Skog, R.** (2003). *Aktiebolagslagen del II 10-19 kap – en kommentar*. Stockholm: Norstedts.
- An International Survey of Companies Law in the Commonwealth, North America, Asia and Europe.** (1998, augusti). *Modern Company Law for a Competitive Economy*. Department of Trade and Industry, London.
- Backman, J.** (1998). *Rapporter och uppsatser*. Lund: Studentlitteratur.
- Bibeln.** (2000). Örebro: Libris.
- Bolman, L.G. & Deal, T.E.** (2005). *Nya perspektiv på organisation och ledarskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Bra Böckers Lexikon.** (1989). Malmö: Bra Böcker.
- Bréal, M.** (1904). *Essai de sémantique. Science des significations*. Paris. I Schaff, A. (1967). *Introduktion till semantiken*. Staffanstorps: Cavefors.
- Brytting, T.** (2005). *Företagsetik*. Malmö: Liber ekonomi.
- Brytting, T. & Egels, N.** (2004). *Svensk företagsetisk forskning 1995-2001*. Göteborg: BAS.
- Case, K. E., Fair, R. C. et al.** (1999). *Economics*. Harlow: Prentice Hall Europe.
- Cassese, A.** (2002). *International law*. Oxford: Oxford University Press.
- Charkham, J. P.** (1994). *Keeping good company – a Study of Corporate Governance in Five Countries*. Oxford: Clarendon Press.
- Clarkson, M. B. E.** (1995). A stakeholder framework for analyzing and evaluating corporate social performance. *Academy of Management Review*. Vol 20 nr 1, s 92-117. I Clarkson, M. B. E. (1998). *The Corporation and its Stakeholders – Classic and Contemporary Readings*. Toronto: University of Toronto Press.
- DiMaggio, P. & Powell, W.** (1983). The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism as Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review*. Vol. 48, April, s 147-160. I Holmblad Brunsson, K. (2002). *Organisationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Dotevall, R.** (1989). *Skadeståndsansvar för styrelseledamot och verkställande direktör*. Stockholm: Norstedts.
- Dotevall, R.** (1999). *Bolagsledningens skadeståndsansvar*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Easterby-Smith, M., Thorpe, R. & Lowe, A.** (2002). *Management Research – An introduction*. London: SAGE.
- Edman, S.** (1994). *Miljöetik för politiker – javisst, men hur?* I Svedin, U. & Thunberg, A-M. (red). (1994). *Miljöetik – för ett samhälle på människans och naturens villkor*. Miljövårdsberedningen och Forskningsrådsnämnden. Rapport 94:2. Stockholm.
- Farrar, J.H., Furey, N. & Hannigan, B.** (1988). *Farrars company law*. London: Butterworths.

- Fisher**, D. I. (2001). *Mänskliga rättigheter – en introduktion*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Foucault**, M. (1975). *Övervakning och straff*. Lund: Studentlitteratur.
- Friedman**, M. (1970). The Social Responsibility of Business is to Increase Profit. *New York Times*. 1970-09-13.
- Gardner**, C. (2000). *The Valuation of Information Technology – A Guide for Strategy Development, Valuation and Financial Planning*. New York: Wiley.
- Glavå**, M. (2001). *Arbetsrätt*. Lund: Studentlitteratur.
- Grundvall**, B., **Melin-Jakobsson**, A. & **Thorell**, P. (2004). *Vägvisare till börsen*. 3:e reviderade upplagan. Malmö: Liber Ekonomi.
- Hemström**, C. (2000). *Bolagens rättsliga ställning*. Uppsala: Norstedts juridik.
- Hopt**, K. J. (1997). *The German Two-Tier Board (Aufsichtsrat) – A German View on Corporate Governance*. I Hopt, K. J. & Wymeersch, E. (red.). (1997). *Comparative Corporate Governance – Essays and Materials*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Johansson**, S. (2001). *Nials svensk associationsrätt i huvuddrag*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Johansson**, G. & **Ubeda**, A. (2004). *Socialt Ansvar – en studie av fyra företags syn på implementeringen av Socialt Ansvar*. ICU 2004:37, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.
- Kemp**, T. (1990). *The climax of capitalism: The US economy in the twentieth century*. London: Longman Group.
- Kirkeby**, O. F. (1998). *Ledarskapsfilosofi – ett radikalt normativt perspektiv*. Uppsala: Enterprise Adviser.
- Klarer**, M. (1999). *An Introduction to Literary Studies*. London: Routledge.
- Koskinen**, L. (1999). *Etik, ekonomi och företagets själ*. Stockholm: Prisma.
- Laffont**, J-J. & **Martimort**, D. (2002). *The Theory of Incentives – the Principal-Agent Model*. New Jersey: Princeton University Press.
- Lindskog**, S. (1995). *Aktiebolagslagen 12:e och 13:e kapitlet*. Stockholm: Juristförlaget.
- Lundahl**, U. & **Skärvad**, P-H. (1982). *Intressentmodellen i teori och praktik*. I *Företagets intressenter och kontrakt – nya synpunkter på intressenteorin*. Stockholm: Svenska arbetsgivarförbundet.
- Lyttkens**, L. (1993). *Mellan lust och nytta – Om värderingar, lyckostrategier, incitament och nya läromönster*. Stockholm: Akademeja.
- Löhman**, O. & **Steinholtz**, D. (2003). *Det ansvarsfulla företaget: Corporate Social Responsibility i praktiken*. Stockholm: Ekerlid.
- Magnusson**, Å. (2003). *Det globala ansvaret – sjutton röster om internationellt företagande och etik*. Stockholm: Ekerlid.
- Magnusson**, Å. & **Norén**, G. (2003). *Etiska riktlinjer – Affärsförutsättningar i en global ekonomi*. Stockholm: Ekerlid.

- Meyer, J. W. & Rowan, B.** (1977). Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony. *American Journal of Sociology*. Vol. 83, No. 2, s 340-363. I Holmblad Brunsson, K. (2002). *Organisationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Norstedts stora engelsk-svenska ordbok.** Tredje upplagan. (2000). Stockholm: Norstedts.
- Norstedts svenska ordbok.** (1988). Stockholm: Norstedts.
- Nylén, U.** (1996). *Gott och ont inom affärslivet – utvecklig av ett etiskt perspektiv på företags relationer med aktörer* (avhandling för doktorsexamen). Umeå universitet, samhällsvetenskapliga fakulteten.
- Pinches, G.E.** (1996). *Essentials of Financial Management*. New York: HarperCollins.
- Porter, M. E.** (1980). *Competitive Strategy*. New York: The Free Press. I Robson, W. (1997). *Strategic Management & Information Systems*. Harlow: Prentice Hall.
- Robson, W.** (1997). *Strategic Management & Information Systems*. Harlow: Prentice Hall.
- Rodhe, K.** (2002). *Aktiebolagslagen*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Schaff, A.** (1967). *Introduktion till semantiken*. Staffanstorps: Cavefors.
- Schön, L.** (2000). *En modern svensk ekonomisk historia – tillväxt och omvandling under två sekler*. Borås: SNS Förlag.
- Seth, T.** (2004). *WTO och den internationella handelsordningen*. Lund: Studentlitteratur.
- Spetz, K.** (2003). *Företags Sociala Ansvar – Globala värderingar i en global tid*. Linköpings universitet, Ekonomiska institutionen.
- Svenska Akademiens ordlista (SAOL).** (1998). Stockholm: Norstedts.
- Svenskt Näringsliv 1.** (2002). *Corporate Social Responsibility (CSR) – Svenskt näringslivs förhållningssätt*. I Magnusson, Å. & Norén, G. (2003). *Etiska riktlinjer – Affärsförutsättningar i en global ekonomi*. Stockholm: Ekerlid.
- Tengblad, S. & Hällsten, F.** (2000). *Individer eller personal? En idéskrift om etik inom person(al)ledning*. GRI-rapport 2000:14. Gothenburg Research Institute, School of Economics and Commercial Law, Gothenburg University.
- Thomasson, J., Arvidsson, P., Lindquist, H., Larson O. & Rohlin, L.** (2002). *Affärsredovisningen*. Malmö: Liber Ekonomi.
- Thorell, P.** (1999). *Företagens redovisning*. Uppsala: Iustus.
- Trollestad, C.** (2000). *Etik & Organisationskulturer – Att skapa en gemensam värdegrund*. Stockholm: Svenska förlaget.
- Turban, E. & Aronson, J.E.** (2001). *Decision Support Systems and Intelligent Systems*. Upper Saddle River: Prentice Hall.

## Offentligt tryck

### *Propositioner*

1975:103	med förslag till ny lag om aktiebolag m m
1987/88:10	med förslag till lag om styrelserepresentation för de privatanställda m m
2004/05:178	om aktiebolag med särskild vinstutdelningsbegränsning

### *Utredningar och betänkanden*

SOU 2003:98	Aktiebolag med begränsad vinstutdelning
SOU 2004:46	Svensk kod för bolagsstyrning – förslag från Kodgruppen
SOU 2004:130	Svensk kod för bolagsstyrning

### *Övrigt*

FN-stadgan (1945)  
Statute of the International Court of Justice (1945)  
General Agreement on Tariffs and Trade (1947)  
FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (1948)  
Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (1950)  
Aktiengesetz (1965)  
Internationell konvention om medborgerliga och politiska rättigheter (1966)  
Internationell konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (1966)  
Vienna Convention on the Law of Treaties (1969)  
Aktiebolagslagen (1975:1385)  
Lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet  
Companies Act (1985)  
Lagen (1987:1245) om styrelserepresentation för de privatanställda  
FN-konventionen om barnets rättigheter (1989)  
American Law Institute. Principles of Corporate Governance and Structure (1994)  
General Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights (1994)  
General Agreement on Trade in Services (1994)

Rådets direktiv (94/45/EG) om inrättandet av ett europeiskt företagsråd eller ett förfarande i gemenskapsföretag och grupper av gemenskapsföretag för information till och samråd med arbetstagare

World Trade Organization Agreement (1994)

Lagen (1996:359) om europeiska företagsråd

Europaparlamentets resolution (dokumentnummer: B4-1108/96. Celex nr: 596IP1108) angående situationen i Colombia

Rome Statute of the International Criminal Court (1998)

Code de Commerce (2001)

Rådets förordning (EG) nr 2157/2001 om stadga för europabolag (2001)

Rådets direktiv 2001/86/EG om komplettering av stadgan för europabolag vad gäller arbetstagarinflytande (2001)

Svensk kod för bolagsstyrning (2004)

Aktiebolagslagen (2005:551)

## Internet

**Amnesty International 1.** (2005). <http://net11.amnesty.se/www/om> [2005-10-24].

**Amnesty International 2.** (2004). *Efter 1984: Offrens öde.* [www2.amnesty.se/hem.nsf/1maj05c?OpenPage](http://www2.amnesty.se/hem.nsf/1maj05c?OpenPage) [2005-11-16].

**Amnesty International 3.** (2003). AnyakweeNsirimovu: Shells ansvar är lika med noll. *Amnesty Press.* 2003-09-22. [www2.amnesty.se/ap.nsf/nigeria3?OpenPage](http://www2.amnesty.se/ap.nsf/nigeria3?OpenPage) [2005-11-22].

**Amnesty International 4.** (2001). Nigeria. *Amnesty Press.* 2001-03-27. [www2.amnesty.se/andranyheter.nsf/28e7508e9f17c671c1256d79002f6b1e/e4f68d77aa570bfdc1256d77006e794d?OpenDocument](http://www2.amnesty.se/andranyheter.nsf/28e7508e9f17c671c1256d79002f6b1e/e4f68d77aa570bfdc1256d77006e794d?OpenDocument) [2005-11-22].

**Bjurling, K. & Ekelund, L. 1.** (2004). Tuffa förhållanden för leksaksarbetarna. *Uppdrag granskning.* 2004-10-26. <http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=15777&a=273796> [2005-11-11].

**Bjurling, K. & Ekelund, L. 2.** (2004). Leksakstillverkare bryter mot reglerna. *Uppdrag granskning.* 2004-10-26. <http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=1804&a=274310&queryArt53141=Leksaksarbete&searchDepartmentArt53141=null&doneSearch=true&pageArt53141=0&sd=10> [2005-11-11].

**Canadian Business for Social Responsibility.** (2003). *Good Company – e-newsletter September 2003.* [www.cbsr.bc.ca/files/Newsletter/CBSRGoodCompanyNewsletter-Sept2003.pdf](http://www.cbsr.bc.ca/files/Newsletter/CBSRGoodCompanyNewsletter-Sept2003.pdf) [2005-10-31].

- Carlström, C.** (2001). Grymt utnyttjande av sömmerskor. *Miljömagasinet*. 2001-11-23. [www.miljomagasinet.se/dokument/arkiv/ovriga/henne\\_46.html](http://www.miljomagasinet.se/dokument/arkiv/ovriga/henne_46.html) [2005-11-08].
- Carroll, A. B.** (1991). The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders – Balancing Economic, Legal and Social Responsibilities. *Business Horizons*. Vol 34 nr 4, s 39-48. [www.findarticles.com/p/articles/mi\\_m1038/is\\_n4\\_v34/ai\\_11000639](http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m1038/is_n4_v34/ai_11000639) [2005-11-04].
- Cassirer, P.** (1993). *Stilistik & stilanalys*. <http://hem.passagen.se/cajod/pethrus.html> [2005-10-11].
- Caux Round Table.** (1994). *Principles for Business*. [www.cauxroundtable.org/principles.html](http://www.cauxroundtable.org/principles.html) [2005-10-03].
- Dick Cheney i ny skandal.** (2004-08-05). *Dagens Industri*. [www.di.se/Index/Nyheter/2004/08/05/112775.htm](http://www.di.se/Index/Nyheter/2004/08/05/112775.htm) [2005-11-08].
- Eriksson, H.** (2003). Frågor och svar om granskningsrapporten. *Dagens nyheter*. 2003-11-25. [www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=678&a=209771](http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=678&a=209771) [2005-12-15].
- EU:s grönbok.** (2001). *Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar*. Europeiska Gemenskapens Kommission. [http://europa.eu.int/eur-lex/sv/com/gpr/2001/com2001\\_0366sv01.pdf](http://europa.eu.int/eur-lex/sv/com/gpr/2001/com2001_0366sv01.pdf) [2005-10-18].
- EU-ordlista.** (2004). [www.eu2004.se/extra/pod/?action=pod\\_show&id=10&module\\_instance=6#0](http://www.eu2004.se/extra/pod/?action=pod_show&id=10&module_instance=6#0) [2005-10-20].
- FN 1.** (2004). *Global Compact-toppmöte*. New York 24 juni 2004. [www.regeringen.se/sb/d/4233/a/28066](http://www.regeringen.se/sb/d/4233/a/28066) [2005-09-20].
- FN 2.** (1948). *FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter*. New York. [www.unhchr.ch/udhr/lang/swd.htm](http://www.unhchr.ch/udhr/lang/swd.htm) [2005-10-31].
- FN 3.** (1999). *Global Compact*, New York. [www.unglobalcompact.org/Portal/Default.asp](http://www.unglobalcompact.org/Portal/Default.asp) [2005-10-31].
- FN 4.** (1992). *Agenda 21*. [www.unep.org/Documents/Default.asp?DocumentID=52](http://www.unep.org/Documents/Default.asp?DocumentID=52) [2005-11-03].
- Fölster, S. & Rydeman, A.** (2004). *Färre företagare än någonsin tidigare i Sverige – rekordmånga vilande företag*. [http://sn.svensktnaringsliv.se/sn/publi.nsf/Publikationerview/AE8F5A1947A3C59DC1256E9E002A69B7/\\$File/PUB200405-007-1.pdf](http://sn.svensktnaringsliv.se/sn/publi.nsf/Publikationerview/AE8F5A1947A3C59DC1256E9E002A69B7/$File/PUB200405-007-1.pdf) [2005-10-21].
- Gifford, K. L.** (1996). *Testimony before the U.S House Subcommittee on International Organizations and Human Rights*. 1996-07-15. <http://gos.sbc.edu/g/gifford.html> [2005-12-16].
- Gripenberg, P. & Flores, J.** (2005). Nya misstankar om skattebrott. *Dagens Nyheter*. 2005-11-18. [www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=678&a=489848](http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=678&a=489848) [2005-12-15].



- Health and Safety Commission.** (2005). *Companies*.  
[www.hse.gov.uk/enforce/enforcementguide/investigation/identifying/companies.htm](http://www.hse.gov.uk/enforce/enforcementguide/investigation/identifying/companies.htm)  
 [2005-10-26].
- Human Rights Watch 1.** (1999). *The Price of Oil*.  
[www.hrw.org/reports/1999/nigeria/Nigew991-01.htm#P253\\_55258](http://www.hrw.org/reports/1999/nigeria/Nigew991-01.htm#P253_55258) [2005-11-22].
- Human Rights Watch 2.** (2000). *Update on Human Rights Violations in the Niger Delta*.  
[www.hrw.org/background/africa/nigeriabkg1214.htm](http://www.hrw.org/background/africa/nigeriabkg1214.htm) [2005-11-22].
- ILO.** (2000). *Multinational Enterprises and Social Policy*.  
[www.ilo.org/public/english/employment/multi/](http://www.ilo.org/public/english/employment/multi/) [2005-10-31].
- International Union of Food, Agricultural, Hotel, Restaurant, Catering, Tobacco and Allied Workers' Associations.** (2004). *Hotet från GATS mot maten och jordbruket*.  
 2004-07-19.  
[www.iufdocuments.org/www/documents/wto/GATS-s.pdf](http://www.iufdocuments.org/www/documents/wto/GATS-s.pdf) [2005-11-07].
- ISO.** (2005). *“Dynamic” Launching of Work on ISO 26000 – Future Guidelines on Social Responsibility*.  
[www.iso.org/iso/en/info/Conferences/SRConference/home.htm](http://www.iso.org/iso/en/info/Conferences/SRConference/home.htm) [2005-11-03].
- Kathy Lee Gifford: Capitalist or Child-Slaver?** (1996-06-04). *Cybercast News Service*.  
[www.worldfreeinternet.net/news/gifford.htm](http://www.worldfreeinternet.net/news/gifford.htm) [2005-12-16].
- Kjellström, T., Håkansta, C. & Hogstedt, C.** (2005). *Folkhälsa, hållbar utveckling och globalisering* (R 2005:3). Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.  
[www.folkhalsa.com/upload/ar2005/rapporter/r200503globalisering\\_del2\\_0505.pdf](http://www.folkhalsa.com/upload/ar2005/rapporter/r200503globalisering_del2_0505.pdf)  
 [2005-11-07].
- Knutson, T. & Hellberg, H.** (2004). *Folkrätten och företagens samhällsansvar. Advokaten*.  
 2004:1.  
[www.advokatsamfundet.se/advokaten/new/tema\\_adv.asp?ID=353](http://www.advokatsamfundet.se/advokaten/new/tema_adv.asp?ID=353) [2005-10-26].
- Lidskog, R.** (2004). *Bhopal och den organiserade oansvarigheten. Svenska Dagbladet*.  
 2004-12-03.  
[www.svd.se/dynamiskt/kultur/did\\_8668166.asp](http://www.svd.se/dynamiskt/kultur/did_8668166.asp) [2005-11-16].
- Menckel, E. & Laflamme, L.** (2004). *Etik i arbetsmiljöarbetet*.  
[www.prevent.se/verktygfakta/pdf/etik.pdf](http://www.prevent.se/verktygfakta/pdf/etik.pdf) [2005-09-28].
- Nationalencyklopedin 1.** (2005). *Instrumentellt värde*.  
[www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i\\_art\\_id=212204](http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=212204) [2005-09-26].
- Nationalencyklopedin 2.** (2005). *Etik*.  
[www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i\\_art\\_id=164920](http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=164920) [2005-09-26].
- Nationalencyklopedin 3.** (2005). *Moral*.  
[www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i\\_art\\_id=258830](http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=258830) [2005-09-26].
- Nationalencyklopedin 4.** (2005). *Moralfilosofi*.  
[www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i\\_art\\_id=258835](http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=258835) [2005-09-27].
- Nationalencyklopedin 5.** (2005). *Konsekvensetik*.  
[www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i\\_art\\_id=229038](http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=229038) [2005-09-27].

- Nationalencyklopedin 6.** (2005). *Pliktetik*.  
[www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i\\_art\\_id=284444](http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=284444) [2005-09-27].
- Nationalencyklopedin 7.** (2005). *Dygdetik*.  
[www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i\\_art\\_id=157751](http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=157751) [2005-09-27].
- Nationalencyklopedin 8.** (2005). *Deontologisk etik*.  
[www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i\\_art\\_id=152324](http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=152324) [2005-09-27].
- Nationalencyklopedin 9.** (2005). *Sinnelagsetik*.  
[www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i\\_art\\_id=306057](http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=306057) [2005-09-27].
- Nationalencyklopedin 10.** (2005). *Utilitarism*.  
[www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i\\_art\\_id=337098](http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=337098) [2005-10-23].
- Nationalencyklopedin 11.** (2005). *Intrinsikalt värde*.  
[www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i\\_art\\_id=212756](http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=212756) [2005-10-23].
- OECD.** (2000). *Guidelines for Multinational Enterprises*.  
[www.oecd.org/departement/0,2688,en\\_2649\\_34889\\_1\\_1\\_1\\_1\\_1,00.html](http://www.oecd.org/departement/0,2688,en_2649_34889_1_1_1_1_1,00.html) [2005-10-31].
- OECD.** (2004). *OECD Principles of Corporate Governance*.  
[www.oecd.org/document/49/0,2340,en\\_2649\\_34813\\_31530865\\_1\\_1\\_1\\_1,00.html](http://www.oecd.org/document/49/0,2340,en_2649_34813_31530865_1_1_1_1,00.html)  
 [2005-10-21].
- Osewe, O.** (2001). ”Skammens katalog”. Rättvisepartiet Socialisternas veckotidning nr 452.  
 2001-06-07.  
[www.socialisterna.org/offensiv/arkiv/452/amnesty.html](http://www.socialisterna.org/offensiv/arkiv/452/amnesty.html) [2005-11-11].
- Pedersen, H.** (2004). Skandal som aldrig tar slut. *Sydsvenskan*. 2004-04-16.  
<http://sydsvenskan.se/ekonomi/article64769.ece> [2005-12-16].
- Pilger, J.** (2005). Kriget mot knarket är en bluff. *Aftonbladet*. 2005-03-29.  
[www.aftonbladet.se/vss/kultur/story/0,2789,622406,00.html](http://www.aftonbladet.se/vss/kultur/story/0,2789,622406,00.html) [2005-11-04].
- Rath Health Foundation – ICC-klagomål.** (2003). *Krigsförbrytelser och andra brott mot mänskligheten*.  
[www4.dr-rath-foundation.org/pdf-files/complaint/swedish-complaint.pdf](http://www4.dr-rath-foundation.org/pdf-files/complaint/swedish-complaint.pdf)  
 [2005-11-03].
- Redefining the Corporation.** (2005).  
[www.mgmt.utoronto.ca/~stake/](http://www.mgmt.utoronto.ca/~stake/) [2005-10-26].
- Regeringen 1.** (2002). *Globalt ansvar*.  
[www.regeringen.se/sb/d/2657](http://www.regeringen.se/sb/d/2657) [2005-10-31].
- Regeringen 2.** (2005). *FN:s Global Compacts tio principer*.  
[www.regeringen.se/sb/d/4233/a/32248;jsessionid=aWRbiP20-Op9](http://www.regeringen.se/sb/d/4233/a/32248;jsessionid=aWRbiP20-Op9)  
 [2005-11-02].
- Regeringen 3.** (2005). *OECD:s riktlinjer för multinationella företag*.  
[www.regeringen.se/sb/d/5467/a/14556](http://www.regeringen.se/sb/d/5467/a/14556) [2005-11-02].

- Regeringen 4.** (2002). Lindh, A., Pagrotsky, L., Karlsson, J. O. *Öppet brev till svenskt näringsliv*.  
[www.regeringen.se/content/1/c6/02/56/94/74a514b4.pdf](http://www.regeringen.se/content/1/c6/02/56/94/74a514b4.pdf) [2005-11-02].
- Regeringen 5.** (2002). *Om Globalt Ansvar*.  
[www.regeringen.se/sb/d/2657/a/14557](http://www.regeringen.se/sb/d/2657/a/14557) [2005-11-02].
- Shell.** (2004). *2004 People and the Environment Annual Report*.  
[www.shell.com/static/nigeria/downloads/pdfs/2004\\_rpt.pdf](http://www.shell.com/static/nigeria/downloads/pdfs/2004_rpt.pdf) [2005-11-22].
- Shiva, V.** (2003). De räddade sitt vatten. *Aftonbladet*. 2003-10-06.  
[www.aftonbladet.se/vss/kultur/story/0,2789,371119,00.html](http://www.aftonbladet.se/vss/kultur/story/0,2789,371119,00.html) [2005-11-04].
- Six Sigma Tutorial.** (2004). *Sarbanes Oxley Tutorial*.  
<http://sixsigmatutorial.com/SOX/sarbanes-oxley.aspx?ref=aw> [2005-10-21].
- Skandal utan botten.** (2003-11-27). *Dagens Nyheter*.  
[www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=578&a=208089](http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=578&a=208089) [2005-12-15].
- Skandia.** (2004). Skandias ersättningspolicy och långsiktiga ersättningsprogram 1997-2003. *Dagens Nyheter*. 2005-12-15.  
[www.dn.se/content/1/c6/25/45/96/skandiaersattningspolicy.pdf](http://www.dn.se/content/1/c6/25/45/96/skandiaersattningspolicy.pdf) [2005-12-15].
- Stockholmsbörsen.** (2005). *Noteringskrav 2005*.  
[http://domino.omgroup.com/www/WebTransaction.nsf/b9fb46dc1fa3596c41256603004b40e7/dd2d62b4b7cb0094c1256adc0051bbba/\\$FILE/Noteringskrav%202005%20med%20handledningstext.pdf](http://domino.omgroup.com/www/WebTransaction.nsf/b9fb46dc1fa3596c41256603004b40e7/dd2d62b4b7cb0094c1256adc0051bbba/$FILE/Noteringskrav%202005%20med%20handledningstext.pdf) [2005-11-24].
- Svenskt Näringsliv 2.** (2004). *Aktiebolag med begränsad vinstutdelning*.  
[www.svensktnaringsliv.se/Index.asp?PN=1117600&ID=1054513](http://www.svensktnaringsliv.se/Index.asp?PN=1117600&ID=1054513) [2005-10-03].
- Svenskt Näringsliv 3.** (2004). *Corporate Governance*.  
[www.svensktnaringsliv.se/Index.asp?PN=1117600&ID=1054513](http://www.svensktnaringsliv.se/Index.asp?PN=1117600&ID=1054513) [2005-10-03].
- Tulin 1, L.** (2004). Irakkontrakt vållar strid. *Dagens Industri*. 2004-09-09.  
<http://di.se/Avdelningar/DI/searchResult.aspx> [2005-11-08].
- Tulin 2, L.** (2004). Halliburtons folk tog mutor i Irak. *Dagens Industri*. 2004-01-24.  
<http://di.se/Avdelningar/DI/Artikel.aspx?ArticleID=2004\01\24\97220&words=halliburton&SectionID=Ettan&menusection=Startsidan;Huvudnyheter#bottom> [2005-11-08].
- Unicef.** (2003). *Barnens egen lag*.  
[www.unicef.se/fakta/barnkonventionen/barnens\\_egen\\_lag/](http://www.unicef.se/fakta/barnkonventionen/barnens_egen_lag/) [2005-12-16].
- Union Carbide Corporation Bhopal Information Center.** (2004). *Statement of Union Carbide Corporation Regarding the Bhopal Tragedy*.  
[www.bhopal.com/ucs.htm](http://www.bhopal.com/ucs.htm) [2005-11-17].
- Wikipedia.** (2006). *FARC*.  
<http://sv.wikipedia.org/wiki/Farc> [2006-01-05].

**Rättsfall**

<i>Fall</i>	<i>Benämning i förekommande fall</i>	<i>sida</i>
<i>Sverige</i>		
NJA 1962 s 182	AB Borgholms elektricitetsverk	58
<i>Norge</i>		
NRt 1922 s 272		58
<i>England</i>		
A11 ER 889 (1932)	Re Lee, Behrens & Co Ltd	59
<i>USA</i>		
170 N.W. 668 (1919)	Dodge v. Ford	58
98 A 2d 581 (1953)	A.P. Smith M.F.G. Co. v. Barlow	59
432 F 2d 659 (1970)	Medical Committee for Human Rights v. SEC	56
<i>WTO</i>		
Canada/EG, asbest, AB 2001 (WT/DS135)		41
<i>Övrigt</i>		
ICJ 1949	”Reparation for Injuries”	38

## 7 Bilagor

### 7.1 Moralfilosofi

Enligt NE är moralfilosofi:

*”Två olika men relaterade problemområden inom etik: normativ etik och meta-etik. Den normativa etiken sysslar med frågor om vad som är rätt och orätt, gott och dåligt och försöker uppställa principer (normer) för detta. Metaetiken undersöker och analyserar semantiska, ontologiska och kunskapsteoretiska frågor som uppkommer i normativ etik. Den är en gren av värdeteori.”<sup>521</sup>*

### 7.2 Utilitarism<sup>522</sup>

Utilitarism<sup>523</sup> (en bildning till lat. *uti* ’litas’ ’användbarhet’, ’nytta’, av *u* ’tilis’ ’användbar’, ’nyttig’), *nyttomoral*, moralisk doktrin med innebörd att man alltid skall handla så att konsekvenserna av vad man gör blir så goda som möjligt, mer precist att det sammanlagda välbefinnandet<sup>524</sup> hos alla kännande varelser blir så stort som möjligt. Mer slagordsmässiga uttryckssätt är att man skall sträva efter ”största möjliga lycka åt största möjliga antalet individer” eller att man skall ”maximera den allmänna välfärden”.

Olika företrädare för utilitarismen har delvis olika meningar om vad som har intrinsikalt<sup>525</sup> värde, d v s egenvärde<sup>526</sup>. Företeelser som rättvisa, jämlikhet och frihet har emellertid enligt utilitarismen inget intrinsikalt värde. Dock kan de ha instrumentellt värde om det leder till ökat välbefinnande eller ökad välfärd. Ibland ses utilitarismen som en beslutsmetod, d v s som ett rättesnöre för att finna information om hur man bör handla. Detta innebär ett kartläggande av konsekvenser av olika handlingsalternativ och en värdering av dessa. Utilitaristerna tolkar dock snarare sin lära endast som ett kriterium för vad som är riktigt; den anger förutsättningar som alla riktiga handlingar måste uppfylla. Emellertid säger läran ingenting om beslutsfattandet i praktiken; att göra utilitaristiska kalkyler för alla handlingsalternativ är kanske alltför tidsödande och handlar man kanske i regel rätt med tillämpning av allmänt utbredda moralregler.

<sup>521</sup> Nationalencyklopedin 4.

<sup>522</sup> Nationalencyklopedin 10, 2005.

<sup>523</sup> Utilitarismen har främst utvecklats i Storbritannien från sent 1700-tal av filosofer som Jeremy Bentham, James Mill, John Stuart Mill, Henry Sidgwick och G.E. Moore.

<sup>524</sup> En del moderna varianter av utilitarism, t ex de som utvecklats av Richard Hare och John Harsanyi (född 1920), ersätter välbefinnande med preferenstillfredsställelse. Detta innebär att en handling är moraliskt riktig om den leder till att fler önskningar tillgodoses eller till att önskningar tillgodoses i högre grad än vid ett annorlunda handlings sätt. En annan modern variant av utilitarism förespråkar ett handlande enligt ett system av regler så att konsekvenserna av att detta regelsystem accepteras eller tillämpas i samhället är så goda som möjligt. Denna variant kallas regelutilitarism, i motsats till den sk handlingutilitarismen där enskilda handlingar bedöms utifrån de utilitaristiska kraven.

<sup>525</sup> *Intrinsikalt värde* (ytterst till det lat. adverbet *intri* ’nsecus’ ’invändigt’, ’inuti’), det värde något har enbart i kraft av sina inre egenskaper, sin egen natur, och alltså oberoende av sina konsekvenser och andra yttre omständigheter. Intrinsikalt värde kallas ofta egenvärde, inre värde eller värde i sig. Vissa filosofer har hävdats att ingenting har intrinsikalt värde, utan att allt värde är *instrumentellt*. Exempel på vad som anses ha intrinsikalt värde är sanning, kunskap, frihet, demokrati, hälsa, skönhet, vänskap, liv, lycka och frånvaro av lidande (Nationalencyklopedin 11, 2005).

<sup>526</sup> Bentham anser att endast lustupplevelser har egenvärde och att kvantiteten av lust och olust är det enda som har betydelse. Mill gör däremot åtskillnad mellan bättre och sämre slags lust; kvalitet kan således uppväga kvantitet. Moore menar att även andra medvetandetilstånd än lust, t ex kunskap, har egenvärde.

Både praktiskt och teoretiskt har utilitarismen varit mycket tongivande. Den har t ex använts för att motivera en humanisering av rättsväsendet. Vidare har den åberopats som en grund för välfärdspolitik och är förmodligen den mest omdiskuterade teorin i 1900-talets etikdebatt. Teorin har flera kända förespråkare men ännu fler kritiker<sup>527</sup>. Kritiker invänder ofta att utilitarismen i alltför låg grad motiverar eller förklarar fenomen som människolivets okränkbarhet, förbudet mot att döma oskyldiga, mänskliga rättigheter, känslan av starkare moraliska förpliktelser gentemot närstående än mot främlingar etc.

### 7.3 Deontologisk etik

Deontologisk etik enligt NE:

*”Deontologisk etik (av grek. de'on 'plikt' och logiko's, av lo'gos 'ord', 'förnuft'), filosofisk term för normativa etiska teorier, som hävdar att en handlings etiska status är helt eller delvis oberoende av dess konsekvenser. I stället bestäms denna status av om handlingen i sig är pliktmässig, rätt (handlingsdeontologi) resp. är utförd i enlighet med en viss giltig etisk princip (regeldeontologi). Ibland används också något oegentligt termen pliktetik.”<sup>528</sup>*

### 7.4 Sinnelagsetik

NE:s förklaring av begreppet:

*”Sinnelagsetik, etisk teori enligt vilken frågan om huruvida en handling är rätt eller orätt i första hand avgörs av den handlandes sinnelag, dvs av om handlingen utförts av god vilja, vilket ibland i sin tur (i den kantianska traditionen) identifieras med pliktkänsla.”<sup>529</sup>*

### 7.5 Dygder

Dygdetik bärs upp av dygder som mer eller mindre förklarar det beteende företag och dess ledare uppvisar. Dygden kan sägas vara medelvägen mellan två laster; t ex är frikostighet en medelväg mellan girighet och slösaktighet. Vänskap hamnar mellan inställsamhet och grälsjuka.<sup>530</sup>

Dygder nämndes redan i antika grekiska traditioner i vilka följande exempel på dygder har rötter.<sup>531</sup>

*Euboli* definieras som kunskap i vid mening eller, mer opreciserat, vetenskap. Begreppet härstammar från Platon och innebär *”den förmåga till bedömning som är identisk med förmågan att föra sig i den mänskliga gemenskapen”*.<sup>532</sup> Vidare kännetecknas *euboli* av vishet beträffande det eviga, i motsats till *phronesis*, den praktiska visheten. Förmågan att se en företeelse mot ny bakgrund och även att se en ny företeelse i gammal kontext är fler utmärkande drag för *euboli*. *Euboli* är således ett *”möjlighetssinne”*.

<sup>527</sup> En enträgen förespråkare för utilitarismen är J.J.C. Smart (född 1920). Bland kritikerna återfinns bl a Bernard Williams och John Rawls.

<sup>528</sup> Nationalencyklopedin 8.

<sup>529</sup> Nationalencyklopedin 9.

<sup>530</sup> Koskinen, s 51-52.

<sup>531</sup> Kirkeby, 1998 s 130-143.

<sup>532</sup> Kirkeby, s 131.

*Eufori* uttrycker en förmåga att uthärda obehagligheter med lätt sinne och en vilja att förändra verkligheten. En euforiker är helhjärtat engagerad och har en form av ”verklighetssinne”. Den dygdige, som tänker kritiskt och realistiskt, godtar till exempel inte alltid fakta som fakta. Euforikern är en förebild, ifrågasätter det mesta, ibland på sätt som kan förefalla irrationellt. Vidare tar euforikern på sig ett medansvar för människors sociala konstruktion av verkligheten.

*Hypomone* innebär att den dygdige har förmåga att visa ett aktivt och uthålligt tålamod. Denna förmåga möjliggörs av att den dygdige är själsligt fri. Självtänkning och reflektion är fler utmärkande drag för hypomone. Den dygdige inväntar den rätta insikten och de rätta handlingsalternativen. Dygden innefattar vidare ett visst mått av mod eftersom den inte sätter den dygdiges personliga lycka i första rummet. Syftet med detta är att den dygdige skall få kraft att genomföra saker för sakens egen skull.

*Prolepsis* handlar om förmågan att vara förutseende. Dygden beskrivs som ”förmågan att skapa den prototypiska bilden av en åskådning som bygger på en rad olika bilder ur erfarenheten.”<sup>533</sup> Dygden innebär både ett förutseende baserat på erfarenhet och ett förutseende som går utanför erfarenhetens begreppsbyggnad, d v s kräver ett visst mått av sunt förnuft. Den dygdige måste förhålla sig nyktert i sin antecipation och basera denna på solid erfarenhetsmässig grund. En avgörande innebörd av dygden är viljan att hålla fast vid det den dygdige anser vara värdefullt i tillvaron. Således förmår den dygdige föreställa sig konsekvenser av olika händelseförlopp.

*Maieutik* innebär en förmåga att kunna uppmuntra andra människor att upptäcka orsakerna till sitt handlande inom sig själva. Syftet med dygden är att människor skall förhålla sig självständiga och av egen fri vilja antingen anta eller avvisa olika förslag eller program. Den enskilde individen både får och har rätt till att själv formulera sin syn på verkligheten.

*Epibole* handlar om intuition, något som i regel ses som motsatsen till förnuft. Emellertid är inte upplevelser baserade på intuition alltid irrationella, tvärtom. De antika grekerna såg intuitionen som förmågan att dra slutsatser på alltför få premisser. Intuition kan vidare beskrivas som tankens och intellektets motsats, nämligen kroppen. När den intellektuella tankeverksamheten är bortkopplad ges utrymme för oöverlagda, oreflekterade handlingar baserade på drift, begär och mod. En intuitiv person är modig i det att han vågar satsa och gå egna vägar vilket innebär att den dygdige inte alltid följer regler och normer. Vid en jämförelse med euboli ligger epibole på en lägre medvetandenivå. Kirkeby anser att intuition är något som dagens ledare måste ha.<sup>534</sup>

De sex ovan nämnda dygderna sammanfattas av kardinaldygden *katorthoma*, den visa människans slutgiltigt goda handling. En riktig ledare skiljer sig inte från den goda människan. *Katorthoma* är överordnat plikten, kathekon, menade en del antika filosofer. Synsättet uttrycker en tanke om att hänsynen till tekniska och ekonomiska faktorer aldrig skall tillåtas gå före hänsynen till den andra människan.<sup>535</sup>

<sup>533</sup> Kirkeby, s 136.

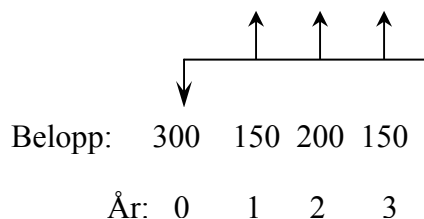
<sup>534</sup> Kirkeby, s 141.

<sup>535</sup> Kirkeby, s 142-143.

## 7.6 Lönsamhetsberäkning<sup>536</sup>

Nettonuvärdesmetoden (net present value, NPV) innebär att summan av framtida diskonterade<sup>537</sup> inflöden från verksamheten minskas med det som investeras idag. Blir NPV större än noll kan det vara värt att investera. Ett exempel belyser detta:

År 0 (idag) investeras 300. Vi räknar med att år 1 få in 150, år 2 få in 200, år 3 få in 150 samt att total kostnad för investeringen är 10 % per år, d v s kalkylräntan (k) är 10 %.



$$\text{NPV} = -300 + 150/1,1 + 200/1,1^2 + 150/1,1^3 = \mathbf{114,350}$$

Investeringen lönar sig således. Ett projekt, t ex en taktisk<sup>538</sup> tillämpning av CSR, kan i detta sammanhang belysas på följande sätt.<sup>539</sup>

$$E = V - D$$

där

E = nuvärdet av kassaflöden till aktieägare

V = nuvärdet av samlade tillgångar i företaget

D = nuvärdet av samlade skulder i företaget

Projektets värde blir då:

$$\Delta E_{\text{Projekt}} = \Delta V_{\text{Projekt}} - \Delta D_{\text{Projekt}}$$

d v s förändringen<sup>540</sup> är det värde projektet medför för aktieägarna.<sup>541</sup>

När nettonuvärde tas in i ekvationen gör Gardner följande uppställningar:

$$E = (\text{NPV} + I) - D$$

där

NPV = nettonuvärdet av de projekt företaget genomför eller bestämt sig för att genomföra

I = nuvärdet av det kapital som står till projektens förfogande

NPV + I = nuvärdet av företagets samlade tillgångar

<sup>536</sup> Pinches, s 17, 73, 186.

<sup>537</sup> Nedräknade med hänsyn till att pengars värde vanligtvis sjunker med tiden (inflation). Kostnaden för att de investerade pengarna inte kunnat satsas på annat, d v s alternativkostnaden, kan även beaktas i kalkylräntan.

<sup>538</sup> Se avsnitt 3.3.6.

<sup>539</sup> Gardner, 2000 s 204.

<sup>540</sup> Förändring anges i regel med  $\Delta$ ; uttalas "delta". Tecknet är den fjärde bokstaven i det grekiska alfabetet (Norstedts svenska ordbok).

<sup>541</sup> Värt att notera är att Gardner endast nämner vad projektet innebär för aktieägarna; andra intressenter finns inte med i bilden.



För projektets vidkommande kan följande konstateras:

$$\Delta E_{\text{Projekt}} = (\Delta \text{NPV}_{\text{Projekt}} + \Delta I_{\text{Projekt}}) - \Delta D_{\text{Projekt}}$$

där

$\Delta \text{NPV}_{\text{Projekt}}$  = skillnaden i värde hos alla projekt i företaget som är hänförligt till projektet, dvs nettonuvärdet av själva projektet.

$\Delta I_{\text{Projekt}}$  = den investering som krävs för att finansiera projektet

$\Delta D_{\text{Projekt}}$  = den del av investeringen i projektet som finansieras genom upptagande av lån

För att skapa ett värde som är större än  $\Delta I_{\text{Projekt}}$  måste  $\Delta \text{NPV}_{\text{Projekt}} > 0$

*Internränta* (internal rate of return, IRR) är en annan metod för att bedöma en investering. Internräntan är den ränta som ger  $\text{NPV} = 0$ . Antag samma kapitalflöden som ovan. IRR är än så länge okänd. Följande uppställning belyser beräkningen:

$$\text{NPV} = -300 + 150/(1 + \text{IRR}) + 200/(1 + \text{IRR})^2 + 150/(1 + \text{IRR})^3 = 0$$

$$\text{IRR} = \mathbf{30,47\%}$$
 ger  $\text{NPV} = 0$

Om IRR är större än kalkylräntan,  $k$ , bör investeringen genomföras. Alla projekt vars IRR är större än  $k$  har ett NPV större än 0.

*Pay back-metoden* innebär att den tid det tar innan investeringen betalat sig fastställs. Ett exempel:

Vi satsar initialt 300. Vi kalkylerar med att varje år få in 150. Pay back-perioden blir då  $300/150 = 2$  år

Om de årliga inflödena varierar blir beräkningen mer komplicerad, vilket belyses genom följande exempel:

Vi investerar 300. Vi hoppas få in 150 år 1 och 180 år 2. Pay back-perioden blir då  $1 \text{ år} + (300-150) / (180-150) = 1 \text{ år} + 150 / 30 = 1,5$  år.

## 7.7 Angreppssätt CSR

<i>Handlingssteget</i>	<i>Ansvarssteget</i>	<i>Handlingssteget</i>	<i>Ansvarssteget</i>
Taktiskt	Strategiskt	Lätt	Svårt
Marknadsaktivitet, Kulturskapande	Långsiktigt värdeskapande	Märkningar	Redovisning, revision, tredje parts certifieringar
Snabba resultat	Långsiktiga resultat	Information	Upptärande
Påverkan på Resultaträkning	Påverkan på balans- och resultaträkning	Tycka	Veta
Fråga för VD och marknadschef	Fråga för ledning, styrelse och ägare	Involverar kunder och anställda	Involverar samtliga Intressenter
Företagspåverkan	Samhällspåverkan	Information	Dialog
Riskdrivet	Möjlighetsdrivet	Påverkar inte hela företaget	Påverkar hela företaget
Kravlöst	Ansvarstagande	Kort igångsättningstid	Lång igångsättningstid
Reaktivt	Proaktivt	Avgränsad påverkan På projektet	Genomgående påverkan på handlingsprogram
Individrelaterat	Företagsrelaterat	Utgår från affärsidé Och vision	Påverkar affärsidé och vision
Punktinsats	Helhet	Kräver glöd och Engagemang	Kräver genomtanke och kontinuitet
Projektorienterat	Holistiskt	Sponsring	Partnerskap
Tidsbestämt ansvar	Långsiktig tillförlitlighet		

Tabell 1: Kännetecken handlings- respektive ansvarssteget (Löhman & Steinholtz, s 110).

## 7.8 Global Compact-principerna<sup>542</sup>

### Mänskliga rättigheter

#### *Princip 1*

Företagen ombeds att stödja och respektera skydd för internationella mänskliga rättigheter inom den sfär som de kan påverka; och

#### *Princip 2*

försäkra sig om att deras eget företag inte är delaktigt i brott mot mänskliga rättigheter.

<sup>542</sup> Initiativet Global Compacts tio principer i fullständig svensk lydelse (Regeringen 2).

## Arbetsvillkor

### *Princip 3*

Företagen ombeds att upprätthålla ("uphold") föreningsfrihet och ett faktiskt ("effective") erkännande av rätten till kollektiva förhandlingar;

### *Princip 4*

avskaffande av alla former av tvångsarbete;

### *Princip 5*

faktiskt ("effective") avskaffande av barnarbete; och

### *Princip 6*

avskaffandet av diskriminering vid anställning och yrkesutövning.

## Miljö

### *Princip 7*

Företag ombeds att stödja försiktighetsprincipen vad gäller miljörisker;

### *Princip 8*

ta initiativ för att främja större miljömässigt ansvarstagande; och

### *Princip 9*

uppmuntra utveckling och spridning av miljövänlig teknik.

## Korruption

### *Princip 10*

Företag bör motarbeta alla former av korruption, inklusive utpressning och bestickning.

## 7.9 Caux Round Table – affärsprinciper<sup>543</sup>

### SEKTION 1 - INLEDNING

*I takt med att rörligheten av arbetstagare, kapital, produkter och teknologi ökar, blir företaget transaktioner och effekter alltmer globala.*

*Lagar och marknadskrafter är nödvändiga men otillräckliga som riktlinjer för företaget.*

*Att ta ansvar för policies och agerande, liksom respekten för sakägarnas värdighet och intressen, är absolut grundläggande.*

*Gemensamma värderingar, inklusive en förpliktelse att dela på välståndet, är lika viktigt för ett globalt samhälle som för samhällen av mindre storlek.*

*Av dessa skäl, och därför att affärsverksamhet kan utgöra ett kraftfullt verktyg för positiv samhällsförändring, erbjuder vi följande principer som en grund för dialog och handling för företagsledare som söker ta ett fullt ansvar för sina affärer. Genom detta bekräftar vi nödvändigheten av moraliska värderingar i företagets beslutsprocesser. Utan dem är stabila affärsrelationer och ett hållbart globalt samhälle omöjliga att uppnå.*

---

<sup>543</sup> Principerna i fullständig lydelse. Caux Round Table (1994). *Principles for Business*. [www.cauxroundtable.org/principles.html](http://www.cauxroundtable.org/principles.html) [2005-10-03] samt Brytting, s 201-204.

## SEKTION 2 - ALLMÄNNA PRINCIPER

### PRINCIP 1 - Ansvar för affärsverksamhet: från aktieägare till sakägare

*Ett företags värde för samhället ligger i det välstånd och den sysselsättning som företaget skapar och de marknadsvärdiga produkter och tjänster som det förser konsumenter med till ett rimligt pris i förhållande till kvalitet. För att skapa ett sådant samhällsvärde måste företaget upprätthålla sin egen ekonomiska hälsa och vitalitet, men enbart överlevnad är inte ett tillräckligt mål.*

*Företag spelar en betydelsefull roll i att förbättra livet för sina kunder, anställda och aktieägare genom att med dem dela det välstånd som företagen har skapat. Leverantörer och konkurrenter bör förvänta sig att företagen uppfyller sina åtaganden i en anda av ärlighet och rättvisa. Som ansvarsfull medborgare av lokala, nationella, regionala och globala samhällen i vilka de bedriver verksamhet, deltar företagen i formandet av framtiden för dessa samhällen.*

### PRINCIP 2 - De ekonomiska och sociala effekterna av affärsverksamhet: med sikte på förändringar, rättvisa och ett globalt samhälle

*Företag som etablerar sig i andra länder för att utveckla, producera eller sälja produkter bör också bidra till sociala framsteg för dessa länder genom att skapa arbetstillfällen för landets invånare och öka deras köpkraft. Företag bör också bidra till utbildning, välfärd, mänskliga rättigheter och en vitalisering av landet.*

*Företag bör bidra till ekonomisk och social utveckling inte bara i de länder där de verkar utan också i det globala samhället som helhet, genom ett effektivt och återhållsamt användande av resurser samt fri och rättvis konkurrens, och med betoning på förbättringar av teknologi, produktionsmetoder, marknadsföring och kommunikation.*

### PRINCIP 3 - Uppförande i affärer: från laglydighet till en anda av tillit

*Trots den berättigade existensen av företagshemligheter, bör företagen erkänna att ärlighet, uppriktighet, tydlighet och pålitlighet bidrar, inte bara till deras egen trovärdighet och stabilitet, utan också till smidiga och effektiva affärstransaktioner, speciellt på den internationella nivån.*

### PRINCIP 4 - Respekt för regler

*För att undvika friktioner och för att främja en friare handel med jämlika konkurrensvillkor, rättvis och skälig behandlig av alla inblandade, bör företagen respektera internationella och nationella regler. Dessutom bör de erkänna att en del handlingar, trots att de är lagliga, ändå kan få olyckliga konsekvenser.*

### PRINCIP 5 - Stöd för multilateral handel

*Företagen bör stödja GATT:s och World Trade Organizations multilaterala handelssystem, samt liknande internationella överenskommelser. De bör samarbeta dels för att främja en progressiv och rationell liberalisering av handel, dels för att minska sådana nationella åtgärder som på ett orimligt sätt hindrar global handel, utan att brista i respekt för nationella politiska målsättningar.*

## **PRINCIP 6 - Respekt för miljön**

*Företagen bör skydda och, om möjligt, förbättra miljön. De bör främja en hållbar utveckling och förhindra slöseri med naturresurser.*

## **PRINCIP 7 - Undvikande av olaglig verksamhet**

*Företagen bör inte delta i eller tillåta mutor, penningtvätt eller andra korrupta handlingar. I stället bör de söka samarbete med andra för att eliminera sådana företeelser. De bör inte handla med vapen eller andra produkter som används för terroristverksamhet, droghandel eller annan organiserad kriminalitet.*

## **SEKTION 3 - SAKÄGARPRINCIPER**

### ***Kunder***

*Vi tror på att behandla alla kunder med värdighet, oavsett om de köper våra produkter och tjänster direkt från oss eller införskaffar dem på annat sätt från marknaden. Vi har därför ett ansvar att:*

- *förse våra kunder med produkter och tjänster av högsta kvalitet i överensstämmelse med deras önskemål;*
- *behandla våra kunder rättvist i alla aspekter av våra affärstransaktioner, inklusive en hög servicenivå och kompensation för deras klagomål;*
- *göra allt för att våra produkter och tjänster ska bibehålla eller förbättra våra kunders hälsa och säkerhet, likväl som kvaliteten på deras miljö;*
- *visa respekt för mänsklig värdighet i våra produkter, marknadsföring och reklam; samt*
- *visa respekt för våra kunders kulturella integritet.*

### ***Anställda***

*Vi tror på varje anställds värdighet och på att värna de anställdas intressen. Vi har därför ett ansvar att:*

- *erbjuda arbeten och löner som förbättrar de anställdas levnadsförhållanden;*
- *erbjuda arbetsvillkor som respekterar varje anställds hälsa och värdighet;*
- *vara ärlig i kommunikationen med anställda och öppet dela information, förutom då lagen eller konkurrenssituationen hindrar detta;*
- *lyssna på och, i de fall det är möjligt, genomföra förändringar enligt anställdas förslag, idéer och klagomål;*
- *gå in i förhandlingar med en positiv inställning när konflikt uppstår;*
- *undvika diskriminering och garantera jämlik behandling och möjligheter för alla anställda oavsett kön, ålder, ras eller religion;*
- *anställa fler handikappade för arbetsuppgifter där deras kunnskap tas till vara;*
- *skydda anställda från undvikbara skador och sjukdomar på arbetsplatsen;*
- *uppmuntra och stötta anställda i att vidareutveckla relevant kunskap och kompetens; samt*

- vara uppmärksam på allvarliga arbetslöshetsproblem som ofta associeras med företagsbeslut, och att samarbeta med regeringar och fackföreningar, eller andra sammanslutningar av anställda, för att göra något åt dessa problem.

### **Ägare/Investerare**

*Vi tror på att förvalta det förtroende som våra investerare ger oss. Vi har därför ett ansvar att:*

- tillämpa professionellt och noggrant ledarskap för att säkra en rättmätig och konkurrenskraftig avkastning på våra ägares investeringar;
- förmedla relevant information till ägare/investerare, förutom då lagen eller konkurrenssituationen hindrar detta;
- förvalta, skydda och öka ägarnas/investerarnas tillgångar; samt
- ta hänsyn till ägarnas/investerarnas önskemål, förslag, klagomål och formella beslut.

### **Leverantörer**

*Vår relation till leverantörer och underleverantörer måste baseras på en ömsesidig respekt. Vi har därför ett ansvar att:*

- tillämpa ärlighet och uppriktighet i allt vårt agerande, inklusive prissättning, licensiering och säljrättigheter;
- säkerställa att vår affärsverksamhet är fri från tvång och onödiga rättsliga processer;
- främja långsiktigt stabila leverantörsrelationer, vilket ökar produkternas värde och kvalitet samt företagets trovärdighet;
- dela information med leverantörerna och involvera dem i vår planeringsprocess;
- betala leverantörerna i tid och i enlighet med överenskomna handelsvillkor; samt
- söka, uppmuntra och föredra leverantörer och underleverantörer som visar sina anställda respekt för mänsklig värdighet.

### **Konkurrenter**

*Vi tror att ärlig ekonomisk konkurrens är en grundläggande nödvändighet för att öka nationers välbefinnande och, i förlängningen, möjliggöra en rättvis distribution av varor och tjänster. Vi har därför ett ansvar att:*

- gynna öppna marknader för handel och investeringar;
- inspirera konkurrenter att ta ett socialt och ekologiskt ansvar i sin verksamhet och att själva inspireras av dem som redan tar ett sådant ansvar;
- avhålla oss från att delta i tvivelaktiga betalningar eller tjänster för att erhålla konkurrensfördelar;
- visa respekt för faktiska och intellektuella upphovsrättigheter; samt
- vägra skaffa affärsinformation genom oärliga och oetiska metoder, såsom industri-spionage.

## **Samhälle**

*Vi tror att vi som globala företagsmedborgare har något att bidra med till det arbete för mänskliga rättigheter och samhällsförändring som pågår i de samhällen vi verkar i. Vi har därför ett ansvar i dessa samhällen att:*

- *visa respekt för mänskliga rättigheter och demokratiska institutioner, och att stötta dem när så är praktiskt möjligt;*
- *erkänna regeringars författningsenliga samhällsförpliktelser och att stödja målsättningar som kan gynna mänsklig utveckling genom harmoniska relationer mellan företag och andra delar av samhället;*
- *samarbeta med de samhällskrafter som försöker förbättra människors hälsa, utbildning, säkerhet på arbetsplatser och ekonomisk välfärd;*
- *gynna och stimulera en uthållig utveckling och inta en ledande roll i att bevara och förbättra miljön samt bevara jordens resurser;*
- *stödja krafter för fred, säkerhet, mångfald och social integrering;*
- *respektera lokala kulturers integritet; samt*
- *vara en god företagsmedborgare genom donationer till välgörande ändamål, bidrag till utbildning och kultur, samt uppmuntran till anställda att engagera sig i samhällsfrågor.*